

Історичний Календар-Альманах
ЧЕРВОНОЇ —
— **КАЛИНИ**

на **1926** рік

ЛЬВІВ — КИЇВ
НАКЛАДОМ В-ВА ЧЕРВОНА КАЛИНА
1925.

УКРАЇНСЬКА
КНИГАРНЯ і АНТИКВАРНЯ
у Львові, вул. Рутовського ч. 22.
(Народний Дім).

Купує і продає: шкільні підручники, нові й уживані, белетристичні й наукові книжки, в українській і чужих мовах. Закуплює цілі бібліотеки й рукописи призначені до друку.

Приймає замовлення на книжки інших краєвих і заграничних видань.

Бере в комісову продаж усі українські книжки й газети.

Великий та найдешевший склад шкільних і канцелярйних приборів.

Замовлення на провінцію полагоджує **відверотно** за післяплатою або попередним надісланням грошей.

Власного накладу поручає:

Ю. Опільський: Вовкулака	0-75
Поцілунок Іштари	0-50
І. Франко: Абу касимові капці	1-50
Коваль Бассім	2—
Коли ще звірі говорили	4-40
Лис Микита	3—
Українські вишивки	20—

СОЛІДНО, ТОЧНО Й ДЕШЕВО
після найновіших фасонів виконує
КРАВЕЦЬКА РОБІТНЯ в домі укр. інвалідів :: **Львів, Софії 25**

під проводом Усуусса Андрія Дуфанця
всілякі роботи входячі в обсяг мужеського кравецтва. — Для Всечесних Отців папістики, реверенди і пр. пр.

В. ГОТРА Заведення виробу друкарських кліш у Львові,
вул. Сикстуська ч. 10.

Виконує: друкарські кліші краскові, сіткові і багатокольорові; репродукції старих штихів, образів і т. д. Заведення приймає до виконання всілякі рекламні рисунки, як також наголовки на листи, етикетки, окладки, цінники і т. д.

Виконують першорядні фахові сили скоро і точно. Ціни умірковані.

**Літературно-Науковий
ВІСТНИК**

місячник літератури, науки й суспільного життя

виходить книжками в обемі 6 аркушів друку.

Редакція й адміністрація у Львові міститься при вул. Чарнецького 24.

Всякі письма рукописи, книжки й передплату висилати тудиж на адресу **Вол. Гнатюка**.

Конто в П. К. О. ч. 152558.

МУЖЕСЬКЕ, ЖІНОЧЕ, ДІТОЧЕ ВЗУТТЯ — доставрає
Шевська робітня укр. інвалідів у Львові
вул. св. Софії ч. 25. II.

Направки сейчас!

Скоро, солідно, дешево!

III
228 155
1926

Центральний Кооперативний Банк
Краєвий Союз Кредитовий
у ЛЬВОВІ, РИНОК Ч. 10.

(Ч. телефону 433. Конто Почтової Щадниці ч. 143.467).

є Центральною Касою Українських Кооператив

Запасні фонди має улььоквані у власній II-поверховій камениці у Львові при вул. 3-го мая ч. 15, будівельній о 16 будівельних парцелях площі у Львові і маєтности Черниця коло Бродів.

Приймає щадничі вкладки від 1 золотого і більші капітали до обороту в чужій і золотій валюті з забезпеченням перед девалюацією та опроцентовує їх від 12⁰/₀ в гору після умови, залежно від висоти капіталу і часу льюкати.

Кооперативи повинні вкладати всі свої зайві капітали в тій-же Центральній Касі та за її посередництвом полагоджувати всякі свої фінансові справи.

Краєвий Союз Кредитовий видає своїм накладом :

ТВОРИ ІВАНА ФРАНКА: „Панські жарти“, 2) „Із днів журби“, 3) „Semper tū“, 4) „Зів'яле листя“, 5) „Борислав сміється“, 6) „Великий шум“, 7) „Як Юра Шикманюк брив Черемош“ — до набуття в книгарні ім. Шевченка.

В рідній школі наша будучність !

НАЙСТАРША УКРАЇНСЬКА

— К Н И Г А Р Н Я —

Ставропігійського Інститута — в піднаймі

Українського Педагог. Товариства

Львів, вул. Руська ч. 3

має на складі:

Шкільні підручники. — Церковні книги, наукові книги, красне письменство, дитячі видання, друки шкільні і парохіяльні, стінні карти.

Хто купує у цій книгарні — той докидує цеголку до будови

Р і д н о ї ш к о л и .

Земельний Банк Гіпотечний.

Чим більше розвинене й зріжничковане економічне життя нації, тим важнішу й тим більше міродатну роль відіграють банки — а головню акційні банки.

Бачимо це в Німеччині, у Франції, в Англії, в Америці — в усіх цих країнах коли говориться про фінансові спроможности, про фінансову тугість, мається на думці акційні банки. Вони, получені йнколи в концерни, є не лише викладниками приватної економічної господарки нації, але й надають тон фінансовій політиці держави. Є це фінансові титани й не раз один вони спричинили фінансову кризу, не один раз довели правительство до уступлення.

Зовсім воно ясне, коли вдумаємося в хід чинностей, які банк сповняє.

Громадить надвижку гроша в себе, щоби сейчас перелити її в місця й руки, які потребують капіталу. Збирає гріш у формі акцій, вкладок, чи ощадностей, а засиляє в формі кредитів селян, купців і промисловців, фінансує фабрики, а сягаючи дальше на біржу, регулює торгівлю цінними паперами й чужодержавними платничими середниками (валюти й девізи), в якому послідному випадкові стає лучником між своєю суспільністю чи державою а чужими країнами.

Тому й вплив акційних банків переможний, а чим багатша нація, чим вище в ньї економічне життя, тим більше акційних банків вона має.

У нас, Українців — під цю пору — один одинокий акційний банк, а це Земельний Банк Гіпотечний у Львові.

Заложений в р. 1910 з акційним капіталом К 1,000.000, підвиспає в році 1918 свій акційний капітал до висоти К 2,000.000, в році 1920 до К 5,000.000 (перерахованих опісля на п. Mk. 3,500.000), а в кінці в р. 1923 до п. Mk. 262.500.000.

З днем 1 квітня 1910 відкрив Земельний Банк Гіпотечний свої бюро у Львові при вул. Підвалля ч. 7, та вже на протязі першого року свого існування зміг при помочи вкладок уділити 230 гіпотечних позичок у висоті К 1,047.700 та векслевих позичок у сумі К 2,429.920-26.

Дальші 3 літа — це літа розцвіту Земельного Банку Гіпотечного, про що найкраще говорять самі цифри. Банк уділив позичок:

в р. 1911	гп.	шт.	864	разом на К.	2,959.700	— і вексл. поз на К	6,585.437	—
„ 1912	„	„	394	„ „ „	1,540.000	— „ „ „	11,900.847	—
„ 1913	„	„	226	„ „ „	1,242.800	— „ „ „	14,459.104	—

В році вибуху світової війни т. є в р. 1914, а властиво докладно беручи, від 1. січня до 31. липня 1914, бо від початку серпня 1914 Східна Галичина була вже тереном

боїв і російської інвазії, уділив Банк 132 гіпотечні позички на К 566.100 й векслевих позичок на квоту К 11,795.131.

В дальших воєнних роках діяльність Банку була параліжована воєнними подіями. Гіпотечні позички устали цілковито, а векслевих позичок уділив банк:

в р.	1915	на квоту К	259.172—
„	„	1916	„ „ „ 157.655—
„	„	1917	„ „ „ 144.620—

Доперва в р. 1918 старається Банк розвинути знову свою чинність і в тому році уділяє гіпотечних позичок на К 1,400.000 і векслевих позичок на суму К 7,232.655.

В слідуючих роках представляється діяльність Земельного Банку Гіпотечного ось як:

Банк уділив позичок:

в р	1919	гіпотечних: на К.	550.000—	і векслевих на К	7,709.560—
„	1920	„ „	26.000—	„ „	20 694.671—
„		і на п. Мк.	1,290 500—	„ „	п. Мк. 26,429.705—
„	1921	„ „	1,577 000—	„ „	„ 148,223.340—
„	1922	„ „	300.000—	„ „	„ 325,005.788—

Обезцінення польської марки й її в шаленім темпі поступаюча девальюація унеможливає (попри ще й інші причини) уділювання гіпотечних позичок, побільшується на томість в великих скоках векслевий портфель банку. Банк уділив векслевих позичок:

в р.	1923	на суму п. Мк.	1.764,478.603—
„	1924	„ „	32.595.450.000—
„		і на Зл.	102.184—

Цей послідний рік — то час заведення золотової валюти й стабілізації гроша. Банк починає знова інтензивно працювати, чого найкращим доказом є факт, що в першій половині 1925 р. (від 1. січня до 30. червня) уділив векслевих позичок на суму Зл. 91.326, т. є за пів року не багато менше, чим за попередний цілий рік.

Праця Земельного Банку Гіпотечного йшла передовсім в користь наших хліборобів через уділювання їм довгочинцевого дешевого гіпотечного кредиту та векселевого кредиту, дальше векселевого кредиту для купців, ремісників і промисловців, та для українських кооператив, вкінці через фінансову допомогу в творенні нових промислових і торговельних спілок і взагалі варстатів праці.

Земельний Банк Гіпотечний давав ініціативу або брав участь в заснованню Українського Будівельного Союзу, Товарообміну (Спілки кооператив для торгівлі з Україною в р. 1918), Східно-австрійського будівельного Союзу (для відбудови знищеної Східної Галичини), Торговельно-промислової спілки «Титан» (для експльоатації лісів і деревного промислу) та піддержував всілякі українські торговельно-промислові спілки.

Позатим Земельний Банк Гіпотечний брав живу участь і в усяких інших акціях нашого народного життя й то часто коштом великих жертв зі своєї сторони. Вистарчить згадати тільки про виміну карбованців і гривен, які силою обставин був Земельний Банк Гіпотечний приневолений в р. 1918—1919 вимінювати, та про позички для зльокавтованих урядників, з яких лише частина звернулася банкови й то в здевальованій валюті, чим дав Земельний Банк Гіпотечний доказ готовости до самопожертви й несення помочі в так тяжкому часі, який тоді переживало населення та наші економічні інституції.

А час був вельми тяжкий. Тяжкий був під політичним оглядом — ще важший під оглядом економічним.

Введена польським правительством маркова валюта й проміна австрійських корон на польські марки в реляції К 100 = п. Mk. 70 зменшила відразу запас капіталу, тим паче, що сила купна польської марки була відразу менша, чим давньої австрійської корони. Почався час девалюації. Польська марка падала з заворотною скоростію, курс американського доляра, який при кінці світової війни виносив около 7 корон, опісля около 15 польських марок, йшов в гору й досягнув найвищу границю 9,800.000 польських марок (за 1 доляра).

Із цієї інфляції й девалюації скористали довжники і стали масово сплачувати гіпотечні й векселеві позички безвартісними грішми. Ці гроші банк мусів супроти обов'язуючих законів приймати, що знова відбилося на вкладчиках, котрі за свої добрі гроші одержували безвартісні маркові банкноти. Ще гірше вийшли вкладчики, що надіючись на поправу ситуації, не хотіли вибрати своїх вкладок.

Польська держава ввела в р. 1924 золотову валюту, усталюючи вартість одного золотого на п. Mk. 1,800.000. Одним цим розпорядком потратили вкладчики майже все, бо кількож було таких вкладок, що виносили п. Mk. 1,800.000? Було їх дуже мало, більшість вагалася між квотою п. Mk. 500—400.000, а лише дуже нечисленні переходили квоту п. Mk. 500.000. Значить по переліченню — як це наказував дотичний закон — вартість вкладок не представляла в 95% випадків навіть $\frac{1}{2}$ гроша.

Стратив також і сам банк. Забрали йому добрі давні гроші, дали маркову валюту, здевалюовали її й дали за кожних 1,800.000 п. Mk. одного золотого. А до того всего правительство заборонило було всяких трансакцій в чужих твердих валютах (долярах, фунтах і т. д.).

Проти такої поведінки були безсильні економічні інституції і мусіли тільки приглядатися, як нищився в наслідок тої безголовної політики наш народний капітал.

Але й з тих опресій вийшов Земельний Банк Гіпотечний відносно добре. Коли порівнаємо курс акцій великих

польських банків, як пр. Банк Кредитови Земські, Повшехни Банк Кредитови, Акційни Банк Гіпотечни, або Польські Банк Пшемислови — з курсом акцій Земельного Банку Гіпотечного, бачимо, що курс акцій польських банків вагається межи Зл. 0.10—0.50, між тим, коли акції Земельного Банку Гіпотечного є оцінені на Зл. 1. А не забуваймо, що це є старі, добре уфундовані банки, які правительство попирає, чи то в формі кредиту зі сторони державного банку, чи в іншій формі — між тим, коли Земельний Банк Гіпотечний такої піддержки не має.

Перед війною мав Земельний Банк Гіпотечний кредит у висоті К 4,000.000 (с. є 800 тисяч доларів), між тим, коли тепер весь кредит в польському державному банкові виносить всего Зл. 5.000 (т. є 1.000 доларів).

Коли в таких умовах Земельний Банк Гіпотечний був у силі удержатися й працює досі з добрим успіхом — то це якраз доказ його животности, це доказом, що Земельний Банк Гіпотечний сповнив і сповняє — в міру своїх сил — своє завдання, як наш одинокий український акційний банк на Західній Україні.

Земельний Банк Гіпотечний є теж одиноким українським девізовим банком і як такий являється одиноким звеном, що лучить Західну Україну з культурним світом. Земельний Банк Гіпотечний є сьогодні відомий в цілому світі й піддержує безпосередні банкові зносини зі всіма країнами Європи й з Америкою та має власних кореспондентів в Амстердамі, Антверпії, Берліні, Брукселі, Будапешті, Відні, Вінніпегу (в Канаді), Данцінгу, Києві, Лондоні, Медіоляні, Мункачі, Нью-Йорку, Парижі, Празі, Ужгороді, Чернівцях, Ціріху і т. д.

На основі нового банкового закона мусить Земельний Банк Гіпотечний піднести свій акційний капітал — під загрозою утрати концесії на ведення банку, отже й утрати права емісії цінних паперів — до висоти Зл. 1,000.000 і мати цю квоту вплачену до кінця р. 1925.

Як відомо, акційний капітал банку ділиться на рівні паї т. зв. акції. Таких акцій має Земельний Банк Гіпотечний тепер 262.500 штук, кожна акція номінальної вартости 1 Зл. (перед війною номінальна вартість акції була К 400), значить акційний капітал виносить тепер Зл. 262.500. Нова акція звучить на Зл. 25 номінальної вартости, т. зн. 25 штук старих акцій йде на 1 нову акцію. Акційний капітал муситься до кінця року 1925 підвищити з теперішніх Зл. 262.500 на Зл. 1,000.000, т. є доповнити квотою кругло Зл. 738.000, в противному разі втратилибсьмо одинокий у нас український банк, здобутий так великими заходами цілого нашого громадянства перед 15 роками і за цей час так визначно заслужений для організації двигнення нашого економічного життя — втратилибсьмо безповоротно,

бо без сумніву серед теперішніх політичних й економічних відносин ми не змогли б одержати нової концесії на банк. Аж в нашому загально-національному інтересі лежить існування Земельного Банку Гіпотечного.

Тому тяжить на нас національний обов'язок доповнити законом приписаний акційний капітал. Висота акції не велика — всього Зл. 25 і кожний — навіть незаможний — український громадянин може й повинен здобути на цей видаток в найблищому часі та в найблищому часі закупити принайменше 1 акцію Земельного Банку Гіпотечного. Не є це ніякий безповоротний даток, але безпечна льоката капіталу на опроцентовання й з можливістю позбути акцію в другі руки. Нема більше небезпеки обезцінення акцій, бо супроти заключення Польщею трактатів з чужими державами дозволені всі операції в чужих валютах і через те банк має можливість забезпечитися перед втратами з еventуальної девальюації.

Така підтримка Земельного Банку Гіпотечного в субскрипції нових акцій лежить рівно в інтересі нашого селянства, ремісництва й купецтва, як і в інтересі наших кооператив, яких управи повинні безпроволочно розвинути як найширшу діяльність за субскрипцією нових акцій Земельного Банку Гіпотечного і через свої органи на місці зайнятися цією субскрипцією.

Земельний Банк Гіпотечний

Акційна Спілка

У ЛЬВОВІ, ВУЛ. ПІДВАЛЛЯ Ч. 7

(Власна камениця при вул. Словацького)

Приймає ВКЛАДКИ на біжучий рахунок так в краєвій валюті (золотих), як також в заграничних валютах (долярах, франках, чеських коронах і т. д.), опроцентовує їх і виплачує ті послідні в ефективних заграничних валютах без ніяких обмежень.

Земельний Банк Гіпотечний уділяє особам, мешкаючим в краю та українським кооперативам, КРЕДИТІВ так в золотих як і заграничних валютах.

Земельний Банк Гіпотечний є одним українським ДІВІЗОВИМ БАНКОМ, переводить усі банкові чинности, всякі перекази грошей за границю та із заграниці, а з окрема посилки до Америки і з Америки, які виплачує ефективними долями, приймає векслі і чеки до інкаса, виставляє гаранційні листи, купує й продає цінні папери, девізи й валюти на найдогідніших услівях і т. д.

Земельний Банк Гіпотечний удержує постійні звязки зі всіма краями Європи й Америки й має власних кореспондентів в Амстердамі, Антверпії, Берліні, Брукселі, Будапешті, Відні, Вінніпегу (в Канаді), Данцігу, Києві, Лондоні, Медіоляні, Мункачі, Нью-Йорку, Парижі, Празі, Ужгороді, Чернівцях, Ціріху і т. д.

Попирайте одиникий український Банк — купуйте акції Земельного Банку Гіпотечного!

ІСТОРИЧНИЙ
КАЛЕНДАР-АЛЬМАНАХ

ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

на **1926** рік

~~31360~~

ЛЬВІВ — КИЇВ
НАКЛАДОМ В-ВА ЧЕРВОНА КАЛИНА

1925.

242-85

1. СІЧЕНЬ, 31 днів.

Стиль нов. ст.	Україн. свята	Лат. свята
1 П 19	Грудень 1925. Боніф.	Новий Рік 1926
2 С 20	Ігнатія свщм.	Макарія оп.
3 Н 21	Пер. Р. св. 00. Юл.	Імени Ісус
4 П 22	Анастасії	Ізабелі
5 В 23	Муч. у Криті	Навеч. Телес.
6 С 24	Навеч. Р. Євгенії	3 Королів
7 Ч 25	Рожд. ГНІХ.	Лукіяна
8 П 26	Соб. Богор. і св. Йос.	Северина
9 С 27	Стефана пермч.	Маркіяни
10 Н 28	Н. п. Рожд. Мучн.	1 п. 3 К.
11 П 29	Дітий уб. (у Ником.)	Гонорати
12 В 30	Анісії муч.	Аркадія м.
13 С 31	Меланії прп.	Вероніки
14 Ч 1	1926 Обр. ГНІХ.	Ілярія
15 П 2	Сильвестра папи р.	Павла Пуст.
16 С 3	Малахія пр.	Маркила
17 Н 4	Н. по Пр. Соб. 70 Ап.	2 п. 3 К. Ант.
18 П 5	Теопемпта	Пр. св. Петра
19 В 6	Богоявлення Госп.	Марія і тов.
20 С 7	Соб. Ів. Хр.	Севастіяна
21 Ч 8	Георгія і Еміл. прп.	Агні
22 П 9	Полієвкта мч.	Вінк. і Анаст.
23 С 10	Григорія Нис. св.	Раймунда
24 Н 11	Н. по Пр. † Теодоз.	3 п. 3 К. Тим.
25 П 12	Татіяни мч.	Нав. св. Пав.
26 В 13	Ермила Стратон. мч.	Полікарпа
27 С 14	00. уб. у Синаю	Івана Золот.
28 Ч 15	Павла і Івана пр.	Леоніда
29 П 16	Покл. ок. св. Пет.	Франціска С.
30 С 17	† Антонія прп.	Мартини
31 Н 18	Н. 30 по С. Атан. Кир.	Старозап.

Столітний календар: 3 початку місяця погідно і морози. Від 10-го хмарно і вітри. Від 15-го до самого кінця велика студінь.

Зміни місяця: Остання чверть дня 7-го. Нів дня 14-го. Перша чверть дня 20-го. Повня дня 28-го.

Чи ви вже є акціонером Земельного Банку
Гіпотечного?

Львівська державна
наукова бібліотека

№ 20827

Львівська бібліотека
АН УРСР

№ 38.576 П

ЛНБ ім. Е. Стефа

АН України

Д 28 190

Пор. Гачкевич з одним скорострілом і 6 людьми
займає село...

Була зимова ніч. На просторі піль, завіяних снігом, гудів вітер і котив перевалом аж до самого села. Світа божого не видко. З недалекого міста, що звичайно маячіло на заході блідим заревом, тепер нічого не чути. В таку хуртовину і пса не виженеш. Навіть війна затихає. Десь тільки вартові туляться під загатою крайних хат, що притикає до поля, або заблукана стежа бредє по пояс у завії, не найшовши ні своїх ні ворога.

— Хто йде?! — вигукує зпро- соння стійка, якій увиджуються дивні дива:

До села від головного шляху наближується сотня: людей не пізнати під грубою верствою снігу.

Курінь, який був на теплих стоянках у селі, нерадий таким гостям: недобрий знак, коли в таку чортівську ніч підходить допомога. Зараз-же і пішло шепотом по цілому селі, що прийшла сотня „Усусників“ робити войну і то в таку погану ніч.

Вже бігають дижурні, которгають на збірку.

— Пане сотнику — каже пор. Гачкевич до команданта куріня — маєте саме нагоду зробити наступ. З такою силою, як у вас, можна

зайти Бог зна куди, а не сидіти бездільно в Со- роках.

— Ви не знаєте — го- ворить сотник — яка си- ла по тамтім боці — там же міцна залага і скрізь нашіповано скорострі- лами. Не можу своїх лю- дей гнати на зарізь до фронтового наступу, ще й серед ночі. Зрештою ви не знаєте, який мій курінь...

— Смійтеся — каже поручник — ми мусимо заняті сусідний присілок!

— Я за наступ не ру- чу. — якось ніяково до- дає сотник.

— А я спробую — каже поручник — інакше не маю тут що робити.

— Як то, ви на свою руку починаєте наступ?

— А так. Коли ви не годні з цілим курінем, то я мушу...

— Тільки ще одно — зверта- ється до сотника поручник, сіда- ючи на санки, запряжені парою ба- ських коней — я беру скоростріл і шість люда, а сотня моя рушає зараз за мною. До присілка два км., їхати треба 20 хвилин, значить: тепер пів до другої, точно о дру- гій надіюсь бути там. Ви постарай- тесь з курінем також негайно ви- рушити.

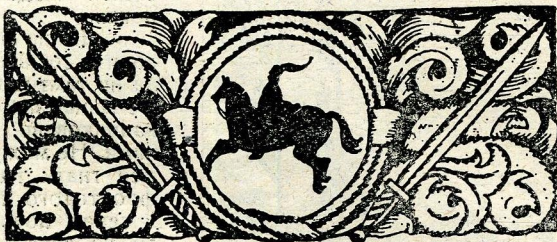
Ще не минуло 20 хвилин, як за- тріскотіли стріли. В слід за тим по- одиноко сальви. Потім стихло...

Заверюха устала. На небі пока- зались звізди і заясніла на овиді заграва обложеного міста. Курінь був саме на половині дороги, коли враз надігнав порожніми санками поручник:

— Присілок вільний... Позиції заняті! Я вгнався так ненадійно, що навіть сотні непотребно було розвивати до бою. Тепер, коли ваш курінь обсадить добути по- зиції, я відходжу зі сотнею до полку.

Командантові куріня стало нія- ково; і курінь дивився немов зчу- дований на поручника.

Було так тихо, що чулося, як на ратуші годинник вибиває чверть на третю...

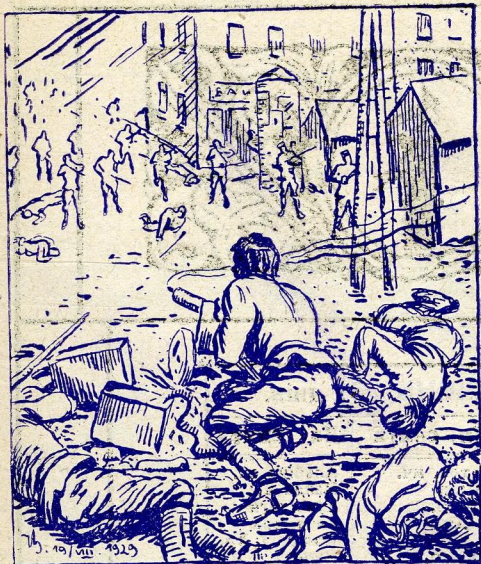
2. ЛЮТЕНЬ, 28 днів.

Стиль нов. ст.	Україн. свята	Лат. свята
1 П 19	Макарія	Ігнатія еп.
2 В 20	† Євтимія прп.	Мат. Б. Громн.
3 С 21	Максима прп.	Власія еп.
4 Ч 22	Тим. ап. і Анаст. пр.	Андрія Корс.
5 П 23	Климентя свщмч.	Агати д. і м.
6 С 24	Ксенії прп. ☾	Титуса еп.
7 Н 25	Н. 31 по С. † Григор. Б.	Мясоп. Ром.
8 П 26	Ксенофонта	Івана з Матті
9 В 27	† Пер. мощ. св. Ів.	Апольонії м.
10 С 28	Ефрема прп.	Схоластики
11 Ч 29	Перен. мощ. св. Ігн.	Поява МБ. Д.
12 П 30	Трох Святителів	7 Основ. С.
13 С 31	Кира й Івана безс. ☿	Григорія П.
14 Н 1	Лютець Н. 32 по С.	Запуст. Вал.
15 П 2	Стрітення	Фавстина
16 В 3	Симеона і Анни	Юліяни д.
17 С 4	Ізидора прп.	Поп. Юлія К.
18 Ч 5	Агафії мч.	Симеона еп.
19 П 6	Вукола прп. ☾	Конр. і Зув.
20 С 7	Партен. еп. і Луки пр.	Льва еп.
21 Н 8	Митарєва. Теод. мч.	Вступна. Фел.
22 П 9	Нікифора мч.	Пр. св. Павла
23 В 10	Харлапія мч.	Петра Дам.
24 С 11	Власія свщм.	Сух. Мат. ап.
25 Ч 12	Мелетія аеп.	Леандра
26 П 13	Мартиніяна прп.	Сух. Віктора
27 С 14	Авксентія прп. ☿	Сух. Олекс.
28 Н 15	Нед. бл. С. Онисима	Суха. Теоф.

Столітний календар: До 3-го лагідно і хмарно. Потім відлега і дощі. Від половини місяця до кінця, легкі морози.

Зміни місяця: Остання чверть дня 5-го. Нів дня 12-го. Перша чверть дня 13-го. Повня дня 27-го.

**Обовязком кожного Українця є стати акці-
онарем нашого саодиного акційного Банку —
Земельного Банку Гіпотечного!**

Повстанець Петро Заброда провадить бій одним скорострілом оточений зі всіх боків добровольцями

Повстанець Петро Заброда походив із Трипільдя на Київщині. Їх було двох братів. Другий брат Яків, також визначився не раз у боях, які провадив отаман Зелений з добровольцями. Обидва вони належали до найкращих партизанів у цьому загоні, бо були незвичайно спритні до кожного діла і прямо неустрашими своєю відвагою.

Чи то у лісах Холодного яру, чи у Дніпрових плавнях, чи серед вулиць великого міста, почували себе певними і все уміли вийти ціло із небезпеки. Бо кожний партизан мусить бути мудрий як вовк, хитрий як лис, а відважний як лев.

В боях з добровольцями зимою 1919 р. найбільше визначився Петро. Його можна було бачити зі скорострілом у руках в боях під м. Броварами, в Слобідці, а пізніше в самому Києві на Жидівському базарі. Петро був командантом скорострілів у загоні отамана Зеленого, який добре дався в знаки ворогам України.

При наступі на Київ Петро одержав наказ вибити добровольців з Жидівського базару. З 20 коза-

ками і 4 скорострілами проривається він Дмитріївською вулицею на базар.

Починається завзятий бій... Три вже лежать мертвими... половина ранена... допомоги немає... А навколо гупають гармати, торохкотять скоростріли.

Петро Заброда відтятий від своїх. Зв'язку нема. Проліне ще 30—40 хвилин і ця маленька жменька повстанців згине. От, ворожою кулею ранено в ногу й самого Петра. Біля нього залишилось 7—8 козаків. Не перестаючи стріляти, він заспокоює товаришів, подає надію на допомогу й просить не залишати його й битися до останнього.

Стан критичний... Набоїв нема.. Два зіпсованих скоростріли лежать біля вбитих. Ворог напосідає — і вже вигукує, щоб здавалися. От вбито ще одного скоростріля... Петро хапає його скоростріл і ви-

стрілює останні набой.

Оглянувся тривожним оком довкола. Ні звідки рятунку. Із за мурів висуваяться добровольці. З першу одинцем, потім роями, опісля вже цілою карамхою обходять його, обступають. Їх стільки, а він один: один, зі своїм гарячим від вогню скорострілом, серед трупів товаришів.

Бачить, що все пропало.

Прийдеться тільки закінчити геройське діло і віддати життя за справу, бо в полон не піддається хоч добровольці вигукують до нього, щоб піддався, що вони помилують такого неустрашимого героя.

Остання хвиля!

Наближується смерть.

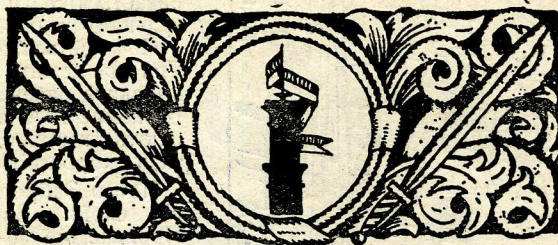
Спасення ждати ні звідки.

Витягає револьвер, щоб покінчити зі собою...

Раптом — із Кудрявської вулиці вилітає кіннота. Впадає як вихор на голови!

Добровольці тікають!

Хороброго повстанця визволюють товариші — повстанці із відділу отамана Ангела.

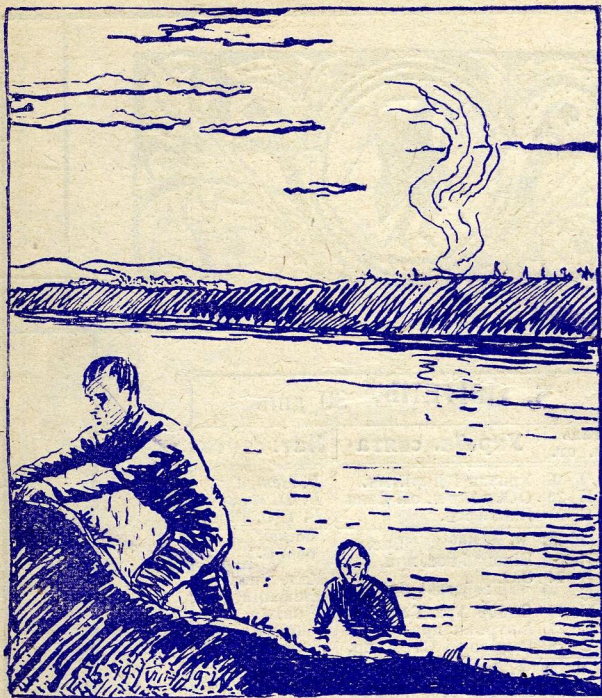
3. БЕРЕЗЕНЬ, 31 днів.

Стиль нов. ст.	Україн. свята	Лат. свята
1 П 16	Памф. і тов. мч.	Альбіна еп.
2 В 17	Теодора вм.	Павла м.
3 С 18	Льва папи р.	Кунегунги
4 Ч 19	Архіппа Ап.	Казимира
5 П 20	Льва еп.	Івана від. Хр.
6 С 21	Тимотея прп.	Перпет. і Ф.
7 Н 22	Мясоп. Н. м. М. ☾	Глуха. Томи
8 П 23	Полікарпа свщмч.	Вінцентого К.
9 В 24	+ 112 Най. г. Ів. Хрест.	Францішки Р.
10 С 25	Тарасія аеп.	40 Мучеників
11 Ч 26	Порфірія св.	Рожі Фр. і П.
12 П 27	Прокопія прп.	Григорія В. п.
13 С 28	Василія ісп.	Нпкифора
14 Н 1	Березень. Сироп. ☾	Середп. Мат.
15 П 2	Теодота свщмч.	Климент Дв.
16 В 3	Евтропія і тов. мч.	Киріяка м.
17 С 4	Гарасима прп.	Патрікія еп.
18 Ч 5	Конона мч.	Кирила Брус.
19 П 6	42 Мч. в Амореї	Йосифа Обр.
20 С 7	Свщм. у Херсоні	Євфимії д. і м.
21 Н 8	1. П. Теоф. прп. ☾	Чорна. Вен.
22 П 9	+ 40 Мч. у Сев.	Катеринишв.
23 В 10	Кодрата і друж. мч.	Фелікса м.
24 С 11	Софронія св.	Гавріїла Арх.
25 Ч 11	Теофана ісп.	Благов. ПДМ.
26 П 12	Пер. мощ. прп. Ник.	МБ. Болесної
27 С 13	Венедикта прп.	Івана з Дам.
28 Н 15	2. П. Агап. і тов. мч.	Цвітна. Ів. К.
29 П 16	Савіні і папи мч. ☾	Евстазія
30 В 17	Алексія прп.	Івана Клим.
31 С 18	Кирила Брусал. св.	Бальбіні

Столітний календар: З початку вогко, поміж 13. а 17. дощ. Від 17. до 20 приморозки, потім теплий дощик а від 26. до кінця м'сяця прив. тно і погідно.

З міни місяця: Остання чверть дня 7-го. Нів дня 14-го. Перша чверть дня 22-го. Повня дня 29-го.

Всі замовлення на книжки полагоджує В-во
„Червона Калина“, Львів, Руська 18/1.
Жадайте катальогів!

Пор. летун Хрущ зі своїм товаришем підпалюють літак на ворожому боці та щасливо ратуються на другій бік Дністра.

Після переходу У. А. Г. на Вел. Україну літаки відиграли дуже визначну роль, не тільки у бойовій акції, але також як середник комунікаційний, бо являлись тим одиноким живчиком, що удержував на протязі цілого року армію при житті, навязуючи сталий контакт зі світом.

І дійсно з подиву гідною посватою працювали наші летуни, яким доводилось нераз літати на старих непридатних апаратах; наражуватись на певну смерть і доказувати при цьому чудес, побиваючи світові рекорди далеких летів. Такі рекорди, як лет із Відня до Кам'янця, або з Кам'янця до Берліна видавались тоді майже неімовірними навіть для Англіїців, які пильно слідували за тою справою і писали багато на ці теми.

Та кожний подвиг набирає ще більшого блиску, коли він зв'язаний з подією, яка окрім посвяти чи сміливості виказує ще геройську холонокровну очайдушність.

Таку одну подію з подвигів наших летунів подаємо на цьому місці:

Літом 1919 р. вилетіло з Відня двох наших летунів пор. Хрущ і сот. Ш. з важними паперами до Кам'янця. Вони досвітком піднялись з площі під Асперн і щасливо летіли в сторону північного сходу. Минули Австрію, Угорську рівнину, Карпати і вже наближувались до української границі. Та густі мраки, що простягались на підкарпатських долах, приневолели їх знизити лет. Вони опустили ніще.

Під ними зеленіли смуги бесарабських лісів і блисків срібною лентою Дністер.

Нараз — почули вони дивний гук мотору і непевний рух пропелера... Посипались кулі...

Літак тратив владу... Скісним тоді летом почали вони опускаться на землю. Були ще на румунським боці — кількасот кроків віддалені від українського берега.

Ледви опритомніли, окровавлені та потовчені, коли побачили, що їм на зустрічу біжить кількох румунських вояків.

Вмить вхопили свої документи і підпалили бензину... Літак бухнув полум'ям! Румуни почали стріляти... Відважні летуни посипали й на них кулями, втікаючи позадок берега. Ці пристанули, стративши в той мент орієнтацію, де втікачі поділись.

Та вони вже плили, сильно острілювані пограничною сторожею, понище, на другий беріг. І хоч втратили літак та не віддали його ворогові і що найважніше — перенесли ціло важні папери.

4. ЦВІТЕНЬ, 30 днів.

Стиль		Україн. свята		Лат. свята
нов.	ст.			
1	Ч	19	Хризан і Дарії мч.	В. Чет. Гуг.
2	П	20	ОО. уб. у м. св. Сави	В. П. Франц.
3	С	21	Якова ісп.	В. Суб. Риш.
4	Н	22	Н. З. Посту Вас. св.	Воскр. Ізид.
5	П	23	Нікона і тов. прп. С	Пон. С. Вінц.
6	В	24	Захарія	Калестина п.
7	С	25	Благовіщення ПДМ.	Епіфанія
8	Ч	26	Собор Арх. Гавриїла	Діонізія
9	П	27	Матрони прп.	Марії Клеоп.
10	С	28	Іларіона і Стеф. пр.	Езекиїла пр.
11	Н	29	4. Посту. Мар. і Кир.	Провідня Льва
12	П	30	Івана Лівств. прп. С	Юлія пап.
13	В	31	Іпатія прп.	Герменегільди
14	С	1	Цвітень. Марії Бг.	Юстина м.
15	Ч	2	Тита прп.	Анастасії м.
16	П	3	Никити	Венедикта
17	С	4	Іосифа і Георгія	Аніцета п. і м.
18	Н	5	5. Посту. Теодула	2. по В. Апол.
19	П	6	Евтихія	Георгія еп.
20	В	7	Григорія	Теодора в.
21	С	8	Іродіона	Анзельма еп.
22	Ч	9	Евпсихія	Сотера і Кая
23	П	10	Терентія і тов. мч.	Войтіха
24	С	11	Антипи свщм.	Фіделіса
25	Н	12	Цейтня. Василія	3. по В. Марка
26	П	13	Артемона свщм.	Клети і Марк.
27	В	14	Мартина п.	Зити д.
28	С	15	Аристарха іп. Ап. С	Павла від. Хр.
29	Ч	16	В. Чет. Агафії д. С	Петра з Вер.
30	П	17	В. Пят. Симеона	Катерини С.

Столітний календар: До 15-го холодно і непривітно. Опісля приморозки аж до 25. Від 25 погода усталоється, потім дуже тепло, а 28. громи і дощ.

Зміни місяця: Остання чверть дня 5-го. Нів дня 12-го. Перша чверть д. 19-го. Пов'яз д. 28-го.

Купуйте акції Земельного Банку
Гіпотечного!

Тоді бачилось таку картинку...

Ми привикли бачити героїв тільки там, де кипить бій, де якийсь прямо очайдушний поступок людини, свідомий чи несвідомий, виявиться подвигом більшим від того, який кожний вояк мігби зробити: побити багату ворожих сил, взяти самому велику кількість в полон, захопити скоростріл, гармату, коні, обоз, чи муніцію.

Та воно так не є.

Бонам доводилося бачити чимало і таких тихих героїв, цивільних людей, головню селян, що жили під самою позицією або таки на позиції та наражувались куди більше, чим звичайні стрільці, які мали крім окопів землянки — лисячі нори та протигазові маски на свою охорону.

Підчас т. зв. офензиви Керенського 1916 р. в Конюхах над Цєнівкою, можна було видіти жінок, що копали бараболі в найгірше пекло. А коли гранати перевертали все горі корінем, то одна жінка кинута вибухом до землі і присипана курявою тільки — хрестилась! Вставала і... даліше копала. Це видається може смішним, а може неімовірним, але дійсно так було і таке бачили майже що днини тії Усуси, що були під

той час в Конюхах на позиції.

Та вже найбільше доводилось бачити таких сцен за 2-гої офензиви літом 1919 р. т. зв. офензиви Грекова.

Не тільки старші, але й діти пхались прямо під ноги в часі боїв. Жінки, дівчора виходили в поле і визбиравали набої, які де-не-де валялись, бо знали, що нема чим стріляти, нема куль.

На одному лані поміж селами Шумляни-Лапшин перед розстрільною бігла дівчора: „А от маєте, ще одна куля“ — кричала радісно до стрільців, простягаючи руки.

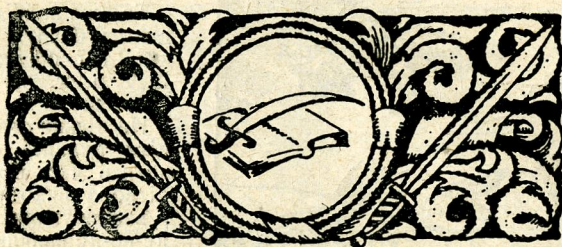
Тоді бачилось й таку картину. За селом на роздоріжжю стоїть молода жінка, вдова, якої чоловік поляг давнійше в бою. На руках у неї дитинка; малою, ніжною ручкою

подає стрільцеві дарунок, який найшла десь на дорозі. І вона знала, ця мала дитинка, вату грізної хвилі: що не стало набоїв...

Хто бачив цю картинку, не забуде її ніколи. Бо мало цього, що тоді скрізь грозила небезпека а кулі літали, як мухи по цілому селі, але і знищення, яке зі собою приносила війна, жах, який повинен був проймає всякого, тимбільше цивільне населення — не виявлявся на лицах тамошних селян.

Вони були спокійні та зрівноважені. Раділи успіхами та побідою, допомагаючи на кожному кроці, де тільки мож було і де вважали за потрібне нести свою поміч.

А коли проходило військо до бою і бачило таку поведінку мирного населення, то мимохіть збуджувалося у йому почуття бадьорости та відваги. Кожний вояк порівнював тоді себе, хочби з тією дівчорою та жінками — які не лякались куль ані смерті, що чигала на кожному кроці, і тоді поспитав себе тайком у душі: чи герої ходять тільки у вояцьким одягу? Чи героями бувають тільки ті, що носять на плечах кріси?...

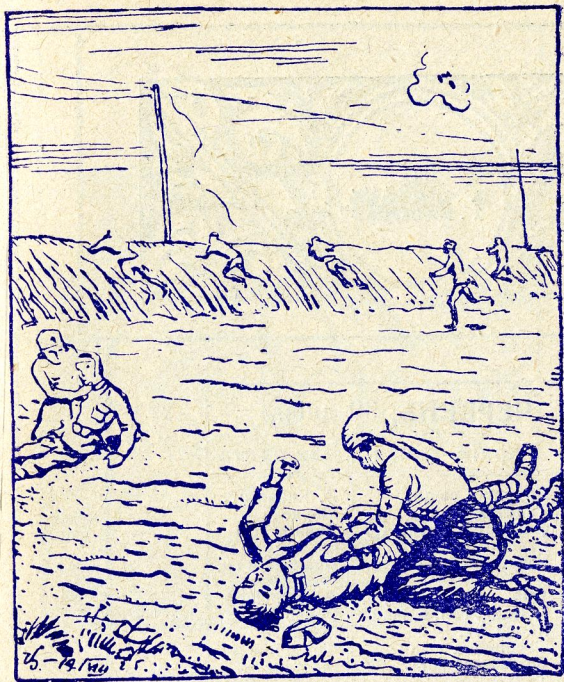
* 5. ТРАВЕНЬ, 31 днів. *

Стиль нов. ст.	Україн. свята	Лат. свята
1 С 18	В. Субота Івана Дек.	Филипа і Як.
2 Н 19	Воскресіння Христ.	4. по В. Атан.
3 П 20	Світлий Понеділок	Цариці К. П.
4 В 21	Світлий Второк	Найд. св. Хр.
5 С 22	Теодора Сик. прп. С	Пія V.
6 Ч 23	† Георгія вч. (на нед)	Івана з ол.
7 П 24	Савви Стр. мч.	Флявії і Дам.
8 С 25	† Марка ап.	Станісл. еп.
9 Н 26	Нед. Том. Вас. свм.	5. по В. Григ.
10 П 27	Симеона свщмч.	Дні Хр. Ізид.
11 В 28	Ясона і Сос. ап. ☉	† Францішка
12 С 29	9 Мч. в Кизиці	Панкратія м.
13 Ч 30	† Якова ап.	Вознесіння Г.
14 П 1	Травень. Бремії пр.	Боніфатія м.
15 С 2	Атаназія і Алекс. аеп.	Івана зі Салі
16 Н 3	Н. Мирон. † Теодоз.	6. по В. Анд. Б.
17 П 4	Пелягії прпмч.	Пасхаліса
18 В 5	Ірини мч.	Венанція
19 С 6	Іова і Варвари ☾	Келестина
20 Ч 7	Явл. Чес. Хреста	Вернардина
21 П 8	† Івана Бог. (на нед.)	Тимотея м.
22 С 9	† Пер. мощ. св. Ник.	Віг. Юлії д.
23 Н 10	Нед. Розсл. † Сімона	Сох. св. Духа
24 П 11	Мокія і Методія	Пон. с. П. Д. Вс.
25 В 12	Епіфанія і Германа	Григ. VII пап.
26 С 13	Гликерії і Алекс. ☼	Сух. Фил. Н.
27 Ч 14	Ізидора мч.	Беди В.
28 П 15	Пахомія	Сух. Август.
29 С 16	Теодора освящ. прп.	Сух. Юлії
30 Н 17	Нед. Сам. Андроніка	1. п. З. св. Т. Св.
31 П 18	Теодота м.	МБ. Пос. ласк

Столітний календар: З початку привітно і гарно. Поміж 6. а 8. вітри та бурі. Від 8. до 18. посуха і тепло, потім перепадають дощі а при кінці гарно.

Зміни місяця: Остання чв. дня 5-го. Нів дня 11-го. Перша чверть дня 19-го. Повня дня 27-го.

Читайте і поширюйте видання „Червоної Калини“. На складі воєнні спогади, співанники, оповідання, нариси і багато ин.

Сестри жалібниці в бою під Казятином.

При відвороті УГА. на Вел. Україну, або при других подібних нагодах доводилося бачити багато всяких людей, що тягнулись за обозами з ріжними опасками на руках і тільки займали на возах місце, дратуючи своєю появою стрільців, що проходили поруч стомлені безнастанним ходом та боями.

І тоді сипались зідливі насмішки в сторону оцих „маркирантів“ а найбільше діставалось жінкам від Червоного Хреста — сестрам милосердя, або як то кажуть Придніпрянці — сестрицям-жалібницям.

Жалко бувало слухати оцих всіх уваг та докорів, які немали часами жадного оправдання. Бо окрім зайвого тягару, всяких непотрібних причіпок, що дійсно забирали тільки місце, було чимало правдивих помічних сил, без яких армії ніяк обійтися.

Згадаймо тільки всіх отих жінок, що піклувались хорими по корпусних та бригадйних лічницях. Скільки їх вигинуло серед жажливих відносин в часі епідемії тифу.

А всі вони гідно сповнювали свої обовязки до останньої хвили і не жаліли себе ніколи.

Та нетільки по лічницях, або приютах коло хорих несли вони поміч.

Бували деякі випадки, що жінки теж обслуговували ранених на фронті, коли не доставало фахових санітарів, або коли треба було муштин ужити до лінії з крісами в руках.

Один такий момент трапився саме в бою під Казятином весною 1920 р.

І. Бриг. після т. зв. травневої трагедії, одинака встоялась непохитно на фронті. Окружена зі всіх боків три дні змагалася у нерівному бою, стараючись вибити собі за всяку ціну мур — видістатися кудись із тих тісних кліщів. Недовіряючи ані в.

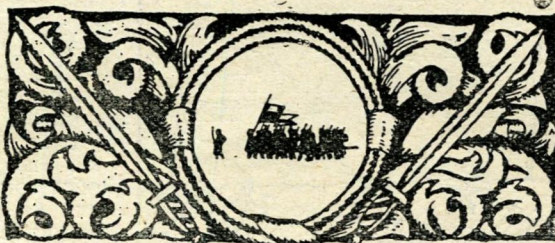
в десятій часті противникові, ані не маючи засобів технічних, приходилося йти на пробій і тільки особистим нарахуванням себе на певну смерть ратуватись; „раз мати родила!“ Бо краща смерть, чим нечесть та неволя.

Третього дня оцього кєрвавого бою лєдві половина осталась у живих. Треба було усім, хто б то не був, хопити за кріси. Пішли обозники, пішли кухарі, пішли й санітарі до бою.

А смерть клала покотом. Ще більше було ранених. Вони заслали ціле поле за залізничим насипом. Що хвилі прибували нові жертви, що хвилі відзивався розпучливий крик.

І тоді то у цих кривавих змаганнях несли раненим допомогу тільки сестри-жалібниці. Вони під крісовим та гарматним вогнем перевязували рани, коїли біль умираючим. І неодна із тих сестер-жалібниць залишилась таки там поміж вбитими героями.

Неодна вснула вічним сном, сповнюючи свій обовязок на полі бою і слави.

* 6. ЧЕРВЕНЬ, 30 днів. *

Стиль нов. ст.	Україн. свята	Лат. свята
1 В 19	Патрикія свщм.	Б. Якова ст.
2 С 20	Талатея мч.	Маркела
3 Ч 21	† Конст. і Олени ☾	Божого Тіла
4 П 22	Басиліска мч.	Франціска К.
5 Ч 23	Михайла еп.	Боніфатія еп.
6 Н 24	Слп. Симеона Д. п.	2. по С. Норб.
7 П 25	З. Найд. гол. с. Івана	Роберта
8 В 26	Карпа мч.	Медарда
9 С 27	Терапонта свщм.	Феліціяна мч.
10 Ч 28	Вознесіння ГНІХ. ☼	Маргарети
11 П 29	Теодозії мч.	<i>Пресв. С. Ісуса</i>
12 С 30	Ісаакія прп.	Івана Фак.
13 Н 31	Св. 00. в Нікеї	3. по С. Ант.
14 П 1	Червень. Юстина	Василія Вел.
15 В 2	Никифора патр.	Бенона
16 С 3	Лукіяна мч.	Івана Редж.
17 Ч 4	Митрофана еп.	Райнера
18 П 5	Доротей ☾	Ефрема діяк.
19 С 6	Висаріона і Іляріона	Юліяни
20 Н 7	Сов. св. Духа	4. по С. МБМП.
21 П 8	Пресв. Тройці	Альойзія І.
22 В 9	Кирила аеп.	Павліни
23 С 10	Тимотея свщмч.	Агрипини
24 Ч 11	† Вартол. і Варн.	Різд. с. Ів. Хр.
25 П 12	Онуфрія Вел. прп. ☼	Вільгельма
26 С 13	Аквіліни	Івана Павла
27 Н 14	Всіх Святих	5. по С. Влад.
28 П 15	Амоса пр. і Бр. прп.	Іриней
29 В 16	Тихона еп.	Петра і Павла
30 С 17	Мануїла і тов. мч.	Пам. с. Павла

Столітний календар: З початку погідно поміж 9. а 10. дощ. Опісля мрачно і змінно. Від 23-го до кнця, ясно і гарно.

Зміни місяця: Остання чверть дня 3-го. Нів д. 10-го. Перша чверть д. 18-го. Повня д. 25-го.

Передплачуйте і поширюйте одинокий мистецький сатирно-гумористичний журнал „ЗИЗ“.
Виходить у Львові двічі в місяць, Руська 18/III.

Світляна Харченко в бою під Вапняркою атакує ворожу батарею.

У всіх надлюдських змаганнях війни приймали участь не тільки самі мушчини, яких ми уважаємо звичайно одиницями героїзму, але багато доказів вказує й на те, що поруч мушчин також і жінки приймали участь у боях, виявляючи при цьому надмір відваги і тої надлюдської сили волі, яку ми в даних моментах називаємо — героїзмом.

А було їх чимало тих героїнь. Бо поруч Марусі Соколовської, Олени Степанівної, Христини Сушко-Скачківської, чи покійної Софії Галечко — найдуться і такі, яких не записано на сторінках історії і яких ім'я остане „невідомі!“

Вони пропали десь там на полі слави, серед тієї сіроми, по якій тільки вітер нишком шепоче при битій дорозі...

Та були такі події і такі вчинки, що про них годі забути, про них згадуватимуть ще довго учасники великої визвольної борні і другим перекажуть.

Про один такий подвиг згаду-

ють між иншим старшини і козаки Синьої дивізії; його ми й подаємо на цьому місці за збірником „Лицарі й мученики“, надрукованим у Каліші 1924 р.

У синій придніпрянській дивізії, сформуваній свого часу з полонених в Німеччині, працювала, як молодий лікар медичка київського університету Світляна Харченко. Покінчивши 1918 р. мед. факультет вона поступила до армії і була призначена з першу до дивізійної лічниці, опісля, по розбитті дивізії під Чорнорудкою, як полковий лікар сформованого з решток цієї дивізії синього полку. У полку вона виявила зі себе не тільки трудячого лікаря, але й неустрашимого вояку.

От, одна подія з її життя, сторінка з герої-

ських подвигів у синьому полку:

В часі боїв під Вапняркою літом 1919 р. синій полк займав село Стефанівку. Ненадібно наскочив його із заду та правого крила ворог. В полку зчинилось замішання. Найбільшу паніку поширила ворожа батарея, яка впрост біла по піхоті з найближчого горба.

Серед цієї метушні Світляна Харченківна досідає коня і — йде в атаку! Вона пориває за собою відділ кінноти, що в божевільному гоні з криком „Слава Україні“ кидається на Москалів. Батерія дає ще останній стріл і мовкне... Обслуга паде під ударами шабель, а пушки остають добичею очайдушних героїв.

Бій кінчиться повною перемогою завдяки цій молодій дівчині, яка в критичній хвилі виявила зі себе не-жінку а правдивою лицаря героя. Вона зуміла опанувати не тільки свої власні нерви, але й накинати другим силу своєї волі, орієнтуючись при цьому у скрутному моменті, що тільки рішучою атакою на батарею можна вратувати полк від загибелі.

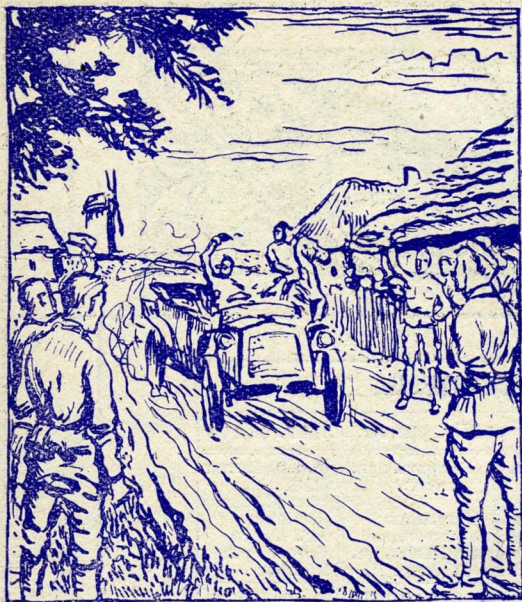
* 7. ЛИПЕНЬ, 31 днів. *

Стиль нов. ст.	Україн. свята	Лат. свята
1 Ч 18	Пр. Евхар. (на нед.)	Пр. Кр. ГНІХ
2 П 19	† Юди ап.	Посищ. ПДМ.
3 С 20	Методія свщм.	Анатолія еп.
4 Н 21	2. по С. Юліяна	6. п. С. Теод.
5 П 22	Евзевія еп.	Антонія Мар.
6 В 23	Агрипіни м.	Лукії м.
7 С 24	Різдво св. Івана Хреот.	Кирила і Мет.
8 Ч 25	Февронії мч.	Єлисавети цр.
9 П 26	Пресв. Сер. Іс.	Вероніки
10 С 27	Самсона прп.	7 братів мч.
11 Н 28	3. по С. С. П. м. Київ.	7. по С. Пія І.
12 П 29	Петра і Павла	Івана Івальб.
13 В 30	† Соб. 12 ап.	Анаклита п.
14 С 1	Липень. Косми і Дам.	Бонавентури
15 Ч 2	† Пол. Ризи П. Бог.	Генрика
16 П 3	Якінта мч.	МБ. з г. Карм.
17 С 4	Андрія Крит.	Алексія
18 Н 5	4. п. С. † Кир. і М.	8. по С. Сим.
19 П 6	† Атан. Ат. прп.	Вінкентія
20 В 7	Томи і Акакія прп.	Чеслава
21 С 8	Прокопія вмч.	Пракседи
22 Ч 9	Панкратія свщм.	Марії Магд.
23 П 10	† Антонія Печер. прп.	Аполінарія еп.
24 С 11	Євфимії мч. і Ольги	Кунегунди ц.
25 Н 12	5. п. С. Прок. і Іл.	9. п. С. Якова
26 П 13	Соб. Арх. Гавріїла	Анни
27 В 14	Акили ап.	Рудольфа
28 С 15	† Володим. укр. кн.	Віктора пап.
29 Ч 16	Атиногена і т. свщм.	Марти
30 П 17	Марини вмч.	Руфіна
31 С 18	Якінта і Еміліяна	Ігнатія Л.

Столітний календар: У перших днях жара й посуха. Від 5-го до 21-го змінно і часті дощі та громи. Від 21-го постійна погода.

Зміни місяця: Остання чверть дня 2-го. Перша чв. д. 18-го. Повня д. 25-го. Остання чв. д. 21-го.

„НОВИЙ ЧАС“ одинокий український, ілюстрований і непартійний часопис. Виходить два рази в тиждень. Львів, Руська 18/III.

Жозак Семен Нескоромний втікає зі самоходом
від Бредовців...

Восени 1919 р., в часі боїв з російськими добровольцями, попав у полон козак З. зал. дивізії придніпрянської армії, Семен Нескоромний. Добровольці повели його до штабу ген. Бредова і там у збірній станиці, де висортовувано полонених, зразу звернули на його увагу. Це був здоровий і поставний козак так що кожному впадав у око. Прибічник генерала Бредова казав негайно виділити Нескоромного від інших полонених і записати на службу при штабі, як ординарця до посилок.

Важко було козакові привикнути до служби чужим богам та ще бредовцям, які уявляли собою чисту нерозбіроху — нелад, грабіжі, брак всякого обов'язку та дисципліни.

Козак Нескоромний весь час свого побуту тільки роздумував над тим, як би то вирватись з цього пекла. Хоч йому, на ділі, краще жилося як іншим полоненим, та що у нутрі діялось, то Бог один відає!

От, він і видумав таку штуку: у Бредова був самохід, який свого часу захопили добровольці від

Українців; на ньому ще виднів розмальований золотий тризуб і число дивізії.

Нескоромний змовився ще з одним полоненим, який служив при конях, і вони рішилися втікати. Як задумали, так і зробили — одної ночі втікли: Нескоромний зі самоходом, а другий полонений з трьома осідланими кіннями. Над досвітком, крадьком виїхали вони зі штабу і щасливо переїхали бредівські застави. Тільки вже недалеко від району, де стояла 3 укр. див., наскочила їх кінна розвідка добровольців. От-От, булибопали! Але на щастя, з українського боку почалась перестрілка і бредівці мусли повернути.

Ранком, як вже сходило сонце, вони наблизились до села, де стояв штаб ген. Удовиченка.

Яка була радість серед козаків, коли побачили Нескоромного на відратованім самоході а поруч нього ще одного очайдуха з трьома осідланими кіннями.

Трикратне „слава“ загреміло їм на привіт.

Козаки повибігали на вулицю і почали розпитувати, звідки вони взялися і в який спосіб видісталися з полону. Нескоромний розказував все від початку — як то він став ординарцем, як потім обізнався зі шофером і як захопив самохід..

Оці радісні вигуки на вулиці почув і ген. Удовиченко. Зараз-же вийшов на поріг та покликав Нескоромного до себе. Казав погостити його добрим сніданком, а за вратовання самоходу доручив виплатити з дивізійної каси нагороду, дякуючи при цім відважному козакові за цей гідний наслідування вчинок, який надовго залишиться в пам'яті всіх старшин та козаків 3-ої залізної дивізії.

Потім покликано ще Нескоромного до начальника штабу, де він здав докладний звіт із положення на ворожій фронті та розказав про те все, що чув і бачив серед бредовців.

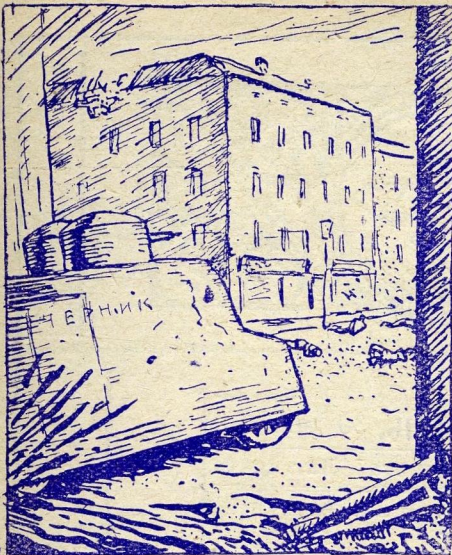
* 8. СЕРПЕНЬ, 31 днів. *

Стиль. нов. ст.	Україн. свята	Лат. свята
1 Н 19	6. п. С. Макрини прп.	10. п. С. Петра
2 П 20	† Іллі (на нед.)	ПМД. Ан.
3 В 21	Івана	Н. св. Стефана
4 С 22	Марії Магдалини.	Домініка
5 Ч 23	Трофима і тов. мч.	МБ. Сніжн.
6 П 24	† Бориса і Гліба мч.	Преоб. Госп.
7 С 25	† Усп. св. Анни	Кастана
8 Н 26	7. по С. Ермолая ☼	11. п. С. Киріак.
9 П 27	† Пантелеймона	Романа мч.
10 В 28	Прохора і н. ап.	Лаврентія мч.
11 С 29	Калиніка мч.	Зузання мч.
12 Ч 30	Сили і н. ап.	Кляри д.
13 П 31	Евдокима прв.	Гіпол. і Кас.
14 С 1	Серпень: † Пох. Ч. Хр.	Евзевія
15 Н 2	8. по С. П. мощ. с. Ст.	12. п. С. Усп. ПБ.
16 П 3	Ісаака ☾	Іоакима
17 В 4	7 Отр. мч.	Яцка в.
18 С 5	Евсигнія мч.	Блени
19 Ч 6	Преображення Госп.	Людвика
20 П 7	Дометія і Пассіва мч.	Вернарда
21 С 8	Емліяна еп.	Іванни Шант.
22 Н 9	9. по С. † Маттія ап.	13. п. С. Тимот.
23 П 10	Лаврентія мч. ☼	Філіпа Бен.
24 В 11	Евпла мч.	Вартоломея
25 С 12	Фотія і Анікити мч.	Людвика кор.
26 Ч 13	Максима ісп.	МБ. Ченст.
27 П 14	Міхея пр.	Іосифа Кал.
28 С 15	Успення Пр. Б.	Августина
29 Н 16	10. п. С. П. О. нер. Г. IX.	14. п. С. МБ. П.
30 П 17	Мирона мч. ☾	Рожі Лім.
31 В 18	Фльора і Лавра	Раймунда

Столітний календар: До 6. велика спека, опісля змінчиво і непевна погода. Від 19. вияснюється, почавши від 21. аж до кінця гарно.

Зміни місяця: Нів дня 8-го. Перша чверть дня 16-го. Повня дня 23-го. Остання чверть дня 30-го.

**Книжки просимо замовлювати через В-во
„Червона Калина“ у Львові, Руська 181.
Полагоджується скоро і солідно.**

Сот. СС. Турок здобуває головну вулицю Проскурова на панцирнику „Черник“.

Війна в часі революції на великій Україні провадилась головню по залізничних шляхах, містах та містечках, які були важкими точками опору противника або уявляли собою певні стратегічні центри, де скупчувались ворожі сили. Опанувати залізничну лінію, захопити якусь вузлову станцію — це означало зайняти дану полосу краю і взяти її в своє посідання.

Ворог, коли тратив залізницю або місто, був змушений тимчасовим до відвороту.

Тому то тодішні бої мали свій спеціальний характер, свою особну тактику, яка примінювалась до скорого ділання, ненадійного заскочення, а головню до поспіху.

Найважлившу вагу прикладали тому до панцирних потягів та панцирних автомобілів. Часами діялись неімовірні речі. Такі панцирники, доволі часто імпровізовані на поспіху, заганялись на осліп десятки кілометрів і без жадної іншої допомоги переводили успішні операції.

Шойно пізніше боротьба по шляхах набирала пляновости. До неї вживали правдивих панцирників, часами добутих у ворога, в роді відомої „Черепахи“, „Вільної України“, Хортиці і т. д.

Таксамо і панцирні автомобілі,

які оперували на звичайних дорогах були з початку дуже примітивними.

В часі боїв за Центральної Ради, зимою 1917 р., київські СС. уживали до бою звичайних тягарових самоходів, де замість сталевих панцирів були околоти соломи. Вони робили свою службу.

Спеціалістом до боротьби панцирними автомобілями був при СС. молодий старшина Турок.

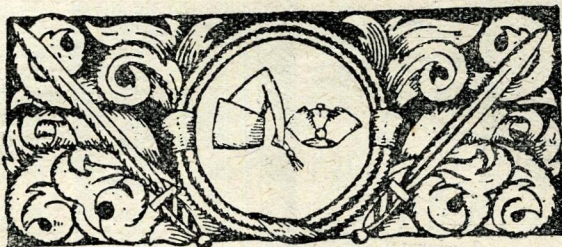
Він походив із Тустанович біля Борислава і з початком війни 1914 р., 16-літнім хлопчиною відійшов з бориславською сотнею до У. С. С. Служив при скорострілах, був декілька разів ранений і приймав участь у всіх найбільших боях. Разом з полоненими на Лисоні біля Бережан по-

пав на Україну. Відтак дістався до київських СС. і дослужився старшинського степеня, як бувший десятник УСС.

В початках української революції він зразу вибився поруч Черника та Загаєвича на першого очайдуха. Добував вулиці Київ, Бердичева, Проскурова, Жмеринки своїми панцирниками, яких був командантом і всюди осягав повний успіх.

В уличних боях примінював спеціальну тактику. Кожний дім чи кам'яницю опановував одним замхом. Заїздив панцирником під кам'яницю, повертав його задом і — цофаючись, вдаряв цілою силою до брами. Брама розвалювалась і вхід до кожної такої твердині ставав отвором. В такий спосіб займав Турок вулиці та очищував місто від ворога.

На оцьому місці подаємо один такий епізод, саме як сот. СС-ів Турок на панцирнику імени відомого героя Черника займає головню вулицю в Проскурові підчас загального наступу на Київ літом 1919 р. Тоді то авто-панцерний дивізіон під його командою ударив сам без жадної іншої допомоги на Проскурів. Випер звідтам ворожу бригаду і негайним ударом заняв на протязі якої пів години ціле місто.

* 9. ВЕРЕСЕНЬ, 30 днів. *

Стиль нов. ст.	Україн. свята	Лат. свята
1 С 19	Андрея Стр. і тов. мч.	Егідія і Брон.
2 Ч 20	Самуїла пр.	Стефана
3 П 21	Тадея ап.	Зенона мч.
4 С 22	Агатоніка і тов. мч.	Розалії
5 Н 23	11. п. С. Луна мч.	15. п. С. Лавр.
6 П 24	Евтиха свщм.	Захарії пр.
7 В 25	Тита ап. ☾	Бл. Мельхіора
8 С 26	Адріана і Нат. мч.	Рожд. ПДМ.
9 Ч 27	Пімена прп.	Петра Кляв.
10 П 28	Мойсея і Августина	Николая з Т.
11 С 29	† У. Г. св. Ів. Х. (на н.)	Прота і Якова
12 Н 30	12. п. С. Александра	16. п. С. П. І. МБ
13 П 31	† Пол. Ч. П. Пр. Б.	Филипа
14 В 1	Вересень. † Симеона	Воздв. Ч. Х.
15 С 2	Маманта мч. ☾	Сух. Нікодема
16 Ч 3	Антима свщм.	Корн. і Кипр.
17 П 4	Вавили свщм. Мойсея	Сух. 3. с. Ф. С.
18 С 5	Захарії і Єлис. прв.	Сух. Йос. з К.
19 Н 6	13. п. С. Чудо А. Мих.	17. п. С. Стр.
20 П 7	Созонта мч.	Евстахія
21 В 8	Рождество П. Д. М. ☾	Матей ап.
22 С 9	Іоакима і Анни	Томи з Віл.
23 Ч 10	Минодори і и. мч.	Теклі мч.
24 П 11	Теодори прп.	ПДМ. Викупл.
25 С 12	Автонома свщм.	Володислава
26 Н 13	14. п. С. Об. Хр. Корн.	18. п. С. Кипр.
27 П 14	Воздв. Чесн. Хреста	Косми і Дам.
28 В 15	Никити вмч. ☾	Вячеслава
29 С 16	Евфимії вмч.	Михайла Арх.
30 Ч 17	Софії і її дітий мч.	Броніма

Столітний календар: 3 початку погода, потім часті зливи. Від 7 прояснюється. Опісля бурі з грозами, перед 20 знову погідно, що йно при кінці місяця дощ.

З міни місяця: Нів дня 7-го. Перша чверть дня 15-го. Повня дня 21-го. Остання чверть дня 28-го.

**Купуйте акції Земельного Банку
Гіпотечного!**

Сот. Балтро прориває батареєю залізний перстень Денікінців.

Частина У. Г. А., які оперували на полуднево-східнім фронті в часі боїв на великій Україні 1919 р. мали нелегке завдання.

І. Гал. Бригада УСС. найшлася тоді в найбільш скрутному положенню, бо оперуючи в районі Уманя мала аж трьох противників проти себе: т. зв. одеську групу, Махна і Денікіна.

Одеська група доходила до 15 тисяч крісів та шабель, денікінський корпус мав понад 10 тисяч стану, а Махна числили тоді аж на 40 тисяч. Разом близько 70 тисяч, яким Бригада У. С. С., винищена боями та тифом, не могла протиділати успішно, маючи довкола самих противників і тільки до 500 крісів піхоти, 3 батареї і мінімальну кількість кінноти, яка ледви вистарчала на звязок і на розвідку.

Бригада УСС. мала давніше повних 9—10 тисяч стану, а тепер була дійсно десяткована, бо не перевищала цілої тисячки.

Приходилося вести операції штуками та обмежитись із конечности до партизантки. І хоч головна задача не була виконана в цілості, то всеж-таки по стрічних боях відкинута т. зв. одеську групу від визначеного нею напрямку

удару і забезпечено вузлові залізничні точки Вапнярку та Жмеринку, так що цій групі вдалося перебитись тільки прямо на північ. Махно навязав приязне порозуміння і звернувся проти Денікіна; оставались ще тільки бої з добровольчим денік. корпусом.

Та У. С. С. Бригада стопніла на прикінці цих операцій до сили ледви двох маленьких курнів, що виносило разом з артилерією та кіннотою 500 чоловік боевого стану. Крім боездатних батарей все було майже обози.

От, з такою то силою почався відворот на лінію Бугу.

Бригада заняла позиції під містечком Ладижином обсаджуючи мостовий причілок а кінними заставами берегла деякі переходи на Бузі.

Тимчасом Денікінці кількома кінними полками з гарматами та піхотою на возах, пішли в обхід. Перебили рештки піхоти УСС. а весь штаб з артилерією окружили. Прийшлося йти пробоем: ратуватись, як мога, від нехитної загибелі.

І тоді то чудес доказали УСС. батареї. Вони вдарили на село, куди провадив головний шлях, обстрілюючи його сильним гарматним огнем а потім пішли.. в атаку. Атака артилерії, це незнана річ у военній тактиці. Та в небезпеці, коли прийдеться хапати останньої дошки ратунку, нема нічого неможливого!

Командант 1 бат. сот. Балтро перший вгнався в село і почав бити зі всіх боків зі скорострілів, які були на гарматах.

Ворог, заскочений, кинувся до панічної втечі і відчинив залізний перстень: дорога станула отвором. Туди прорвалися не тільки батареї, але й рештки піхоти та майже всі бригадні обози, що везли з собою не лиш муніцію, хорих та ранених, але й все майно бригади, яка в тодішніх часах являлась одним рухомим обозом.

* 10. ЖОВТЕНЬ, 31 днів. *

Стиль нов. ст.			Україн. свята	Лат. свята
1	П	18	Евменія прп.	Бл. Івана з Д.
2	С	19	Трофима і ин. мч.	Ангелів Хор.
3	Н	20	15. п. С. Евстахія	19. п. С. МБ. Р.
4	П	21	Кондрата ап.	Франца з Ас.
5	В	22	Фоки свщмч.	Плакида і тов.
6	С	23	Зач. св. Івана Хр. ☉	Брунона ап.
7	Ч	24	Теклі првмч.	Марка папи
8	П	25	Евфрозинії прп.	Бригіди діви
9	С	26	† Прест. Ів. Б. (на н.)	Людвика Б.
10	Н	27	16. п. С. Калістрата	20. п. С. Фран.
11	П	28	† Харитона прп.	Еміліяна мч.
12	В	29	Киріяка прп.	Максиміл. еп.
13	С	30	Григорія свщмч.	Едварда
14	Ч	1	Жовт. † Покров ПБ. ☾	Калікста папи
15	П	2	Кипріяна свщмч.	Тереси діви
16	С	3	Діонізія свщмч.	Герарда Маслі
17	Н	4	17. п. С. Єротея свмч.	21. п. С. Марг.
18	П	5	Харитини мч.	Луки св.
19	В	6	† Томи ап.	Петра з Альк.
20	С	7	Сергія і Вакха мч.	Івана Кант.
21	Ч	8	Пелагії прп. ☉	Урсулі д. мч.
22	П	9	† Якова ап.	Кордулі діви
23	С	10	Євлампія і Євлампії	Серв. і Герм.
24	Н	11	18. п. С. Филипа ап.	22. п. С. Раф.
25	П	12	Прова, Тар. і Андрон.	Криспіна
26	В	13	Карпа і Папили мч.	Евариста п.
27	С	14	Параскевії прп.	Флорентія
28	Ч	15	Євтимія прп. ☾	Симеон. і Тад.
29	П	16	Льонгіна сотн. мч.	Наркіса
30	С	17	Озії пр.	Альфонса Р.
31	Н	18	19. п. С. † Луки ап.	23. п. С. Вольф.

Столітний календар: Початок місяця з дощами, потім погода і знову дощі. Від 24-го до кінця мрачно й холодно.

Зміни місяця: Нів дня 6-го. Перша чверть дня 14-го. Повня дня 21-го. Остання чверть дня 28-го.

Нові книжки В-ва „Червоної Калили“:
„Ілюст. Провідник по Львові“ Сат. стр. епос
„Цяпка Скоропад“, „Бої за Львів“.

Козак Немирівський з Чорних Запорозжців розбивав ворожу стежу, бере коний і одного Денікінця в полон.

Вже другий тиждень йшли гарячі бої на лінії ріки Буг зі змінним щастем. Противник одержував заєдно підкріплення і захоочений хвилевими успіхами, намагався проломити опір спихаючи криловими ударами українські частини на захід, до т. зв. трикутника смерті.

Останні дні осені добігали кінця. Хоч погода дописувала, то студені ночі, брак відповідного одягу та ліків для хорих дорешти десяткували армію. Тиф не вгавав ні на хвилину. Противно, він набирав якоїсь винищуючої сили і косив стрілецькі ряди безпощадно. Куди не глянь, все хорі та трупи, все лежить покотом.

Сумно було дивитись на це живнво смерті. Жах збирав на саму гадку, що дальше буде.

хали гармати б з людей, мандрували осідлані коні без їздців, а піхотні полки змаліли на сотні. Тягнулось так все і ледви плентало ногами.

Тільки повні обози воліклися по українським черноземі та скрипіли жалісно колеса.

І не везли вони тягарів воєнних,

ані припасів для війська. Везли військо на возах: хорих, розгорячованих, жовтих, як глина, стрільців.

На кожнім постой скидувано з возів нових мерців. Завалювано трупами придорожніями що значили шлях смертного походу.

Та всі учасники цієї трагедії не привязували вже ваги до нічого, ані до життя, ані до смерті.

Збайдужів усякий. Кожний жив хвилиною не звертаючи уваги, що діється. Знав, що як не нині то завтра... Всеодно коли: день скорше, чи пізніше.

Із тим більшим подивом можна було глядіти на тодішнє командування і на стрільців. Одні й другі сповнювали свій вояцький обов'язок гідно і чесно до останку. Без шепоту, без докору, без нарікань.

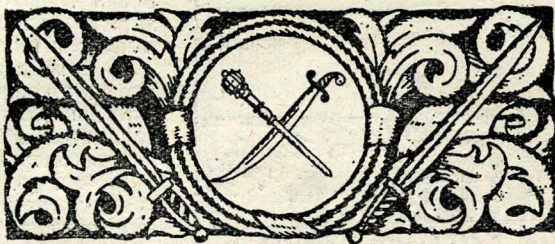
До останнього живого і до останньої хвили. Телефони, служба, звіти, на-

кази — не переводились.

Кожний з тим більшим самовідре-ченням сповнював доручене йому діло а почуття відповідальности та надмір праці, при тім небезпека, вдержували всякого при життю, напружували нерви, давали ціль, жити бодай хвилиною, коли вже не доставало надій остаточного виходу. Частини галицькі, а то І. бригада стояла тоді фронтом на північний схід, сягаючи лівим крилом містечка Ладижина — на праволучила до залізничного шляху, що провадив на Зятківці.

Поміж гал. частинами а придні-пряньською групою було вільне місце охоронюване тільки малими заставами. На одній такій заставі стояло 5 стрільців. Вони відстрілювались від ворога та маркували обсаду. Аж раз, якось під вечір, наскочила на них денікінська стежа і двох стрільців поранила, одного вбила та перейшла на другий бік.

Ненадійно надіхав тоді козак чорношличник з приказом до дивізії. Побачив, що діється, кинувся на ворога, кількох вбив, і сам з двома добутими кіньми та одним полоненим повернув до дивізії.

11. ПАДОЛИСТ, 30 днів.

Стиль нов. ст.	Україн. свята	Лат. свята
1 П 19	Йоїла прор.	Всіх Святих <i>День Задуш.</i> Губерта Кароля Бор. Захар. і Єлис. Леонарда
2 В 20	Артемія вмч.	
3 С 21	Іларіона прп.	
4 Ч 22	Аверкія єп.	
5 П 23	Якова ап.	
6 С 24	Арети і тов. мч.	
7 Н 25	20. п. С. Маркіяна	24. п. С. Ант. Іотфрида Теодора Андрія Авел. Мартина єп. Мартина пап. Станислава К.
8 П 26	Димитрія вмч.	
9 В 27	Нестора мч.	
10 С 28	Параскеви вмуч.	
11 Ч 29	Анастасії мч.	
12 П 30	Зиновія і Зановії	
13 С 31	Стахія і ин. ап.	
14 Н 1	Пад. 21. п. С. Кос. і Д.	25. п. С. Йос. Гертруди <i>МБ. Остробр.</i> Григорія Романа Єлисавети к. Фелікса
15 П 2	Акиндина і тов. мч.	
16 В 3	Акепсіма м.	
17 С 4	Іоанікія прп.	
18 Ч 5	Галактіона мч.	
19 П 6	Павла св.	
20 С 7	Брона і тов. мч.	
21 Н 8	22. п. С. Соб. св. Мих.	26. п. С. В. в Х. Кекилії м. Климента п. Івана від Хр. Катерини Леонарда Валеріяна
22 П 9	Онисифора і Порф.	
23 В 10	Ераста ап.	
24 С 11	Мини, Віктора і и. мч.	
25 Ч 12	† Йос. свцм. (на нед.)	
26 П 13	† Івана Золот. св.	
27 С 14	† Филипа ап.	
28 Н 15	23. п. С. Гурія і и. мч.	1. Адв. Здисл. Сатурна Андрія ап.
29 П 16	† Матея ап.	
30 В 17	Григорія єп.	

Столітний календар: До 6. погідно, поміж 6. а 7. вітри, опісля дощ. Від 12. до 16 прояснюється по 16. мрачно. Під кінець місяця дощі і холод.

Зміни місяця: Нів дня 5-гв. Перша чверть дня 12-го. Повня дня 18-го. Остання чверть дня 27-го.

**Купуйте акції Земельного Банку
Гіпотечного !**

Чет. 3-тої бат. УСС. Паїс ратує батарею з небезпеки.

Пізна осінь лягає лінивою задухою і купається золотом на сонці. Дрожить етером чистий воздух і степ простягається у далекому безкраю — наче розпливається в красках неозначених відтінків і тонів. Раз темно-синій, раз сірий пісковатий, раз цілий у фіолетах. Небо бліде, прозоре; воно у горі синіше, краями біло-зеленкувате. Довкола так тихо і задумчиво, що здається немов то картина розмальована перед тобою, а не дійсність. Стає — сонно від спокою, і трівожно — від наслукування.

Чет. Паїс вже від ранку сидить на верху невеличкої дзвіниці в Хрестинівці і слідить за рухами ворожих панцирників. Денікінці маневрують на залізничному шляху і весь час стараються підїхати до найближчої вузлової стації Хрестинівки, де збігаються і перехрещуються дороги на захід до Вапнярки, на схід до Тального, на північ до Київa і на полудне до Уманя.

Час до часу, підїде якийсь броневик аж до найближчого містка. Видно, як заклубиться сірий дим на закрутї і простягнеться довгою

смушкою слідом, звідки надїхав. Потім кілька вистрілів і — стація здригається від вибухів. Часом перелетить, хлипаючи мов поранений звір, гарматне стрільно високо понад головою і сконає в пекельнім гуку десь — у найблишому сусідстві. Тоді чет. Паїс бере слухавку і подає до батареї: приїл... коректура..

Браз — загремить і покотиться громом відповідь батареї, захованої поза домами.

Ворожий броневик обстелюється порохом та димом. Спішно завертає. За якийсь час надїздить їх два і починають знову цю саму історію, поки котрийсь поцілений влучним стрілом не вицофається.

І так до вечера йде гарматний двобій 3-тої

бат. УСС. з ворожими панцирниками довкола стації Хрестинівки. Ворог не дає за виграну та за всяку ціну хоче досягнути свого. Вкінці висаджує піхоту і йде у наступ.

Чет. Паїс бачить, що діється. Дроти попереривані і звязку з батареєю немає. Посилає одного підстаршину на розвідку. Та ворожа піхота в той мент вже заходить батарею з боку. Чет. Паїс забирає апарати. Вмить скаче на коня, а денікінська стежа заступає йому дорогу. Вона вже має в своїм полоні і підстаршин, якого він вислав до батареї. Без надуми, з витягнутим револьвром кидається він на Денікінців: кладе двох трупом на місці, вирадоває свого підстаршину, потім допадає батарею і дає їй знати про небезпеку.

Батерія не надїялась, що найшлась аж у такій небезпеці. Брак звязку з дозріною, де сидів чет. Паїс, виправдувано перериванням дроту через вороже стрільно. Та тепер, коли надїгнав чет. Паїс конем, положення було вратоване. В один мент затягнуто переди до гармат і батареї, вистрілюючись з крісів та скорострілом, щасливо вратувалась із небезпеки.

* 12. ГРУДЕНЬ, 31 днів. *

Стиль нов.	Ст.	Україн. свята	Лат. свята
1 С	18	Плятона і Романа мч.	Елірія еп.
2 Ч	19	Авдія пр.	Бібяни діви
3 П	20	Григорія Декапол. пр.	Франца Ксав.
4 С	21	Введення в храм ПБ.	Барвари д.
5 Н	22	24. п. С. Филимон. ☉	2. Адв. Сави
6 П	23	Амфіл. і Григорія	Николая еп.
7 В	24	Катерини вч.	Амвросія
8 С	25	Климента папи	Неп. Зач. ПДМ.
9 Ч	26	Алиція прп.	Леокадії д.ви
10 П	27	Якова Перс. вч.	МБ. Льорет.
11 С	28	Стефана примч.	Дамаза м.
12 Н	29	25. п. С. Парам. м. ☾	3. Адв. Алекс.
13 П	30	† Андрея ап.	Лукії д. і мч.
14 В	1	Грудень. Наума пр.	Спіридона еп.
15 С	2	Аввакума пр.	Сух. Максим.
16 Ч	3	Софонія пр.	Евзевія еп.
17 П	4	Барвари вч. Івана Д.	Сух. Лазаря
18 С	5	† Сави прп.	Сух. Очк. МБ.
19 Н	6	26. п. С. Николая св. ☉	4. Адв. Нем.
20 П	7	Амвросія еп.	Теофіла мч.
21 В	8	Патапія прп.	Томи ап.
22 С	9	Непор. Зач. ПДМ.	Зенона мч.
23 Ч	10	Мини і ин. мч.	Вікторії д. м.
24 П	11	Даниїла Стовп. прп.	Адама і Еви
25 С	12	Спіридона прп.	Родство Г.
26 Н	13	27. п. С. † Евстратія	1. п. Р. Стоф.
27 П	14	Тирса і Левкія мч.	Івана еванг.
28 В	15	Елевтерія свцмч.	Дітий убит.
29 С	16	Аггея пр.	Томи еп. і м.
30 Ч	17	Даниїла пр.	Евгенія еп.
31 П	18	Севастіяна і друж. мч.	Сильвестра п.

Столітний календар: Початок місяця студений та погідний. Від 16. хмарно. лагідно та сніги. До кінця місяця сніги та студінь.

Зміни місяця: Нів дня 6-го. Перша чверть дня 12-го. Повня дня 19-го. Остання чверть дня 27-го.

Пологоджуйте всі книгарські справи тільки
через В-во „Червона Калина“ у Львові.
Адреса: Львів, Руська 18/І.

Кожного року подаємо на оцім місці короткі згадки про деяких осіб та про замітніші події з минулого, які годиться закріпити на майбутнє, щоби вони не пропали безслідно.

Редакція користується доброю волею поодиноких людей, або записками, які збереглися поміж історичним матеріалом з того часу та по можності старається все те вихіснувати. Та доволі часто буває й так, що заподані теми відносяться головнo до одної якоїсь військової частини, або що вони висвітлюють тільки події з одної якоїсь доби.

І слушно може комусь видаватися потім, що тут не примінюється рівної міри до всіх подій та осіб і тому дехто може нас посуджувати о певну сторонничість. Ми одначе, стараємось бути тільки об'єктивними, стараємось не робити жадних ріжниць і подавати тільки історичну правду, без огляду на орієнтації і то якіб вони не були. Не маємо наміру висвітлювати справ тенденційно, тимбільше накручувати їх відповідно до хвилі.

Подаємо все те, що лиш можна було подати з огляду на зрозумілі для кожного обставини а під увагу беремо головнo історичну вагу нашого календаря — альманаха. Всякому стане тоді ясно, що історія не повинна руководитись настроями, тільки правдою.

А коли згадується на даному місці більше про якусь частину, а про якусь менше — це також не наша вина; вина тих, які не цікавляться видавництвом і мимо щорічних прохань, всякі наші зазиви збувають мовчанкою. Не надсилають жадних матеріалів, хоч неодно мається у них під рукою.

На майбутнє пригадуємо вже тепер і прохаємо заздалегідь всіх, що цікавляться нашим видавництвом, щоби надсилали до цієї рубрики свої історичні замітки, які з подякою використаємо на найблищий рік.

РЕДАКЦІЯ

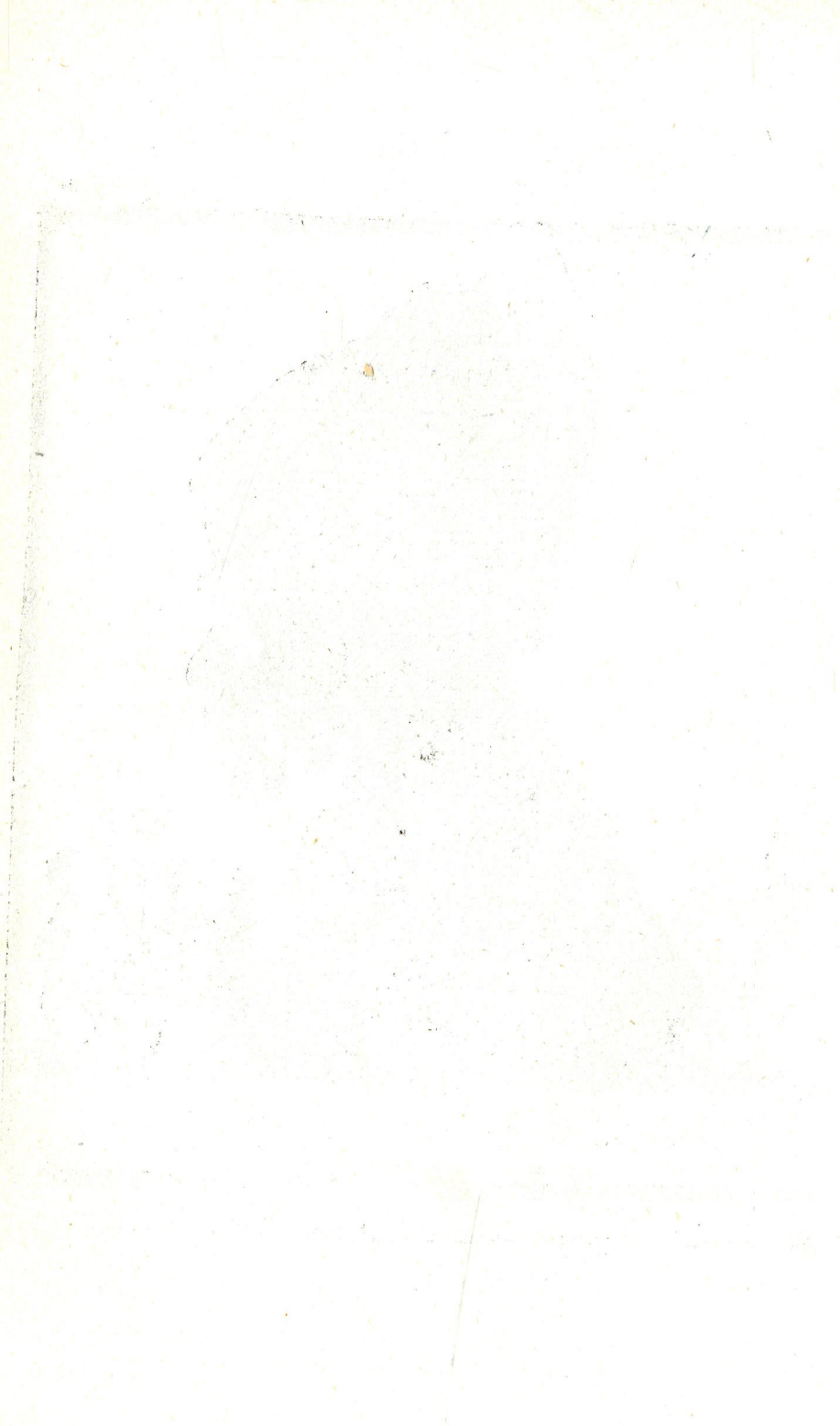
ОКЛАДИНКА ПЕТРА ХОЛОДНОГО. ЗАСТАВКИ
ПЕТРА ХОЛОДНОГО, ПАВЛА КОВЖУНА, ІВАНА
ІВАНЦЯ. ІЛЮСТРАЦІЇ ДО ОПОВІДАНЬ ІВАНА
ІВАНЦЯ. КЛІШІ ІЗ ЦИНКОГРАФІЇ ГОТРИ. ДРУ-
КОВАНО В ДРУКАРНІ АРТУРА ГОЛЬДМАНА,
:-: ЛЬВІВ, СИКСТУСЬКА 19, ТЕЛЕФОН Ч. 8-74. :-:

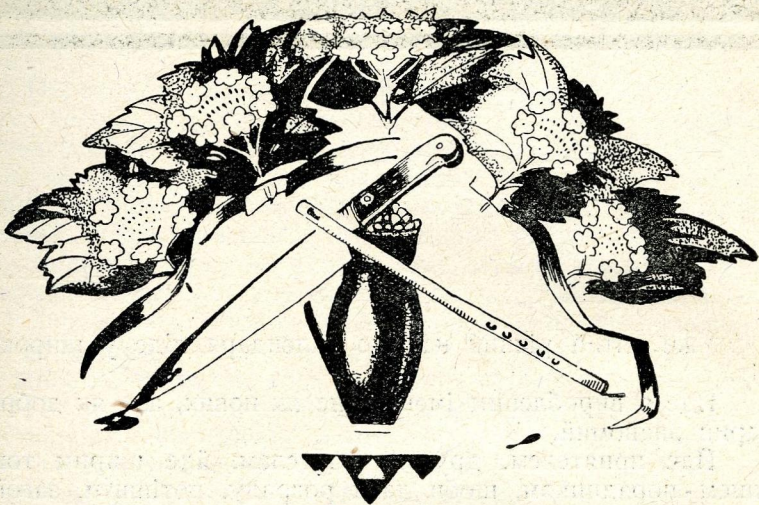

Омелянович Павленко

п.х.

Ген. Омелянович Павленко, начальний командант Гал. та Придн. Армії.

Горяча днина. Дзвонять срібні коси.

Хмарки на виднокрузі...

Якаж червона та наша калина

У столоченім лузі.

Не ломи, сестро, галузок калини,

Най в сонці паленіє,

Діждемо може ще й тієї днини,

Що зацвітуть лелії.

Діждемо може ще й тієї ночі,

Що соловії співають, —

Благословенні хай будуть ті очі,

Що пітьму прошибають.

Б. Лепкий.

Уже п'ятий річник нашого календаря піде у широкий світ...

Йде з виробленим іменем, не як новик, але як добрий старий знайомий.

Йде приятелем, другом, учителем, йде щирим товаришем - порадником, щоби дати розраду, потішити, загоїти неодна наболіле місце й здоровим, сильним, кріпким зробити свого читача.

Засіб, яким хоче виконати своє завдання, є чисто душевний процес.

Вязати порвані нитки великої народньої традиції-історії, шляхом свіжого націплювання учити ще вчорашніх безбачеків, що в них є своя слава, своє велике минуле.

У всякого народу, заки була писана своя історія, існує доба, котру і в науці і в щоденному уживанні називаємо доісторичною. Усе, що з тої доби заховалося для пізніших часів, є велике геройське. Усе повстало серед боротьби й чину, все зродилося з великих змагань. Усе прибрало надприродні, надлюдські, божеські риси. Ставало предметом релігійної, аж до внутрішнього захоплення посуненої пошани (містичної). Цю традицію придали у нас спроваджені з Греції монахи - аскети, котрі не розуміли молодого народу й всіма засобами виступали як найгострійше проти пам'яток давних часів.

Перша — княжа історична доба, творення держави, оборона на всі боки проти нахабства сусідів — давала надію, що вона перейде у тривку власність народу. Однак татарське лихоліття з одного боку, а послідує козацька доба з другого — затерли сліди княжої доби майже зовсім. Москалі у своїх «билінах» (биль, бувальщина) заховали далеко живіше пам'ять української княжої доби, як ми самі творці й повноправні власники її. Наші переселенці перед Татарами носили її у північні сторони. Збогатили чужу традицію, а власну зробили блідою, безкровною.

Козацька — доба найблишча до нас стала й найповнішою й найживішою. Вона й відбилася дуже сильним відгомном у народній словесности.

Але саме козацтво, крім недовгого моменту в історії Хмельниччини, не втягнуло в обсяг свого впливу цілого народу.

Переважно самі невдачі зривів витворили у загалу народу, головню серед селянських мас — тугу за чимось недосягаємим, серед т. зв. освічених кругів дезерцію на всі боки. Не було — бодай невеликого державного апарату, котрий з цілою свідомістю працював над удержанням традиції, розроблював її всіми рядами мистецтва (письменство, малярство, різьба, будова, спів, музика тощо), і тимиж засобами переносив її у частини народу, котра опинилась поза державним власним організмом. Таким переносенням, хоч як дуже духовим, створюється у необнятих частинах змагання до сполуки, або так звану іреденту.

Після козацької доби йшли довгі предовгі літа неволи-рабства. Ми пасли завше задних, були погноєм для других, були тяглом у бистролетних поїздах не наших. Десь там у глибині душі жило щось велике, гарне, навівало тугу, казало марити й снити чудові сни. З великим накладом труду, енергії і народніх матеріяльних засобів почали творитися певні форми народнього життя. Повставали вони серед великої боротьби з чужими елементами, котрі були противні небажаний течії з власними людьми з приводу загально відомого нахилу придержування засади: »нехай буде як бувало«.

А! тимчасом туга в імя минулого за чимсь новим — це одно, а нестримне бажання створити й побудувати нове — це друге. Щойно діло породжене тугою — дає певні права. Чим більше діл, тим менше задавлення належного права, тим швидше осягнення його.

Остання доба — це велика доба діла цілого народу на всіх просторах. Ми діти великої доби і вона покінчилася частинною невдачою. Одначе прогріхи давні не повторяться. Після невдачі приготування сил. Ніякої дезерції не допускаємо навіть у думці.

Бо великі вчинки, котрі підготували наш останній виступ, навчили нас одної тайни, яка найкраще висловлена словами Франка: Творити струю, »що вяже в серці день нинішний з вчорашнім і грядущим«.

На послугах цієї струї стоїть наше видавництво.

М. Галушинський.

Геройство

Моріс Метерлінк

Одною з потішаючих несподіванок цієї війни, треба уважати несподіане і, так сказати, загальне геройство, яке вона виявила у всіх народів, що брали у ній участь. Ми схилились до погляду, що сміливість, фізична та моральна витревалість, самовідречення, самозабуття, спроможність позбутись усіх вигод, спроможність самопожертви і глянення смерті в очі — що все це є доступне лише найпервіснійшим народам, найменше щасним, найменше освіченим, найменше наділеним хистом до рефлексії, найменше спроможним здати собі справу з небезпеки, народам, які не в силі добачити завдяки своїй уяві прогалину, що ділить це життя від того іншого, якого зовсім не знаємо. Ми ось-ось наближались до пересвідчення, що війни щезнуть у майбутності задля недостатчі вояків, себто задля недостатчі людей, які не будуть настільки сліпими або нещасливими, щоби в обороні ідеї менш-більше непроглядної, так само як усі ідеї, важити єдиною, незапереченою дійсністю, яка належить на цій землі до кожного: своїм здоров'ям, майном, цілістю свого тіла, а передусім своїм життям, перевищує все інше.

Це міркування вело нас за собою тим природнійше, що в міру, як життя ставало чимраз приємнішим, а нерви щораз вражливішими, одночасно руйнуючі засоби війни ставали щораз більше жорстокими, більше незворушними і більше непереможними. Здавалось щораз імовірнішим, що ні одна людина не буде в силі видержати пекольного жаху на полі битви, що по перших гекатомбах ворожі армії, офіцери та жовніри, охоплені невтишною панікою, відвернувшись від себе, тікатимуть одночасно у природнім жаху, тому, що надлюдське знаряддя перевищить найдивоглядніші передбачення тих, які випустили його на світ.

Аж ось на наше превелике здивування трапляється щось зовсім протилежного. Закаменілі з дива, стверджуємо, що до цього часу ми мали дуже неповний погляд про людську сміливість. Ми вважали її виїмковою чеснотою і в міру, як завертали щораз глибше в історію, ми звеличували її тим більше, чим вона була рідшою. Пригадайте собі нпр. предків всіх наших героїв: героїв Гомера. Пригляньтесь їм ближче. Ці перші професіонали, перші вчителі сміливості, якої науку давали вони цілій старовині і які стали її зразками, вони, тісно беручи: не є дуже сміливі. У них живе спасаючий страх перед ударами та ранами і наївний, явний жах перед смертю. Їх великі битви, здебільша декляматорські та декоративні є не дуже криваві: в цих битвах є більше гомону ніж нещастя, більше розмов

ніж ударів. Оборонна зброя — а це є дуже своєрідна подорож — стоїть багато вище від наступаючої, а смерть є новістю військовою, нежданною, майже ніковою, яка спричинює між військом метушню і найчастіше зупинює битву, або дає привід до загальної утечі, яка видається зовсім природною. А рани обчислюються, описуються, виспівуються і оплакуються, як незвичайні явища. З другого боку найменше похвальні утечі, або найсоромніша паніка трапляються часто, а старий поет оповідає про них без докору, як про звичайні події, за які відповідальними є боги і які є в кожній війні невідхильними.

Цього рода сміливість є своєрідною менш-більше для цілої старовини. Нею визначаються також битви середніх віків і Ренесансу, коли з найзавзятіших сутичок кондот'єрів лишалось на полі бою не більше, як пів тузина жертв. Нема сумніву, що Греки під Маратоном і Термопілями, 10.000 вояків Ксенофонта і Македонці Олександра, легіоністи Цезаря і Галійці Амбріорікса, Нормандці Вільгельма Завойовника, товариші Сидя, Бірсієвські Швайцарці, Шведи Карла XII., Французи Жанни Дарк та Тюрена і вояки Наполеона, яких сміливість наближувалась до нашої — всі вони були хоробрими вояками; але вони були перш усього професіоналами. Тоді бився не цілий народ, а його представники, і хоча правда, що за Цісарства військовий побір трохи розширився, то проте він ніколи не охопив як нині, усіх громадян, від 18—50 року життя, які в силі носити зброю. Врешті і це найважливіше: ціла війна зводилась до двох або трьох битв, себто вона мала два або три завершуючі моменти, моменти незвичайного зусилля, але лише на протязі кількох годин, що найбільше одної днини, коли зосередовувалась вся енергія призьбрана на протязі довгих тижнів та місяців приготування, або очікування. Після перемоги або поразки приходив кінець — перерва, розв'язка, супочинок, поворот до родинного вогнища; лише один раз треба було йти назустріч долі; і люде знали, що в найстрашнішій метушні у трьох разях проти чотирьох мають змогу оминати смерті.

Нині все змінилось; і навіть смерть не є подібна до колишньої. Колись можна було глядіти в її обличчя; люде знали звідкіля вона приходить і хто її висилає. Вона прибирала жакливу форму, але залишалась людською. Її обличчя, довгі сні, короткі прокиди, погані дні, її небезпечні години — все це не було невідоме. Тепер вона докидає до всього цього жаху — нестерпний острах тайни. Вона не має вже обличчя, не має звичок, ні сну, ні супокою. Вона залишається завжди в напруженні, завжди чигає, скрізь присутна, розсіяна, невпіймана та зосереджена, влізлива та боязка, скрізь розпорошена, настирлива, має безліч

форм; вона виринає на всіх місцях овиду, схоплюється зі землі і паде з неба, невтомлена та неминуча, простягається на всю просторінь та весь час, цілими днями, тижнями, місяцями, без хвилини перерви, без блиму вибачливості. Чи йдемо вперед, спимо чи живемо, ми — невпинно в її завороженій сітці. Знаємо, що найменше порушення праворуч чи ліворуч, нахилена або піднесена голова, зігнений або випрямлений стан — зупинює або зосереджує її погляд і її блискавку. Не було ще такого прикладу, щоби руйнуючі сили мали таку перевагу. Ми не могли повірити дотепер, що людські нерви в силі видержати таку спробу. Нерви найсміливішої людини є загартовані настільки, що можуть зустрітись зі смертю у часі одного блиму ока, але не настільки, щоби жити виключно у сподіванню смерті. Геройство було гострим та прикрим шпилем, який можна було досягти на хвилину, але який треба було негайно покинути, тому, що жити на шпильях неможливо! Нині маємо перед собою необмежену рівнину, на якій так само не можна жити, як на шпильях, але з якої нема вже куди сходити. Таким чином, у мент, коли людина видалася найбільше виснаженою вигодами і зіпсованою цивілізацією, у мент, коли була найщасливішою і тим самим видавалась найбільше егоїстичною, коли мала якнайменше віри і даремне шукала нового ідеалу, коли видавалось, що є найменше схильна до самопожертви для якоїсь ідеї, вона станула неждано перед небезпекою, якої ще не було, який — це можна майже напевно сказати — не противились би і не думали навіть противитись найбільше геройські історичні народи; вона навіть не подумала, що існує хочаби можливість не противитись.

І не кажіть, що тут не було вибору, що небезпека і боротьба були невідхильні, що треба було або боротися, або дати себе задушити; і що і в таких випадках нема боягузів. Це не є правда: вибір був, він існував завсіди і існує ще й тепер. Це справа не життя людини, а справа ідеї, яку вона має про честь, про щастя, про обов'язки свого життя. Щоби спасти своє життя, досить було піддатись ворогові; наїздник не був би всіх знищив. Великого народу не можна знищити; навіть неможливо поневолити його поважно і зробити на довгий час нещасливим. Він міг лякатись хіба сорому. Та на овиді його найбільше інстинктивного страху не виринала навіть ганебна спокуса; у ньому не прокинувся навіть здогад, що вона може існувати; і без огляду на скількість жертв, які на нього чекають — він не догляне цієї можливості ніколи. Тому не кажемо про героїзм, який є останньою дошкою роспуки, героїзм звірини у пастці, що бореться сліпма, щоби відтягнути мент своєї смерті. Ні, це героїзм свobodно вибраний, бажаний, прийнятий, однозгідний; це героїзм за ідею

і почування, себто героїзм у своїй формі найчистіший, найясніший, найбільше непорочний, жертва нескаламучена ніякою заздалегідною думкою про те, що вважаємо обов'язком супроти себе та своїх близьких, супроти людства та майбутности. Колиб життя і утеча перед небезпекою були доросліші ніж уся честь, батьківщини та вірності традиції і раси, то — повторюю ще раз — існувала змога вибору і мабуть у ніякій війні не був цей вибір лекший, ніж в останній, тому, що справді ніколи люде не почували себе і не були свідомішими у своїм виборі.

Одначе, чи ви певні, що цей вибір, який, як я сказав, не зважиться навіть виринути своєю низькою тінню на найнищім овиді найменше шляхетної совісти. Чи не доглянули би і чи не казали би про нього люде в іншій добі, яку вважаємо красшою та чеснішою ніж наша? Чи найдеться, навіть між найбільшими народами, нарід, який по шести місяцях війни, поруч якої всі інші видаються діточою забавою, війни, яка загрожує його життю і всьому, що він має, знесилюючи його, чи найдете в історії один хочаби не приклад — бо такого нема — а якусь аналогію, яка дозволила би зробити висновок, що цей нарід не захитається або бодай на одну хвилину не знизить свого погляду, шукаючи за миром без слави?

А проте всі ті, що жили перед нами, були душі за нас. Вони були грубі, суворі, блищі природи, бідні і часто нещасливі. Їх думки були простіші і твердші; вони звикли до фізичних терпінь, утоми і смерті. Одначе не гадаю, щоби хтось міг зважитись на оборону погляду, що вони робили би все те саме, що наші жовніри, і що видержали би те, що видержуть люде довкола нас. Чи не маємо права зробити висновок, що всупереч сумнівам цивілізація замість ставати більше нервовою, вироджуватися, виснажуватись, падати, принижувати людину — навпаки підносить її, зміцнює, ублагороднює, підготовлює до самопосягати, великосердя і сміливих вчинків, яких раніше зовсім не знала. Причина в тому та, що цивілізація, навіть тоді, коли на перший погляд має поганий вплив, приносить зі собою розум; а розум у хвилинах важких спроб долі є гордістю, величию душі та героїзмом, що сплять притаєні. Ось і несподіване та потішаюче обявлення цієї жажливої війни: ми можемо рішуче рахувати на людину, мати повне довіря до неї і не лякатись, що вона втратить свої мужеські прикмети в міру, як віддаляватисьме від первісної брутальности. Чим більше вона йде вперед у своєму підбою природи, тим більше, здається, вона прив'язується до матеріального добра, з усім тим, несвідомо, у своїх глибинах, тим більше прив'язується до найкращої частини свого «я», здобуває спроможність визволитись від себе, кинути собою

у пожертві для загального добра, тим краще розуміє, що одиниця є нічим у порівнянні з вічним життям померших і дітей. Це була така поважна спроба долі, що перед війною ніхто не зважився би рахуватись з її можливістю.

Вона рішала про майбутність людства; і велична відповідь, яка приходить до нас з усіх боків, успокоює нас уповні щодо наслідків нової боротьби, страшнішої, яка, нема сумніву, чекає на нас і в якій вже не доведеться боротись зі своїми ближніми, а зі силами могутнішими та більше жорстокими: з великими, таємними ворогами, які природа тримає в резерві проти нас. Коли правдою є, як я це вірю, що людство варте стільки, скільки варта сума притаєного в ньому героїзму, тоді можна заявити, що воно ніколи не було сильніше ні краще і що воно доходить у теперішній мент до своїх шпилів, звідкіля можна доглянути всі надії. І саме з цього, зринаючи над нашими смутками, можемо бути гордими і тішитись.

Переклав Мих. Рудницький.

Зі спогадів великої війни

Клим Поліщук

Колись мріялося завітати до Галичини тихим гостем, щоби не стільки спочити десь там у «казковій» Криворівні, скільки поскаржитися на ті кривди, що чинилися нам нашими московськими «опікунами», і навчитись боротися за своє право на свій (не свій) землі...

Однак, сталося так, як у нашій прислів'ї, а саме: «Не так склалося, як жадалося»...

Вже в перших днях після події в Сараєві, Московщина захвилювалась, як море. З-над «тіхаво Дона» посунули на захід цілі сотні Дончаків. Майже весь Дубенський та Кременецький повіти були обсажені донськими сотнями, які, не маючи що робити, заки-що показували всім «кузькіну мать» і грабували радивилівських жидів. Гайсаючи вздовж австрійського кордону, аж зубами скреготали:

— Чіво-ж так довго всьо ето тянуть?...

Вигляд веселеньких хаток галицьких сел та ще димарі якогось там брідського заводу, видима річ — вабили...

Почаївська лавра, поспішаючися, виготовлювала цілі гори відозв до «подяремних братьєв», а Євльогій мобілі-

зував у Житомері всіх москвофільських вихованців, що знаходилися в духовній семінарії та школі «пастирей» ім. Івана Кронштадського. Так власне склалися перші кадри московських агітаторів, які мали завданням облекшити справу «асвабдження подяремной, червоної Русі».

Одночасно з тим, до надзвичайного збільшилася «бдітельность» поліції та жандармерії, а тому не було такого дня, щоби у місті не було арештів. Усе це свідчило про те, що «шось мусить бути» — як тихенько говорили між собою місцеві Українці — але московсько-польський та ще жидівський загал не звертав на тевсе ніякої уваги...

Та якби там не було, а із 17-го на 18-го липня (ст. ст.) 1914 року стало відомо, що оголошена мобілізація, а всі російські газети зняли несамовитий галас про «коварство» Австрії та «подлость» Германії. Заворушилися враз чорносотенні песиголовці й розпочалися крикливо-дикі маніфестації, після яких виголюшувалися, повні ненависти, людожерні промови не тільки проти Австрії, але й проти місцевої людности: Українців, жидів та кольоністів Німців. Байдужі до цього всього тяглись довгі валки сільських возів із «запасними», яких щойно відірвали від серпа і плуга і які дивними очима дивилися на це «мракобесіє» чорної сотні...

Перша партія австрійських полонених була стрінута з «ентузіязмом» — якщо можна так сказати — бо житомирські «патріотки» засипали їх квітами, шоколядами та цигарами так, що ті не могли забрати зі собою всього надарованого. А коли стали прибувати свої ранені, то їх спершу всього розпитували: «чи страшно воювати і чи легко бити Австрійців?» — а потім зовсім забували їх. Почалися сумні дні безнадійности. Церковні дзвони відзвонювали перемогу за перемогою, а на Галицьку землю сунули вже темні сили: городові, стражники, урядники, попи, писарчуки і, навіть, ті греки, що чистили на вулицях чоботи, вигукуючи: «Вот пачистім сапогі»...

Все те знаходило десь відповідне приміщення, а тоді розпочалося транспортування награбованого добра, яке стражницькі жінки перепродували на житомирських базарах.

І тоді-ж у мому записникови записалося:

«Ну, омріяна Галичино, не побачиш ти нас гостями в себе. Прийдемо ми разом із нашими ворогами й допоможемо їм нищити наші спільні національні святощі»...

Цей «сентенційний сантімент» зрозуміє лиш той, хто відчуває у ті дні весь жах нашого становища, яке навіть на думку кївських «радянців» було безнадійним.

Пакувалися до «Союза Земств» та «Союза Городов», а я тоді «впакувався» в «Запасовий баталіон», звідки скоро

перейшов до «Маршевої роти» і пішов туди, куди вже пішли мільйони сірих руїників...

Спроби визволитися пішли в туман невиразних митарств по шпиталях, але ясно пригадую собі, як довгим ешалоном серед крикливої, сірої маси їхав я на захід, до Галичини, на бенкет кривавий...

Знайомими місцевостями Волині сунулися ми своїм ешалоном уперед, а на зустріч їхали мовчазні поїзди Червоного Хреста. Вже близько кордону між Дубном а Радивилівим посунулися «товарні» поїзди з галицькими «беженцями», що втікали від «звірства маляр», як писали тоді московські газети. За Бродами, по залізничних запасових лініях стояли різні поїзди, які «вщерт» були напаксовані галицьким добром, генералами, жандармами та поліцією. Богато того добра валялося по ровах вздовж залізної дороги в околиці ст. Ожидова. Тут можна було побачити всі річі домашнього вжитку, почавши від порцелянового посуду й кінчаючи зеркала та оксамитовими софами. Все це свого часу було вивезене зі свого місця і тепер порозкидане по цій дорозі, бо «наших» гонили не тільки із Перемишля, але й навіть зі Львова. Генерали, знаходячи свою присутність на полях бою зайвою, а поліцаї та жандарми, очевидна річ, спішилися «зреалізувати» придбане...

Аж і сама Галичина перед нами. По дорозі на Красне безліч біленьких хрестів та сумуючих могилок, що лишилися тут минулої осені першого року війни. Небо на обріях чорно-пурпурове від полум'я й диму пожеж. Сонце десь у димовій заслоні. Із заходу доноситься глухий гуркіт гармат, аж земля трясеться...

Висаджуємося із брудних вагонів і перше, що побачили, це купи свіжих ранених, що безпорадно лежали на платформі станції. Ми стали рядами і пішли якоюсь вузькою польовою дорогою просто на димову заслону. По боках шелестіли зелені жита, в горло лізла порожнеча, не було чим дихати, але ми майже бігли.

Сонце зайшло у дорозі і навкола настала, грізна своїми шумами, перша галицька ніч.

Аж під ранок почули:

— «Ложись»...

Збентежено стали і лягли.

— Отдых — прозвучало, але ніхто з нас не спав.

Лежали і тихо шепталися:

— На Львов гонят... на Львов...

Аж за годину стало світати.

— Подамайсь! — пролунало і знову — бігом — вперед.

...Довгий ряд димарів показував, що тут було село і в ночі воно, як маяк, світило нам. Тепер тут — купи вугілля, та ще пасма біленького диму, що стелився над

згарищами. Ціленькою залилася маленька деревляна церковця на краю села. Тут же біля церкви, на цвинтарі, серед старих могилок та хрестиків — ми. Прийшли якісь генерали і, поділивши нас на сотні, розмістили по полках 33-ої піхотної дивізії, що розташувалася по ярах та гаях, бо у селах «господарювали» Дончаки. В той час полки цієї дивізії числили не більше 500 чоловіка, а решта-ж, по три тисячі, «загубилися» по дорозі з Карпат, що йшла через Перемишль та Львів. Нам дали старі «берданки» з погнутими багнетами і так ми стали часткою дієвої армії.

День і ніч із заходу на схід сунулися сірі юрби «наших» недобитків, які прилучалися до нас і так сунулися всі разом, а слідом за нами тільки дороги курилися, тільки села палали та тільки небо димом крилося...

Разом із нами по всіх доріжках, а то й просто полями, тяглися на схід Галичане: «смішні» городяни в капелюхах із парасольками в руках, (щоби дощ не вимочив), жиди зі своїми «бебехами» на «бідох», селяни з возами і пішки, гонячи перед себе худобу, а над тим усім, як гомін далекої хуртовини, стояв стлумлений стогін ридання. Зітхаючи до задимленого неба, покірно йшли на зустріч своїй долі, не знаючи, що то ще стріне їх «у тій Росії»...

Та ніхто із них не смів уже повернутися назад, або хоч де будь залишитися, бо за всіма ними пильно наглядали «спеціальні» сотні Дончаків...

...Раз так ішли, то ясно, що відступали. Від Львова тільки і вражіння мого, що «конець» у далечині, який я тоді назвав чомусь «княжою горою». Минули Красне й широким, білим гостинцем подалися до Олеська. Ліворуч розгорталися чудові зелені Підліські гори, а праворуч пишалися нижнім колоссям широкі лани, серед яких виднілися «тихі» села, від яких здіймалися в гору стовпи так знайомого диму та полум'я...

Над дорогами стояли хрести та камінні «фігури» святих, з написами українською мовою. Один із цих написів є у моїм записнику: **«Старанем сердечним во славу Божу і спасене душі сооружися сей святий пам'ятник Миколая газдою з містечка Олесько Осипом Луциком, щоби Бог від усякого нещастя милував та від граду ниву глядів. Посвячений Року Божого 1910, а серпня 5-го».**

В Олеську є чудодійний образ Матері Божої «неустаючої помічі», який дуже шанується всім місцевим селянством. Коли наш полк, знесилений довгим походом, дістався до містечка, то всюди на дверях хат та на воротах був виставлений цей образ, «щоби Бог від усякого нещастя милував»...

Біля містечка Олеська, на зелених Підліських горах, далеко виднівся високий залізний хрест — пам'ятник спів-

цеві Галицької України, Маркіянові Шашкевичові. Цей хрест бачив я ще тоді, як ішов у рядах »земляков« на Олесько і коли стало відомо, що тут наш полк буде три дні спочивати, то я вирішив на другий-же день піти тут і пожуритися на самоті нашою лихою долею. Цей хрест-пам'ятник був мені досить знаний ще з весни 1911 р. після тих фотографій, що містилися в наших (київських) ілюстрованих часописах підчас святкування Галичиною пам'яті Маркіяна Шашкевича.

В хаті селянина, в якого я оселився, скоро став »ніби свій« і скоро на столі парував чайок та тепле молоко, чого вже більше тижня й не бачив навіть. Господар, високий та чорнявий, літ уже під 50, сидів коло мене і розповідав про свої вжитки, а головню про те, що було до війни й що тепер стало.

Скоро почули і інші сусіди, що у Симики є Українець з під Києва і »крадькома« з низько опущеними на груди головами стали сходитися до хати. Лиця всіх були зажурені, бо того дня, як мав прийти наш полк, тут уже добре погосподарювали »Дончаки«, а тому неодному господареві прийшлося й поплакати трохи...

Говорили:

— Як наїхали сюди, так і не знати — скільки їх... А люті всі, що не дай Біг... У кожне обійсце заглянули... на полі пів череди забрали, а пастухів так нагаями збили, що гай, гай...

— Еге-ж, а старий Тимко хотів відобрати від них свою корову, так вони його, як пса якого, стовкли та збили... лежить тепер і не знати навіть, чи ще доживе до рана... Нема кому висповідати та причастити... Пароха Москалі забрали, а все через того Яремку, що колись льокаєм у дідича був... Три роки тому до Почаїва втік, а отсе повернувся таким паничом, що хоч куди... прийшов до нашого пароха і сказав: »Геть мені звідси еретику, бо я тут буду сидів«... Ми, звичайно, обстали за парохом, але то ніц не помогло, бо прийшли Москалі й забрали...

— Погляньте ось, пане, що це за квіт такий. Нині приїхав до воріт якийсь донський офіцер і послав до хати свого козака, який сказав: »Давай, батька, лошадь нашому командіру«. А я йому на те: »нема у мені ніякої лошади«... Я-ж і не знала, що то воно таке, ота »лошадь«... Ну, а він тоді до мене з кулаками: »как ето ти врьош так, бабка... Вот тебе білет і малчі, а лошадь я і сам возьму«. Написав і дав мені отсей квіт, а сам на двір. Я за ним, думаючи, що то він візьме, а він до коня та за гриву його і за ворота... Тільки й виділи його, а кінь пару десятъ ринських вартий«...

Я взяв той квіток і прочитав написане т. зв. »хемічним« олівцем, яким »земляки« пишуть »письма на родину«.

слідуюче: »Смотрі, берегі і сохранияй, а как солдат пожелайть, так ти ему«...

Далі годі було вже читати. Серце не могло витримати всього болю і образи, що відчув при цьому і я вже, не стісняючися широко й отверто розповів їм усе, починаючи від тих часів, коли марив прийти до них гостем і кінчаючи цією годиною загального нашого поневірання. Тоді я вперше сказав, що Москаль мусить упасти і що ми переможемо, хоч сказати правду, що протягом цього часу і серед цілої тої маси »земляков«, яка у більшості складалася із »самих хохлов« (33 дивізія стало перебувала у Києві), я не стрів ні одного свідомого Українця і тільки вже аж після вибуху революції, знайшлося коло двадцяти осіб...

Слухаючи мене господарі аж роти порозкривали:

— От, так Москаль...

Широ розпрощавшись, поодиначі, тихо розійшлися, а в хаті лишилися — господар, жінка його, донька-дівка і два хлопці-школярі.

Сумно дивився господар на своїх хлопців і казав: »школа замкнена, науки нема, діти дивачіють і тільки... Старший син десь із стрільцями пішов«...

Дівка своє розповідала:

»Ото-ж, як тільки почалася війна, то тут велика сила москофілів показалася. Мій брат, студент львівського університету, був головою нашого січового товариства. Ото-ж скликавши січовиків, закликав їх боротися з ними... Ну, взяли з десятків усяких п'яниць, а потім повипускали їх, бо що було з ними робити... Одного жовніри затримали, як він до Москалів утікав, а при ньому знайшли цілу паку розмальованих мап, на яких всі села, що із »січами«, були означені зеленим олівцем... Там, на вербі, що коло цвинтаря, повісили його Мадяри, хоч то дуже страшно, як чоловіка вішають...

»Потім ще й жиди шкодили... понабріхували, що »січовики« також »москофіли«, так де хто і з наших людей пропав...

»Коли наближалось московське військо, то брат зі стрільцями пішов до Львова, а я січовицький прапор у землю закопала... Як прийшли Москалі, то москофіли шукали, але не знайшли... Потім приїхали почаївські монахи і стали хліб роздавати, аби на православне приставати...

Я запитався про свято Шашкевича, як пам'ятник йому ставили.

Сказала:

»То було в нас велике свято. Не тільки, що з цілого повіту, але із усієї Галичини були люди. Ми з Олеська йшли з процесіями, як на відпуст який... Я тоді вірші казала... Січовичка-ж я«...

Спитався ще, як мені скорше прийти до того хреста.

Вона, зітхнувши, сказала:

«Там тепер сумно. Я боюсь-навіть показуватися, але вчора були там хлопці й казали, що все страшно збезчещене»...

Останнє слово сказала крізь сльози.

До самого ранку пролежав я з відкритими очима, хоч тіло щеміло від тяжкої втоми. Раненько, коли ще «землякі» тихо спали, я вийшов на городи, звідки через ячмінні поля, дістався на вузьеньку доріжку й пішов угору. Йшов, поспішаючися й вистерігаючися кожної зустрічі, бо не маючи при собі ніякого «удостоверенія», міг потрапити в неаби яку халепу...

Сонце вже зійшло на небо і враз із його проміннями все стало якесь чудово-прекрасне і незвичайне.

Аж ось, нарешті, хрест. Зняв кашкет і побожно схилився, як тільки може хилитися глибоко віруючий перед образом у церкві. Почував себе в храмі природи, а цей хрест-пам'ятник галицького співця, був найбільшою святинєю.

Але, мій Боже, що за дикі сили гуляли тут!...

Штахети були поломані, дошка з написом наче сокирою порубана, а бронзовий портрет Співця, від вуст до лівого ока мав глибокий шрам від «чотиригранного»...

Не тямлю, як відійшов, але знаю добре, що боявся глянути назад себе і вже не бачив — ні краси гір, ні лагідного простору піль...

...На другий день нашого перебування у містечку, коли відпочали «земляцькі» ноги, ціле Олесьько гуло від пісень. «Землякі, як і Дончаки, стали господарити»: зашвендіали по хатах «гімнастьоркі», закричали по дворах кури та гуси, залементували жиди...

Бєбєхи витрушувалися на вулицю, як полова, а від того всі тини вкрилися білим пухом, а «землякі» весело готували собі смачну вечерю, при чому для вогнищ вживали таких «непотрібних» річей, як сіянки та віянки, що знаходилися у стодолах.

Я-ж сидів і, крадькома від усіх, записував у своєму записнику ще одну картку.

«Воістину довготерпеливий ти, Галичанине, що можеш терпіти своїх «визволителів»...

У той-же час «землякі» ходили вже по-під вікнами і вигукували:

— Атапрі. Чіво дверь закрита... Шпіонов попряталі, что лі..

— Одчіні, маладіца. Я ведь не Герман какой нібудь, а такой-же, как і ти, чєлавєк христїанскїй...

Десь запалили хату і червоне полум'я яскраво освітило розгульні ватаги «земляков». Десь знову якийсь роз-

пучливий жіночий крик і, враз, із нагаями в руках — «начальство».

— Ррр-разойдісь! — лунає десь за ворітьми і чується поспішне хлопання нагаїв по «земляцких» спинах.

Було ясно: скоро буде сон і порядок...

На третій день нашого «спочивку», задзвонили у церкві на якийсь «благодарственный» молебень з приводу якоїсь там «перемоги» в Альзацу, чи в Мезопотамії. «Землякі», вишикувавшись рядами, пішли зі своїм начальством до церкви. Пішов і я, хоч міг і не йти. Цікаво було побачити те все. Виявилось, що до самої церкви йти не вільно, а тому молилися навколо церкви, та ще й так щиро, що важко було-б навіть подумати про них так, як то було минулої ночі...

Після служби стали збиратися в дальшу дорогу. Наїхали Дончаки і стали вигоняти людей. Забравши з церкви дзвони й інше, що цінне, виїхав попереду сфабрикований Євлогієм, москофільський піп, на якого нарікали господарі.

Пращаючися зі своїм добрим господарем, не міг вимовити слова, але він сам його вимовив...

— Кажу вам і я, що все-ж таки наша Україна буде...

— Ось, хай тільки стрільці прийдуть...

Сказав і залився сльозами...

...На вулиці співали:

»Пишіть, пишіть цар турецкой,
пишіть рускому царю«...

Галичани мовчки дивилися на нас, як на дивне явище...

На полі якісь солдати поспішаючися копали шанці...

Австрійці йшли слідом за нами...

...Знову дороги через палючі села, а іноді село починало горіти ще перед нами і тоді ми обходили його просто морем стиглого збіжжя, залишаючи за собою чорну площу...

Нарешті стали в селі Гаї Бродські, що недалеко Бродів. У селі читальня ім. Качковського і піп москофільський. Тут-же багато книжок почаївського видання.

Від селян довідався, що православних тут не більше 20 душ, та що й ті щойно «хлібом вихрестилися»...

Довідався також, що тут досить є Українців, які тепер «десь пропали», а хати їх «пустками стали». По хатах знаходилося багато чисел торішнього «Діла», «Громадського Голосу» та «Місіонара». Трохи чудно було відчувати, що тут десь під боком, у віддалі 12 верстов є край, де під звуки лаврівських дзвонів усе спало непробудним сном невідомості. Тут-же, навіть у таку страшну годину, коли

над усім панували козацькі нагаї, свідомі люди не зрадили своєї віри...

Тут мешкав я у хаті молодого селянина, який до війни був головою місцевого т-ва »Січ«, але тепер через недугу залишився в дома, доглядав свого добра. Скаржився, що нема газет — нема й вістий добрих...

В саду стояло декілька вуликів Дадана, яким він дуже дорожив, але вже на другий день нашого перебування в селі, хтось викурив сіркою всі рої і забрав чільники.

Оглядаючи свою шкоду, аж волосся рвав на собі, але так усе й затаїв у серці.

— Тут ще не таке буває... — казав.

Тої-ж самої ночі ходив до Бродів по акушерку, бо жінці сина забаглося мати...

Пішов, а тут — збиток, бо »де тонко, там і рветься«...

А вже раним-рано друга біда:

— Жінка лежить, дитини охрестити нема кому, а тут ще й ті козаки до Росії виганяють...

Що я міг йому порадити, коли бачив це все з самісенського Львова.

Дивився тільки, як він скаржився:

— Коней не маю, а так як-же можна... Хотів просити, але все одно не відпустять... поженуть...

Постояв ще трохи і додав:

— А цеї ночі сусідську дівку згвалтували... Мати стара, та глуха, у коморі спала... Дівка, тікаючи через вікно, всі груди порізала, а вони її так, що тепер без пам'яті лежить... Кажуть — десять було...

Порадив йому де будь заховатися.

— Попробую... — сказав і розпращався.

Не знаю, чи пощастилось йому заховатися тоді, чи ні, але більше вже я його не бачив...

...Останнє село омріяної мною Галичини зосталося за нами. Ліворуч на високій горі, стояв Домініканський монастир, а впереді кордонні стовпи »Австрії«.

Тут ми стали на обід і за годину перейшли до »Росії«.

»Землякі«, побачивши перше волинське село, зупиняли місцевих людей і жваво запитували:

— Какое это селение?...

— Руска дрань — звучала відповідь.

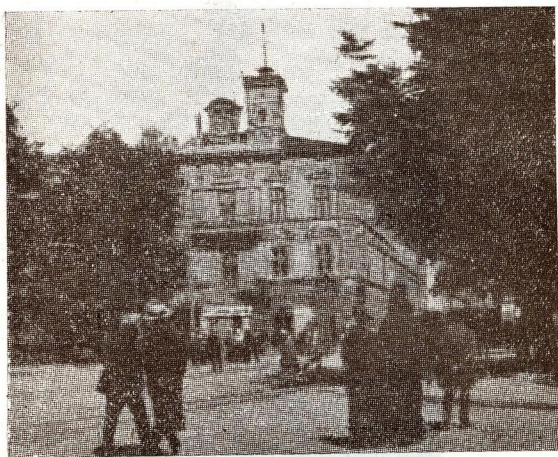
— Как, как?... — допитувалися, не розуміючи.

— Руска дрань... — чулося ще раз.

— Не Австріякі лі это, что так ругаются... — роздумували собі »землякі«.

Перейшовши кордон, ще раз озирнулися на захід і ввійшли до села, в коловороті якого стояв рябий стовп з деревляною дошкою, а на ній напис: »Руская Дранча«.

Початок світової війни.

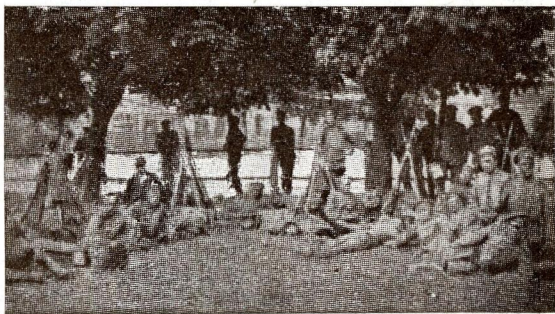
Перед заняттям Львова рос. військами: білі прапори на ратуші.

През. Рутовський передає ключі міста генералові Роде на Личаківській рогатці.

Кубанський козак на Марійській Площі.

Відділ піхоти по заняттю міста відпочиває
біля Намістництва.

Перше село нашої (ненашої) землі не дуже-то зраділо нам і ночували ми на тому вигоні, де вранці худобу до череди зганяють, бо місцевий дідич (Поляк), покликаючися на »возваніє« Миколи Миколаєвича, навіть не підпустив близько до своєї »ікономії«, де була хоч солома...

Згадуючи це тепер, сам собі не вірю, що так могло бути в дійсности, але про це свідчать ті незлічені хрестики, які бачу нераз із вікна вагона, переїзджаючи нераз через Львів - Красне - Броди.

Бачучи, вірю, що й справді було воно так, а не інакше... 1917—1925 р.

Гермада

Образок з боїв на
італійському фронті

I.

Недалеко Адрійського моря, на захід від Трієсту, на узбіччях гори Гермади йшов у другій половині травня 1917 року страшний бій.

Дим, порох, зеленкуваті трійливі гази — вкривали цілу гору.

Барабанний вогонь італійської артилерії гудів і ревів від кількох днів безнастанно: в день і в ночі...

Цього відтинку фронту боронили українські полки зі Східної Галичини.

Після страшно́ї артилерійської підготовки вже тільки дехто із перших рядів остав при житті. Рови, окопи і дротяні засіки знищено і зрівнано з землею...

Прийшла до слова італійська піхота. По трупах наших вояків, що впали під огнем артилерії, пішла у наступ, простуючи на Трієст.

Щоби здержати натиск Італійців, кинено до протинаступу останню резерву цього відтинку, а саме 15 полк піхоти, який рекрутувався з тернопільського округу і складався переважно з наших Українців.

Третій курінь 15-го полку під командою майора Радовича, перший дістався у стрєфу запорового огня ворожої артилерії.

Вже тоді почався перший акт великої драми, що її мав пережити третій курінь. Гранати падали так густо, що дим і порох, земля та каміння прислонювали сонце.

Люде падали на землю, підводилися і йшли дальше... Понеслися прошибаючі крики ранених...

Враз, неначе всі пекольні сили заговорили, у повітря загуділо зловіщим шумом. Крізь дим і порох, немов яке стадо великих птахів, шибувало чотирнацять італійських літаків — «Капроні». Підбиті зі споду сталевими панцирями, знижувались понад сам курінь. З гори почали спадати бомби, заторохкотіли скоростріли. Правдиве пекло запанувало в рядах куріня. Бомби падали на землю так густо, що їх вибухи греміли одним пекольним ревом.

Стрільці падали. Багато лежало вже засипаних серед піску та каміння. Наче ті кури перед яструбами, ховались люде перед літаками: кожний корч, кожний рівчик, кожний камінь був спасенням. Та «капроні» бачили усе з гори. Сіяли смерть дальше...

У всіх була тоді одна думка: треба щось робити. Взад або вперед!... Та військова честь, дисципліна, не дозволяли думати про втечу. Лишалось одно: вперед!... Кожний відчував те, що як тільки зближиться під лінію італійської піхоти, літаки перестануть кидати бомби. І цілий курінь кинувся відрухово бігом вперед — без стрілу, без пам'яті, з диким прошибаючим вереском: гурра!...

Італійська піхота не надіялась наступу, стала втікати. Італійські і австрійські ряди помішалися: слабші залишалися, ніхто нікого не брав у полон, всі бігли помішані гурмою в одну сторону. «Капроні» перестали кидати бомби...

Якийсь запал почав оманювати ще перед хвилиною оголомшених, пригноблених і майже божевільних людей. Загриміло знову, тепер вже побідне — «гурра!«... Сміливим гострим клином вбився курінь в широкий фронт Італійців. Удар був так несподіваний, що Італійці здержали наступ на цілім фронті, а навіть для вирівнання лінії, подалися взад.

Під ніч курінь опорядкувався. Відіслав полонених і обсадив нові позиції.

Та ніч була ще страшніша, як день. Ціле боевище застелене трупами й раненими, горячка, палить жага, нема ні каплі води. На боевищі чути зойки, розпучливі благання: «води!... «аква!... «вассер!... Ранені Італійці кляли свого цісаря, Бога і цілий світ. Деякі благали, щоб їх добити.

Курінний лікар уладив на малій долині «Першу поміч». Санітарі зносили безнастанно ранених. Та тії, що остали при життю, мусіли приготовлюватись до завтрашнього дня: телефоністи ладили получення, стрільці копали рови, уставляли дротяні засіки.

Майор Радович оставив адютанта при телефоні, а сам пішов оглянути позицію. Над раном заглянув до лікаря. Ранені дивились на майора з жалем: їм здавалося, що він був винний їхнім терпінням...

Один кричав розпучливим голосом. У нього розпорений живіт, кишки вилізли зі середини, визираючи з-під подертої, пошарпаної одіжи.

— Убийте мене! Не бачите, як я мучуся...

Ніхто не рухався.

— Не маєте милосердя ні Бога в серцю... Убийте мене, змилюйтеся!

Майор спитав лікаря, чи можна йому чим допомогти. Лікар показав на порвані внутренності.

— Ні! Нема морфіни, щоби бодай стишити болі...

Та в цей мент, якийсь ранений вхопив поліно, що лежало біля і вдарив ним з усієї сили...

Чашка заломалася. Ранений задрожав конвульсійно.

Всіх присутніх прикула страшна гроза. Лікар вхопився за голову: збожеволію!... Майор відвернувся, не знав, що робити з собою...

Вояк, що перед хвилиною вбив товариша, кинув від себе поліно, поглянув довкола божевільними очима, підвівся ще раз і повалився між ранених.

Майор стиснув обіруч голову і мов божевільний пігнав на позицію, щоби не бачити більше цієї грози.

II.

Ледви почало сходити сонце, обізвалися на фронті, немов рання молитва — скоростріли. Італійські літаки ширяли у горі і зорили нові позиції. Ворожі батареї почали встрілюватись...

Італійці приготовлювали новий наступ. Стала греміти італійська важка артилерія. У перших ровах залишилися тільки чуйки. Решта поховались під землю у льохах, які на італійському фронті називають кавернами.

Це лійковаті заглиблення в скалах, які повстали наслідком повільного ділання води у вапняках. Такі заглиблення звуть також »долінами«. »Доліни« мають до 50 метрів глибини і стількиж ширини. Природно, що »доліни« були використані до військових цілей. Іменно, в цих »долінах« висаджувано ще динамітом більші або менші печери. Ці штучні »каверни« були найкращим і єдиним захистом на італійському фронті.

В одній великій каверні, зараз у першій лінії, стояла команда курія, та ще одна сотня.

Туди спрямували Італійці найсильніший огонь, мабуть дізнались якимсь робом про команду.

Кожний вибух гранати робив в скалистій землі глибоку вирву, за кожним разом земля стрясалася так сильно, що зводилася у гору. Люде тратили слух і пам'ять, від божевільного гуку тряслися, мов у пропасниці.

По якомусь часі, зденервовання перемінилось в апатію. Затрачувалась свідомість життя і небезпека смерті.

Кілька метрів скали, понад каверною, давало наразі достаточну охорону. Проте дусив невиносий дим від вибухів екразитових гранатів, бракувало воздуха, яким мож-

наби віддихнути. Вояки тиснулись до отворів, щоби бодай трошки хлипнути. В каверні було темно, денеде блимала свічка.

Нараз! — страшна експльо́зі́я важкого гранату стрясла каверною. Свічки погасли... Повно газів. Всі люде скаменіли... Відчули, що сталося щось страшного...

Хвилька тихо, потім голоси, повні смертельного жаху. Здавалося, що ці голоси не з цього світу... Перед самим входом вдарила граната... Відломки куль, каміння придушили тих, що були коло входу. Другі, які стояли у глибині, опритомніли по якомусь часі настільки, що кинулись на ратунок товаришам.

З-під величезних брил добувалися зойки і стони.

Майор Радович з адютантом Смотричем кинулись до присипаних. Та ратунок був неможливий.

Кількох вдалося, що-правда, добути, але вони були помяжджені, покровавлені, — виглядали страшно. Проте вояки працювали далі... Десять, п'ятнацять пар рук імалися разом, але ізза браку місця щось вдіяти не були в силі. Більше чим двацять стрільців, які стояли при вході, залишилося під тяжкими звалами.

О шестій годині вечером пересунули Італійці гарматній вогонь із перших ровів дещо поза нас. Це був знак, що ворожа піхота іде до наступу.

І дійсно, за хвилину один стрілець, який вискочив із каверни, щоби побачити, що діється на дворі, вернувся схвилюваний і крикнув: »Алярм!... Італійці ідуть!«

Вояки почали вибігати з каверни, двома виходами. Прийшлося тоді перелазити по камінях, під котрими конали придавлені, нещасні товариші.

Нагальний вогонь і скорий випад заскочили Італійців. Вони спинились. По цілоденній підготовці важкою артилерією, вони напевно думали, що — не найдуть живої душі в австрійських ровах. Тимчасом тут не тільки ще жили, але й боронились, і то добре боронились, бо ціле боєвище застелилося італійськими вбитими та раненими.

Найближча ніч минула на упорядкованні становищ. Санітарі прийнялися знову за ранених. Ніччю доставлено харчі та дещо води. Майор Радович хотів перемити собі очі водою, але люди дивились так зависно, що він не мав серця це зробити.

Поєдинок артилерії з обох сторін не вгавав цілу ніч. Ранком обізвалися знову італійські важкі батерії.

Але тим разом Італійці змінили тактику. Попереднього наступу їхня артилерія не могла багато вдіяти своїм тяжким калібром, бо вояки заховались під землю. Тому сьогодні стали вживати газових гранатів.

Вже по перших стрілах стрільці понакладали газові маски. Тимчасом сонце піднялося до гори і почало розпі-

кати каміння. Кроплистий піт ллявся щорком з-під масок. Спрага висушувала горло. Горяче, затроєне газами повітря душило. Каверна наповнялася газами. Люде почали мліти. Деякі стрільці, щоби не вдуситись, зривали з голов маски. Вони падали трупом від газів.

Поручник Смотрич, курінний адютант, також зомлів. Майор не знав, як йому допомогти: без усунення маски не можна його привести до пам'яті. Здіймати-ж знову маску — все одно що смерть. Перед італійською офензивою в кожній каверні був приготований запас мінеральної води, а для відновлення воздуха дули побудовані вентилятори, але попередні відділи все зужили і поруйнували. Серед таких умов смерть від кулі на вільнім просторі видавалась добродійством...

Радович казав винести Смотрича з каверни та покласти за купою каміння.

Гранати били без перестанку. Непроглядний туман диму та пороху заступив світ. Не можна бачити на кілька кроків. Телефонічні отримання пірвані.

Команда дивізії довідувалась, чи в передних становищах ще хто живе, бо з-далека видавалось, що серед цього густого дощу гранатів, ніхто не остався в живих.

Кмдт. курія не давав ніякого приказу. Та вояки почали самі опускати каверну. Майор Радович перенісся також з каверни на вільний воздух і зараз коло нього зібралась група стрільців, бо люде в небезпеці інстинктивно збігаються до команданта, думаючи, що біля команданта найліпше і найбезпечніше місце.

Сейчас почали Італійці острілювати цю групу. Щоби не дати вистріляти себе до ноги, треба було подумати: податися ззад, чи йти вперед... Подаватися ззад було небезпечно. Такий відрух міг би викликати серед стрільців паніку. Оставався тільки другий вихід: імітися за цей самий спосіб, що вчора... Підсунутися так далеко вперед, щоби вийти з області італійського гарматного вогню.

Тоді майор з поручником Смотричем, що вспів прийти вже трохи до себе, став посуватися вперед; за ними пішли курінні телефоністи та ординанси. Купи каміння і корчі, які покривали цілий карет, заслонювали їх дещо перед Італійцями.

Гадка була добра. Гарматні кулі вже не досягали, тільки перелітали понад головами.

За приміром штабу, пішли й сотні. Небаром утворився за купами каміння новий оборонний гурт, і то так недалеко від італійської лінії, що ворожа артилерія сплила вогонь, бо могла побити своїх.

Ніякий день не видавався таким довгим, як нинішній; всі просили Бога, коби настала ніч. Дійсно, під вечір бій притих. Італійцям і Австрійцям забракло сили. Виснажи-

лись. Дальша боротьба була неможлива. Здовж фронту присвічували тільки вистріли ракетів, стріли піхоти замовкли зовсім. Ще не втихала тільки артилерія. Гуділа з обох боків.

Стрільці так перемучились, що падали на землю і засипляли на місці.

Старшини числили своїх людей: З цілого куріня, який мав приблизно 800 крісів, залишилось ледви 150 живих. Решта, вбиті, ранені або затроєні газами. Зовсім здорових людей взагалі не було. Майже кожний був легко затроєний газами, так що спльовував кровю.

Прохання о ратунок і о воду розлягалось по цілім фронті. Ізза стрілянини з обох сторін та густих гранатних експлозій не можна було навіть думати про якусь поміч нещасним. Ніхто не смів вихилити голови.

Як настав день, успокоїлось трохи на фронті. Від шостої до семої години не впав ані один стріл. Може Італійці снідали, може мали зміну — не знати...

Тим виразнійше розлягались ридання і просьби ранених о поміч. Нарешті люди не могли витримати і за згодою майора Радовича наклонили санітарів, щоби вони розвинули білу хоругов з червоним хрестом та пішли з ношами збирати ранених.

Італійці вшанували червоний хрест і не стріляли. По хвилині також і з італійського боку появилась така хоругва. Італійські санітарі також стали зносити ранених.

По якімсь часі, покликали майора Радовича до телефону. Шеф штабу дивізії сказав, що йому голошено про якийсь дивний рух поміж обома лініями. Майор Радович розповів цілу справу. Тоді дивізія дала приказ, щоби негайно залишити цю роботу, бо, як казав шеф штабу, не треба допускати до такого братання з Італійцями. Дивізія загрозила, що на протязі п'ятих хвилин прикаже стріляти гарматам...

Поручник Смотрич вибіг без шапки з каверни і став зганяти санітарів із поля. Кричав і до Італійців, щоби хоронилися, бо зараз стрілятиме артилерія. Ще не всі люде успіли поховатися, як артилерія почала сильно бити на передполе. По півгодинній канонаді не відзивався вже ніодин голос о поміч.

Цей поступок дивізії обурих і пригнобив завзятих до тепер наших Подоляків. Між людьми пішов тихий шепт докорів на старшин зі штабу. Завзивають до відваги, а впісля тихсамих, що відважно гляділи смерті в вічі, кажуть пораниених добивати власній артилерії...

На добавок, не прийшов нічю ані харч, ані не довезено води. Горяче сонце палило так сильно, що люде падали з перевтоми. Кров гусла в жилах. Язики прилипали до піднебіня і люде не могли вимовити слова.

Терпів спрагу і майор Радович. Він вийшов із каверни, щоб побути бодай на свіжому повітрі. При вході побачив, що жовніри варять чорну каву. Спитав, чи не почастували би і його. Вояки, з першу немов засоромлені, не обзивались. Потім один каже:

— Ми дуже радо почастували би Вас кавою, та не знаємо, чи буде смакувати.

Коли майор попросив удруге, жовнір подав йому наповнену до половини шальку. Він випив каву душком. Кава мала дивний смак, була дуже густа і дуже засолоджена цукром. Майор мусів догадатись, бо спитав, звідки вони взяли води на оцю каву. Поспустили очі і не відповідали нічого. Щойно по хвилі почув неспіливу відповідь:

— Там у кутику є вода — сказав один стрілець і показав у кут каверни.

Майор повів туди очима... В кутику було трохи брудної, жовтої течі, що зібралася за кілька днів побуту жовнірів у каверні...

Майор зрозумів. Не сказав ні слова і мовчки відійшов...

Небавом діждався курінь зміни. З пекла повного страху безнастанних боїв виходила тільки мала горстка. Решта залишилась там — на узбіччах гори Гермади, перебита чужими, а дорізана »своїми«...

Початок гал. куріня С. С.

А. Крезуб

Генеральний Секретаріят Військових Справ (при Центральній Раді) доручив в листопаді 1917 р. »Галицько-Буковинському Комітетові« сформував в Києві з полонених австрійських Українців військову частину під назвою »Галицький Курінь Січових Стрільців«.

При кінці місяця курінь числив дві чети, як зачаток першої сотні. Про тодішній чисельний стан цих двох чет першої сотні годі щонебудь певного сказати. Число людей кожного дня мінялось, тому що Галицько-Буковинський Комітет відправляв туди всіх полонених, що до нього зголошувалися. Більшість утікачів з таборів прямувала туди, надіючися від Комітету дістати допомогу і неконче спішилася в ряди армії, хочби й української. Звичайно прислані комітетом в курінь люде гостювали тут скільки днів, »фасували« однострої, білля, черевики і чимчикували далі:

або в напрямі австрійської границі, або в околиці Києва шукати лекшої від військової служби. І так чисельний стан куріня (тоді тільки двох чет) бував нераз доволі великий, але фактичне число стрільців не перевишало 60—80 крісів. Військова якість цих стрільців ненайкраща. — Треба зважити, що був це елемент здеморалізований революцією. Тому в початках існування куріня годі було вірити, що С. С. стануть тим, чим були пізніше. На добавок, тодішній командант куріня сот. Лисенко (Придніпрянець) не почував у собі на стільки енергії, щоби завести у куріні необхідну військову дисципліну і протиділати деморалізації, яку вносила з собою революція. Стрільці цілими днями мітингували, складали комітети, висилали делегації і нападали на старшин, які прибували в курінь, а вкінці запровадили т. зв. виборне «начало». У цій атмосфері впливало на верх шумовиння (Рибак і компанія), яке демагогією старалося добитись влади та впливів. Одним словом, у цьому часі настрої в казармі С. С. нічим не ріжнились від настроїв в казармах інших здеморалізованих українських частин київського гарнізону, що грозили розправитись з «буржуазною» Центральною Радою.

Все те відразу змінилося, коли в Галицький Курінь С. С. прибули з Царицина бувші старшини У. С. С., а з Криворіжжя наспів транспорт самохотників, що увійшов в курінь як друга сотня.

Друга сотня повстала в іншій атмосфері та в інших умовах. Це було причиною, що її прихід вніс із собою національну свідомість, та що вона згодом стала здоровим ядром і основою формації С. С.

А повстала друга сотня ось як: На Катеринославщині, в околицях місточка Кривого Рога, працювали в копальнях залізної руди (рудниках) австрійські Українці полонені. На копальнях біля Широкого, на копальні Карнаватка, Гонковській, Шмачово, Дубова Балка, Ростновській, Новоросійській, Сухій Балці та Колачевській було їх найбільше.

До революції жилося полоненим по копальням доволі погано: важка праця в копальні або в шахті, малий зарібок, строгий нагляд і знущання стражників доводили іноді до остаточности. Зпоміж полонених протеговано тільки Чехів, Словаків і Сербів. З Українцями поводитися як з Німцями або Мадярами.

Тому, що навіть виходити поза район своєї копальні було заборонено, то до революції між полоненими Українцями на копальнях Криворіжжя звязків не було ніяких. Щойно після вибуху революції відносини дещо покращали. Особливо на копальні Новоросійській завдяки копальняному лікареві, Українцеві А. І. Войникові і інженерові Є. К. Фуксові, Німцеві, які ставилися до полонених Українців дуже прихильно, їх положення покращало.

І благодатний вплив революції дався також найскорше відчуті на Новоросійській копальні. Тут злагіднів режим скоріше чим на інших копальнях, тут і матеріяльне положення поправилось вже в перших місяцях.

На Новоросійській копальні число Українців було менше, чим на інших копальнях. Всего до 40 чоловік. Та все-ж таки Новоросійська копальня стала небавом організаційним центром для полонених цілого Криворіжжа. Тут за ініціативою Думіна закладено першу організацію полонених, тут збиралися пізніше наради делегацій від Організацій інших копалень, тут повставали всякі проекти і переводилась пляномірна організована робота між полоненими Криворіжського району.

В червні основано осібний організаційний Комітет, в якого склад увійшли: Думін, Біленький, Лаврук (брат бувшого посла), Куцик, Паньків, Самбірський і Юзьків. Біленький і Лаврук, як делегати від Дубової Балки, Самбірський і Юзьків від Шмакова, а Куцик, Паньків і Думін від копальні Новоросійської. Цей останній став головою цього Комітету.

В початках свого існування організація поставила собі два завдання: Перше, через гуртовання самих себе впливати в національному дусі на своїх менше свідомих земляків і на місцевих Українців, друге: поробити заходи перед копальняною управою о поправу важкого матеріяльного положення серед полонених Українців. Вже в самих початках своєї праці організація могла похвалитися значними успіхами. При кінці травня навязано зносини з Українцями на копальні Ростківській, якої мотором був незвичайно енергічний та ідейний О. А. Співак, як також з Українцями на Дубовій Балці і Шмаково, де на чолі українського руху станув рухливий робітник Решетило. Облегчити важке положення полонених Українців вдалося за допомогою згаданих уже — лікаря Войника та інж. Фукса. На Новоросійській копальні увільнено Українців від праці в шахтах і збільшено заробітню плату.

Тимчасом події на Україні йшли бистрим ходом вперід. В гуртах полонених росли надії, змінялися настрої і поширювався світогляд. З прихильників Австрії ставали полонені Українцями - самостійниками та соборниками. Еволюція поглядів серед більшости полонених Криворіжжа розвивалась незвичайно скоро і тому пізніші демагогічні «скрайно ліві» кличі не знаходили серед них підходячої почви.

Настрої полонених скоро передавалися і місцевим Українцям, які з початку революції були тільки «федералістами», як полонені австрофілами. Вже літом 1917 року обидва ці напрями станули на одній спільній платформі, маючи на увазі тільки добро загально-української справи.

Час минав серед незвичайно важких, цікавих та підбадьоруючих подій. Організація полонених раз-у-раз кріпшала. Не диво, що в результаті цього факту зродилася думка, яка була вершком її змагання і призначення: вступити на службу української держави і стати з крісом в її обороні.

Думка вступити в українську Армію серед полонених Криворіжжя зродилася самотійно ще на кілька місяців перед дозволом формування курія С. С. Правда, ця думка деяких слабших духом відштовхнула від організації, але ці, що в ній осталися, були рішені на все: навіть воювати проти Австрії.

Нарада над остаточним полагодженням питання вступу в українську Армію зібралася з початком падолиста. На присутніх 42 делегатів від гуртків полонених цілого Криворіжжя заявилося проти вступлення в ряди армії всего пять чи шість одиниць, мотивуючи це тим, що цей крок може замкнути їм раз на все поворот до Австрії. По довшій дискусії прийнято рішення вислати делегацію до Центральної Ради з відповідною резолюцією від імени більш чим трьох соток полонених Українців з Австрії. Делегатами вибрано: Думіна, Куцика і Білогана.

В другій половині падолиста Думін виїхав до Київа (два другі делегати з причини браку гроша не могли виїхати). Саме в тому часі почалося в Київі формування С. С-ів. Він звернувся зі справою, яку йому доручено до «Галицько-Буковинського Комітету». Комітет вистарався тоді в Генер. Секретаряті військових справ о відповідні документи, якими уповноважено Думіна перевести полонених з Катеринославщини до Київа.

В половині грудня Думін вернув у Криворіжжя. Разом із ним прибув сюди хор. Е. Скалій, який приїхав був недавно до Київа зі саратівського табору. Їм обом поручила команда курія перевести чим-скорше полонених у Київ, де ситуація з дня на день гіршала і ставала невиносимою.

З прибуттям Скалія і Думіна на копальні, почалась горячкова праця. Новоросійська копальня була й цим разом осередком цілої роботи.

Не було днини, щоби на котрійсь із копалень не скликувано зборів.

Бувало, що тогосамого дня відбувалися збори на двох-трьох копальнях по черзі. Крім цього треба було вести з «жонторами» копалень переговори, щоби тим, які зголосяться у курінь, виплачено належну платню і видано на дорогу харчі. Праці було незвичайно багато, але й охоти до діла не хибувало.

Іноді стрічалися делегати курія з перешкодами зі сторони «стражників» — салдатів, що стерегли полонених, головно на Ростківський копальні, де старший не хотів до-

зволити на збори. Їх усувалося хабарами або погрозами, хоч тоді вже Центральна Рада була магічним словом для мас, а її делегати, за яких уважали також Скалія і Думіна, могли всюди ставити свої домагання.

Підготовча праця над формуванням 2-ої сотні поступала вперед. Охотників зголошувалося чимраз більше, а між ними стрічалось навіть і таких, які давнійше й слухати не хотіли про Українську Армію.

Інтензивна підготовка велася вже третій тиждень. Тимчасом почали поширюватися раз-у-раз гірші вістки. З Одеси доходили слухи про бій українських частин з моряками, в Катеринославі йшли вуличні бої гайдамаків з большевиками. На копальнях давались вже відчувати погрози. Це було слідно передусім на Дубовій Балці, де большевики мали найбільше прихильників. Дійшло до цього, що «савет» цієї копальні покликав до себе Думіна і загрозив йому, що коли буде й на даліше збирати охотників на підмогу Центральній Раді, то його арестують.

В кілька днів пізніше гурток з Дубової Балки повідомив, що їхні большевики грозять обстрілом поїзду, в якому добровольці думають відіхати до Києва.

Щоб не опинитися в безвихідному положенню, оба делегати куріня рішили покінчити агітацію і їхати з тими, що вже зголосилися. Постановлено було виїхати на перший день Різдвяних Свят. Та враз трапилася зовсім поважна перешкода: на станції Вечірній Кут, звідкіля транспорт мав виїздити, не можна було дістати вагонів.

Ще кілька днів перед відїздом звернувся був Скалій до Києва з проханням видати наказ станції Пятихатки, щоб доставила потрібні вози, та з Києва навіть не відповіли.

Хто знає, чи ця історія не була би закінчилася нічим, або й чимось гіршим, коли б у допомогу комітетові полонених не прийшов начальник станції Вечірній Кут — п. Жихарський. Він у великій тайні заявив, що має вісім порожніх вагонів, призначених на перевіз руди і нехай всі добровольці зберуться одної ночі, а над раном йде особовий поїзд на Пятихатки і до нього вагони будуть дочіплені.

В ночі з 10 на 11 січня добровольці зібралися на ст. Вечірній Кут і тихо розмістилися по вагонах. Над ранком причіплені їх до поїзду і стрільці, ще перед пару годинами полонені, попрощали давнє своє місто неволі.

До Києва їхало тепер 263 готових січовиків.

Раном 14 січня, в день Нового Року, транспорт станув у Києві.

На другий день переведено Стрільців з товарної станції у казарму при вул. Пирогівській ч. 9 і тогосамого дня видано однострій, кріси та набой.

За кілька днів курінь (тоді ще тільки дві сотні) перенесено в Духовний Семинар і тут на другий чи на третій день відбувся стрілецький мітинг, на якому поставлено питання, чи старшини мають бути виборні чи призначувані. Домагання виборного «начала» соромно провалилось. Ціла друга сотня, як один муж, показала «реакційною», бо голосувала проти виборности, яка цілком ясно вносила безлад і доводила боеву здатність частин до смішности. Найкращий доказ, що навіть тодішні большевики не робили таких дурниць у себе.

Зараз по мітингу назначено командантом другої сотні У. Чмолу і поділено її на чотири чети. Команди чет обняли: першої П. Пасіка, другої Ф. Мамчур, третьої І. Вирвіч, а четвертої О. Думін.

Вже кілька днів пізніше, на вулицях Києва 2-га сотня виправдала вповні надії, які покладавано в неї: показала не менше «реакційною», чим при голосуванні проти виборного «начала» і подібних цього рода «поступових» інновацій серед молоді української Армії.

Стрільці бились, як лви, і гнали перед собою цілі гурми здеморалізованих «салдатів» на бульварах і вулицях столичного города.

Шалене море!...

Шалене море життєве!
Глибоке, пристрасне, кипуче...
Хоч смерть там жде так неминуче —
Якесь упоєнне пекуче
Палить і вабить око ждуче:
За тим, що в глибинах живе —
Що споює давнє й нове...

Шалене море життєве!
По нїм човен мій беться, гине,
В човні моя судьба десь лине.
Потертї весла... Ідуть хвилини
В незвісні, приманні країни —
А море в кругах скилі рве...
Ось, ось на них човен мій кине...

Величне море життєве! —
Тим гарне, що тайне, страшенне,
Що наче Сфінкс той розпещене:
То сміх в устах, то знов понуре...
Мені не лячні тії бурі.
Крізь них до гарту серце зве
Вперед — за кожду пядь в натурі!

Шалене море, чарівне!
Втопились в тобі весла мої,
З вітрил остали драні звої —
Я втратив біг... Та в вир роспуки
Не кину я надії свої! —
Аж доки думки ніч не стне,
Не стахнуть очі мої, руки —
Й розприсканий об скелі в штуки,
Мій мозок в тобі не засне.

М. Мельник.

Осінь 1918 року на Україні

Вирваний листок із воєнних споминів

Дмитро В...

I.

Який марний отой пожовклий лист осінний, а скільки споминів викликає він у душі:

Карпати... Альпи... Адріатик... Дніпро... Азівське море... Збруч...

Рік-річно, коли надходить осінь, виринають оці незабуті спогади. Наче живі картини стають вони перед очима: сумні і веселі...

Якраз тоді, коли вже під Львовом греміли наші гармати, я вибирався по виплату до мадярської команди в город Маріупіль. Це було 6. листопада 1918 року. Моя сотня стояла тоді в грецькій кольонії Керменчик, Катеринославської губернії і була приділена до мадярської дивізії. Цілий 24 п. виїхав на італійський фронт, а нас залишено при Мадярах, бо тії не знали ані тамошних обставин, ані язика.

Ще перед сходом сонця рушили ми на тачанці в дорогу: я, один підхорунжий, і мій чура. Тихий, спокійний день. Коники незлі, папіроски в зубах... Ідемо.

— Гей, не знати, де тепер наші... де наш двацятьчетвертий? — спитав підхорунжий.

— А Бог його знає — певно досягають вже Італії.

— Поїхали і певно нам завидують — докинув чура.

— От мовчи та не викликуй вовка з ліса — відповів підхорунжий. — Хібаж нам тут зле: сотня ходить на роботу, гарно вбірається, гарно їсть, дівчат баламутить...

— Та я не нарікаю! Вже слава Богу шість місяців і як батогом тріснув! Хотівби до смерти тут жити; люде добрі, життя гарне, богацтво хоч куди!...

— Тай Маруся впала в око — докинув жартом підхорунжий.

— Правда — засміявся сам до себе чура — ще й як!...

Оттак балакаючи, ми навіть не помітили, коли проїхали отих двацять верстов і опинились на стації Розовка. Я зіскочив з підводи і йду до телефону. Тут були наші телефоністи. Якже я здивувався, коли в кімнаті не застав нікого, тільки повно сміття.

— Вояки де? — питаю залізничного урядовця.

— Удралі — відповів цей ніби байдужно.

— Як то!?

— А так, що удралі; всі Австрійці подаліс в Австрію...

— Що це ви говорите — обурился я — це певно тільки зміна.

— А я вам гаварю, что нет — відповів він. Падождіте, мне кажеться ваші телефоністи оставілі вам депешу. Він почав перекидати папери, а я стояв ні в сих ні в тих.

— А ось »пожалуйста« — сказав урядовець, подаючи мені кусок паперу.

Я спішно перекинув оком: »Зофорт айнрікен!«...

На жаль, за пізно. З того часу минуло повних 10 днів. Злий до біса, вхопив телефон і давай кликати команду. Та нічого не докликався. Тільки сміх, жарти і кпини на російській мові долітали до моїх ух. Як збитий вернув я до підводи:

— Обертай! — гукнув я до хазяїна — вертаємо до Керменчика.

Ріжні гадки приходили мені на думку по дорозі. Але я мовчав. Зморщене чоло і насуплені брови не ворожили нічого доброго. Мабуть тому ні підхорунжий, ні чура не допитувались нічого.

Чим ближше приїзджали ми до села, тим більше дозрівав мій плян.

— Івасю, поклич мені всіх старшин — кажу я до чури, як тільки вїхали ми в село.

Івась зіскочив і побіг. За хвилину посходились старшини. Здивовані моїм скорим поворотом — хотіли щось питати. Та я не дав їм прийти до слова. Оповів, що сталося і приказав сейчас готувитись до походу.

Вже вхопили шапки, щоби виходити, коли, в тій хвилі, надійшов соцький з волости і попросив мене до телефону.

— Панове, пождіть — сказав я весело — видно не так зле, бо хтось кличе мене до телефону.

Та не так сталося, як гадалось. Заледви я зголосивсь до телефону по німецьки, коли чую грізні вигуки: »Брось Германщину, здесь Енісель... батько Махно«...

Моя рука моментально задріжала. Я мимоволі кинув слухавку. Голос гремів далше: »Слушай, австрійській командірі! — я батько Махно приказую тобі здатися, тобі ні чорта не станеться. Будеш моїм козаком. Всіх твоїх я тоже прийму. Но германцев і євреєв ти должен поубивать. Пайдьош боем на меня, тогда повішу как куріцу головой вниз, а твоїм салдатам дам 25 нагаїв!«

Кожде слово падало на мене мов камінь.

— А сколько у тебя людей? — спитав він знову.

Я став було говорити щось про обовязки, та він перервав:

— Я тобі скажу — відповів Махно — і зачав ви- числяти.

За той час я прийшов до себе і давай говорити. Що в мене два полки війська, дві гармати, множество скорострілів...

— Харашо, узнаєм — закінчив він.

Бесіда урвалася. Мені було ясно. Про батька Махна і його діла я чув давнійше, бо він сусідував з нами від кількох місяців. Я знав, що він нині ще міг прийти. Всього нецілих десять верстов ділило нас від себе. Отже... треба забратись. Нема що гаїти часу! І то зараз...

Тимчасом перед волостю позбігалась ціла громада. Мабуть і до них дійшла вже вістка.

Заледви почав я давати потрібні накази, коли бачу — юрба людей, як чорна хмара суне до мене...

— Ага! Розоружити хотять — подумав я — і в той мент приказав виставити скоростріли.

— Не битись, пан, а просити прийшли, щоб ви разом з нами оборонялись перед Махном — сказало кільканацять мужиків. В нас ружжа і воєнних людей найдеться кілька соток. Давайте провід, а все буде гаразд.

Згадати треба, що волость Керменчик, це велика кольонія, а мешканці самі богачі і Махнівців ненавидять з цілої душі.

Хвильку подумав я, вкінці відповів, що мушу порадитися. Вони тимчасом нехай збираються.

І певно був би я пішов на руки громаді, колиб не російські — полковник, штабскапітан, і двох поручників, які зголосились в мене, та радили забиратись чим скорше.

— Пан, брось к чорту волость! Греки, це зволоч — говорили вони — пабеш ти Махна — харашо — тоді ти у них Бог та горе тобі, якщо Махно побе тебе!

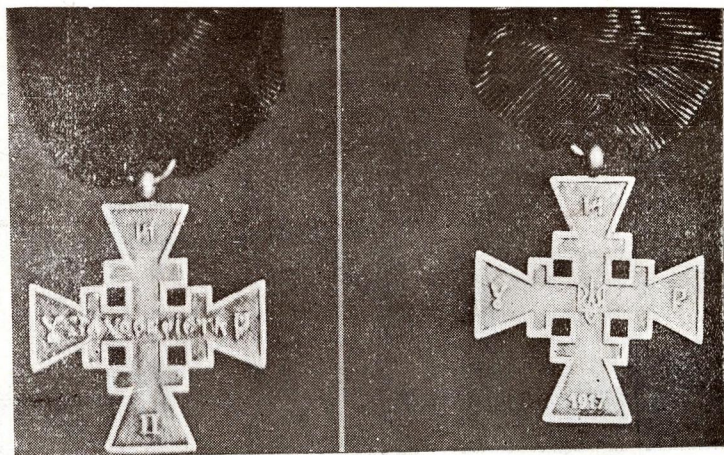
Рада була мудра. У мене не було вже двох гадок; сейчас приступив до діла: дві четі виправив ніби проти Махнівців, а нишком приказав, щоби обіхали село і мене ждали на виході. Тимчасом дві другі чети, скоростріли і відділ жандармерії, що прилучився до мене, рушили на тачанках в напрямі німецьких кольоній, що тяглися по вздовж залізної дороги Маріуполь-Катеринослав. Ще раз покликали мене до телефону. Ще раз довелося мені почути кілька махнівських епітетів, як зволоч, врьош, сукінсин і т. д., а при кінці заповів він, що ніччю прийде «погулять». Та цього я вже не боявся. Скочив на коня і гайда в дорогу!...

II.

Вже сонце хилилося до заходу, як ми наблизилися до німецької кольонії. Гарне німецьке село. Просторе, рівне і чистоньке. Богацтво зразу кидається у вічі: муровані будинки, гарні сади обведені муром, множество расо-

І. сотня київських СС. після добуття арсеналу
зимою 1917 р.

Пам'ятковий хрест Придніпрянської Армії за участь
в поході 1919—1920 рр.

Посвячення прапора інвалідів Придн. Армії в Каліші,
в день покровителя св. Михайла 21. падолиста 1924 р.

Гроби інтернованих Придніпрянців при таборі в Щипюрні.

вого скота і домашньої птиці. Не мужики, а дідиці тут живуть...

В цей мент було вже і тут замішання. Плач, крики і зойки доходили до нас. Вулиці забиті возами чорніли від людей. Як тільки вони заглянули нас, сейчас притихли, але зараз загули, мов бджоли в улику:

— «Естеррейхер, Естеррейхер!»

Все, що жило, кинулося до нас. Скаргам утікачів з Махнівських сторін не було кінця. Годі було розібрати. Всі говорили нараз. Уривані слова: «морд, пліндерунг» мішались з «бранд і равб». Кінець-кінців обіцяючи золоті гори, просили нас залишитись і боронитись спільно з ними перед Махнівцями.

Щож було робити, як не лишитись бодай поки-що.

Зі всіх сторін приходили німецькі втікачі і приносили грізні вістки. Навіть українська гетьманська міліція вдирала, аж шаблі губила. Мені прийшло на думку, що я опинився на вулькані. Зараз приступив я до організації. Справа була тим краща, що всі Німці мали зброю, яку свого часу розділило поміж них австрійське командування для самооборони, а до того вірили мені і боялись Махна. Сейчас таки громадська влада вислала вістових по сусідніх німецьких кольоніях з мобілізаційним наказом. Ще перед світом, стояв уже перед моїм мешканням, порядний курінь озброєних Німців. Половина з них була на конях.

Началося формування сотень та приділ старшин і підстаршин. При цім запримітив я, що Німці говорили у військових справах по російськи, а коли їх розпущено на відпочинок, сейчас лунала салдатська пісня. Це трохи занепокоїло мене. Я просив Москаля полковника, щоби обняв над ними команду. Та він якось відмовлявся. Казав, що йому не будуть довіряти. Скінчилось на тім, що я обдер борт своєму булавному, додав до нього три четарські зірки і відразу в той спосіб став давний російський полковник Австріяком. І вовк був ситий і коза ціла. Він обняв команду, а я адютантуру.

Ще перед полуднем село прибрало вигляд твердині, бо війська було повно і все ще прибувало.

На східнім виході села, стояла моя сотня і держала поготівля. Коло неї, на стиртах сіна, умістились скоростріли. Німці і жандармерія були в запасі і дежурили при виходах з кольонії.

Коло полудня показалися перші ворожі їзди, дальше множество підвод з Махнівським військом.

Село завмерло. У рострілній очікував я аж ворог перейде природний вал, що перерізував кольонію.

Ще кілька хвилин спокійно. Ворог переходив через рів.

Нараз — затріскотіли скоростріли, а потім гримнули крісові сальви! Крик... шум... зойк... Махнівці збилися

у купу і почали втікати. Та дарма. Німецька кольонія оточила їх і за хвилину ми мали вже військові добутки: кілька скорострілів, підводи та дві сотні Махнівців з жінками і дітьми.

Потекло би чимало крові, бо до самосуду було не далеко. Та енергійний виступ моєї жандармерії зарадив злочину. Село хоч і пняло жаждою, то мені все таки вдалось переконати, що доброю поведінкою з бранцями можуть колоністи спастися на пізніше, коли я відіду. І це допомогло.

На разі треба нам було конечно розвідатись про ворожі сили. Тому стали ми переслухувати полонених. Та вони мовчали вперто. Мені впало на думку, якби так закликати котру з полонених жінок. Загадав — зробив. Переді мною стояла худощава молодиця. Вказуючи на револьвер, спитав я її про Махна. З початку вагалась, плакала, а далі розказала, що Махно наступатиме з значно більшими силами з двох других сторін. Числа Махнівців подати не змігла. Казала, що дуже багато. Це вистарчало для мене.

Сейчас вислав полковник кінну розвідку на всі сторони. По якимсь часі, по півтора німецької сотні. Кіннота, моя сотня і жандармерія лишилися в селі.

Тимчасом день кінчився. Сонце заходило, а ми стали підвечіркувати. Час від часу приходили і відходили вістові з різними відомостями і наказами.

Нараз — загреміли гармати, і на північній стороні — почався бій. Рівночасно на полудні, чути було легку пальбу. Потім затарахкотіли скоростріли.

Село пустилося в панічний танець...

— Тепер пора — сказав до мене полковник, сідаючи на коня. — Ви гаспадин поручик со мною, а ви штабскапітан на лівій фланг на юг.

Кіннота поділилась. Частина пішла за нами, а друга за штабскапітаном. Задедві ми показалися на горбику, як градом шрапнелів привитав нас Махно. Погано стало. Німці вдирали, а Махно гонив.

Бандіт! — крикнув полковник і розпустивши кавалерійську роту, пустився в атаку. Це додало духа піхоті. Вона спинилася і почала пальбу. Махнівці заметушилися, потім стали втікати. Кіннота зробила своє. Бій скінчився і тим разом нашою перемогою. В нагороду попались нам дві гармати, котрі полковник сейчас обернув і став стріляти в сторону села, бо полуднева наша група не встоялася і ворог наближувався до колонії.

І ця штука вдалася полковникові. Махнівці розбіглися, тільки полонені, користаючи з хвиливого замішання в селі, накивали пятами.

Був радісний день перемоги. Вояки їли аж розперізувались, попиваючи, а пісня лилась до пізньої ночі. Вкінці за-

тихло все. Тільки вартові ступали мірним кроком і пере-
кликувались російським звичаєм. Дві сотні поготівля гудо-
рили до білого ранку.

III.

Ще чотири дні перебули ми в цьому селі. П'ятого дня
ранку рушив я в напрямі Азівського моря. Випроводжували
нас аж до залізної дороги; там кіннота вернулася, а ми
потягли вздовж інших німецьких кольоній. Весело було
і безпечно. Це був мій район, де перед тим я був районним
командантом через три місяці. Що чоловік то мій приятель.
Ворогів я не мав, хіба поміщиків, у котрих реквірував хоч
і за гроші.

В полудні обідали ми в кацапському селі Деревецькое,
а ніччю прибули в село Ялту. Це також багата грецька ко-
льонія, що тягнеться аж до моря. Перед тим було тут мое
місце постою. Що правда то тільки на письмі, бо в дійсно-
сти я любив пересиджувати у селах Ново і Старо-Петров-
ську, в одиноких українських селах в цілому моему районі.
Там жили також мої сердешні знайомі браття Ростовські,
свідомі Українці. Поміж Греками мав я також приятелів.
Бував у них в гостині та на весіллях. Вони балакали доволі
гарно по українськи та співали тільки українські пісні. Тут
стрінув я дві Галичанки, що аж сюди приїхали за своїми
хлопцями, колишніми австрійськими полоненими і повихо-
дили за них за між. Щоденною або матірною мовою оцих
Греків була мова російська, хоч старі вживають ще давнього
якогось грецького наріччя, яке розуміють тільки у їхньому
селі. До других Греків з іншого села говорять по росій-
ськи, інакше ці не розуміли би їх.

Господарі з них не дуже то добрі. Замітні тим, що
держать багато собак. Коні мають страшенно худі, бо не
годують. У них є приповідка, що кінь і собака мають самі
собі найти поживу... Живуть по мурованих домах. В остан-
ніх часах почали посилати своїх дітей до висших шкіл, не
тільки хлопців, але й дівчат. У них є доволі гарний звичай,
що всі ці паничі і панянки в часі ферій, надягають хлоп-
ську одіж і працюють в полі, чи як тут загально гово-
риться — на степу. Ніччю заводять співи на вулиці. Спі-
вають тільки українські пісні, бо звичаї прийнялись у них
чисто українські.

Тоді була у них біда, з солею, нафтою та сірниками.
Тому держали вічний вогонь по хатах, або мусіли бігати
за ним, по цілому селі. В ночі світили скибками, або ма-
слом.

Я примістив свою сотню в школі і наказав дижурному
хорун. Ф. (Поляк) острє поготівля. Сам із чурою пішов
на давну квартиру. В селі було спокійно. Ніде ні світла,

ні живої душі. Все спало блаженным сном й не бачило, що Бог дав гості. І добре; це навіть мені на руку.

Моя квартира була через дорогу, проти школи. Я підійшов до вікна моїх колишніх хазяїв і почав стукати. Та годі. Такі були часи, що всякий боявся відізвати. Я вправді чув якийсь шепіт, якесь тривожне замішання, але ніхто не підходив до вікна сильно затуленого ставнями (віконницями).

Не було иншої ради, як вертати до школи, де ще голосно гуторили мої хлопці. Цей гамір мабуть зацікавив мого хазяїна.

Відчинились по тихо віконниці, а з них вихилилась сива борода...

— Здрастуйте дядя! Вечір добрий...

— Ето... Димітрій Фйодоровіч... ето ти?... (він тикав мені). — Откудова взявся? — спитав врадуваний.

Відчинив двері і захоплений тою ненадійною гостинною, повів до хати. За хвилю сидів я в товаристві »баришні«, учительки Антоніни, дочки і двох стариків — її батьків. Допитуванням та відповіддям не було кінця. Тривога, радість і цікавість... А все те, з просоння.

— Щож далі зробите з собою — питала перша хазяйка.

— А щож. Поїду в город до команди, а там побачу...

— До какой команди. Какой чудака Димітрій Фйодоровіч! — Говорять, все ваші удрали... — додав старик.

— Не вірите? Їй Богу — каже учителька. — Спатріте. Ось вам газета...

»Приазовський край«... Не читав я його, а їв очима. В голові шуміло, серце билось...

»Австрія впала... Галичина вільна... Президент Др. Кость Левицький... Фронт підо Львовом...

Все те мішалось в голові. Бувби заплакав із радості, та військовий одяг, ще до того старшини, не дозволяв...

В хаті стало тихо. Маком сій. Я дивився кудись далеко за Збруч...

— Пан, чого ви зажурилися — перервала мовчанку хазяйка — оставайте у нас, чого журитись...

— Їй Богу, оставайте — докинув господар — а щож!

Тоді... саме стрівся я з чорними очима дівчини... Мені здавалось, що вони усміхалися, допомагали проханню батьків...

— Спасибі — відповів я коротко — не можу... бо ви знаєте нас там треба...

Старики хитали головами. Дівчина спустила довгі чорні вії у діл. Жалко...

Довго ще ми балакали. Довго ще намовляли мене добрі люде оставатись. Так і минула ніч. Щойно над ра-

ном я положився. Та не міг якось вснути. За багато вражінь нараз.

IV.

На дворі світало. Ясне сонце кинуло кілька золотих лучів у мою кімнату. Я зірвався і почав убиратись. Вже натягнув один чобіт та брався за другий, коли нараз — почув якийсь крик в сусідній кімнаті. Беру за револьвер. Аж тут двері отворились. В хату увійшло трьох парубчаків з »вінтовками«.

— Пан, оддай ружйю!

Я здеревів. Три дула крісів мірили в мою грудь.

— Не дам! — А ви хто такі? — спитав я.

Мій голос дровав... І рука дрожала... Крик збудив чуру. Він вихилив голову з під коца, мабуть дзвонив зубами. Щож — він панич — кріса не носив, тож не було чим боронитись.

Я почав їх питати й випитувати, навмисне забалакував, бо думав, що може хазяйка повідомить сотню.

Надія завела. Хвили минали, але ніхто не приходив. Вже думав, що прийшла послідна хвиля для мене. Та на диво, почув лагідний голос.

— Пан, мирімся! Ми знаєм, ти наш человек... Кривди нам не робив...

— Зостанься здесь! — почав другий — в нас красная армія формірується. Командіром будеш! — Пан, я знаю — ти боїшся нас, але повір, що харашо жить будеш! Твоя рота буде при тобі, для охорони...

Я розумів, що небезпека минула. Їх кріси лежали вже в кутку, вони посідали спокійно біля мене. Розуміється, що револьвер я держав на всякий випадок у руках.

— Не можу! — кажу — в нас теж революція. Мушу їхати на родину!...

— Харашо! Ђдь і паднімай красний флаг!... До свіданія!

Вони вийшли. Ще хвильку сидів я мов прикований. Потім вибіг із хати. Біжу до сотні. Прибігаю, дивлюсь і... мало з ума не зійшов! У школі пусто. Ані живої душі...

— Де сотня? — крикнув я до дижурного старшини, що крутився на подвір'ю. — Він побілів як стіна.

— Кухар говорить, що люди досвіта поросходились... по давних кватирах... Я післав по них дижурних підстаршин...

— А де ви були? виж дижурний! — гримнув я.

Бувби я йому не знати що зробив, колиб не побачив, що вояки почали сходитись.

Не було часу роздумувати над тим, чи сотню хто підбурив, чи може з власної охоти пішла на відвідини по знайомих. Сейчас приказав я рушати.

За годину ми виїздили з села. Юрба дівчат, селян і дітвори проводила нас, а «местная красная армія» дала навіть кільканацять почесних стрілів у гору. Сільський староста післав із нами провідника, який мав нас балками провести аж у маріупільський порт.

— Провожатий придасться вам — говорив він — бо понімаєте, у нашому районі харашо, кожний вас знає, та у чужому булоби плохо!

Вже сіріло і густа мряка насідала на нашу одіж, як доходили ми до земської больницы, що мов полева сторожа, стояла далеко впереді перед маріупільським портом.

— Здесь сорок вйорств кончиться! — сказав провідник.

— Тут і заночуємо! — приказав я дижурному.

Сотня станула. Кухарі почали роздавати вечерю.

— Справник! — по вечері зберете мені цілу сотню! — гукнув я до нього, а сам пішов до знакового лікаря, щоби дещо розвідатись. Думав розказати воякам про все. Мені було якось ніяково. Я боявся, щоби вони не розбіглись.

Лікар страшенно здивувався, коли побачив мене і не вірив, що я потрафлю добитись зі своїми до дому. Неможливість лежить у цьому, що до маріупольської станції годі добитись, бо там вже повіває «красний флаг». Він розказував чимало страхіть.

Я на хвилю призадумався, що робити. Чи не вертатиб у свій район та спокійно дождити кінця революції. Але це був тільки момент такої зневіри. Я побіг до своїх.

Сотня сиділа спокійно і гуторила щось собі нишком. Збіркі ніхто не робив... Мене це здивувало. Щось діється...

— Справник! А то що? Робіть збірку!

Та він, як то кажуть, і вусом не моргнув. Держав спокійно руки в кишенях і в устах папіроску...

— Справник! — кричу — збірка!

Він тільки усміхнувся і каже з флегмою:

— Не кричіть, пане лййтнант, — минулася австрійська дисципліна! — тепер свобода!...

У першій хвилі почув я, що ніби щось урвалося в мені. Здавалося, що відняло память; кров ударила до голови... У вміть моя рука дрігнула... Справник тільки завернув ногами.

— Звязати його! — крикнув я, витягаючи револьвер.

Кільканацять рук піднеслося. Справник був звязаний. Без жадного приказу вміть уставилася сотня.

— Підхорунжий! Звіт! — крикнув я гостро.

Роблю перегляд. Ще ніколи не переглядав я так докладно сотні, як тепер. Від ніг до голови. Мені видалось, що не люде переді мною, а виковані з заліза. Підхорунжий

командував: »спочинь«. Та вони все ще стояли на »позір«. Тепер відіззався я до них:

— Хлопці! Ви знаєте, хто я такий. Ви пригадуєте собі, як я до оцеї вашої сотні прийшов ще звичайним однорочняком. А хто вам писав адреси... Хто читав вам газети... Хто усвідомлював вас... — Га?!

— Пригадайте собі! А коли я став старшиною, командантом чети: В котрій четі не вільно було бити? Ви тямите, як назначено мене командантом сотні: У котрій сотні було найбільше відпусток, чия сотня ходила в найкращих одягах, найліпше їла?... Нині — ви пани! Послуху нема! — А знаєте ви, що тепер діється?... Не знаєте?! Бачите, я знаю: Австрії вже нема... Галичина — тепер Україна... Тут кругом море крови і вогню. Ви бачили вже більшовиків? А хто вас поведе? Самі? — най буде! Ідїть собі самі! Заберіть все майно і йдїть. Мені байдуже!

Я горів, але і вони горіли, якби наелектризовані.

— Ну щож?! Говоріть! — почав я знову — цеж свобода!

Тишина. Мої слова натягнули струну. Забогато було мабуть нових вражінь для них.

— Пане ляйтнант! — сказали підстаршини, виступаючи перед сотню — ручимо, що дисципліна буде ще більша! Справник паний. Просимо — ведіть нас! ми з вами!

Я хотів щось відповісти, та вони обернулися до сотні і гучне трикратне »гурра« понеслося на честь Галичини, Держави і українського війська.

Я приказав позривати австрійські відзнаки і нашити синьо-жовті стрічки. Цікаво було бачити, що Поляки і Жиди, котрих у сотні було всего шістьох, понашивали синьо-жовті стрічки, хоч їх ніхто не силував.

— Вістун Г.! Від нині ви справником — сказав я до чорнявого підстаршини. Це був бравий хлопака, свідомий, найкрасший вояк. Прийшов до нас від У. С. С. Йому можна було все завірити. До того він знав ще українську команду від Усусусів, а цього якраз тепер треба було.

— На приказ! — сказав він і витягнувся як струна.

— Назначіть службу! Половина сотні напереміну спить, половина дижурить! Від завтра у нас команда українська! Зрозуміли?

— Так, пане сотнику!

— Досвіта сотня має бути готова до відходу!

— На приказ!

Він обернувся на одній нозі, як веретено.

V.

На столі догаряв каганець, а переді мною лежала книжка з давними австрійськими наказами. Я почав роздумувати над минулим і над тим, що буде. Чомусь зда-

валося мені, що вірити нема кому, що треба дуже вважати, щоб той вогонь, що викликав я у своїх вояків, не погас. Тому дижурили ми в чотирох. Я, підхорунжий, новий справник, ще і мій чура. Вони виходили від часу до часу до сотні і приносили все добрі вістки. Других старшин я боявся. Це були чужі люди, з котрими не вязало мене нічого, крім спільної небезпеки. Я розгорнув книжку приказів, та писати не міг. Гадки розпирали мені мозок і груди. Переді мною стояла велика задача. Я мав нині писати перший український наказ. Вкінці... почав. Це не були слова, а серце, душа і кров.

— Брати! Прийшла велика хвиля! Ми вольні!... Ми тепер — українське військо... — Тут перервав я. Горячі сльози капали з очей, Голова горіла й душа рвалася. Я хотів летіти до своїх братів — моїх вояків, плакати і тишитись разом з ними.

Рипнули двері, Я спам'ятався. Чура голосить, своїм гуцульським говором:

— Усе в порядку! Люди не спле... Говорі а говорі... Тішісі, жи страх!

Я став писати дальше та вже обережнійше — урядово. Сказав про все, що знав і догадувався. Наказував послух, обов'язковість і звертав увагу на обставини. Просив і грозив; плакав і сміявся. Такий то був мій перший український наказ.

Вже далеко було по півночі, як я скінчив його і підписав: поручник В... Назви «четар» тоді ніхто ще не знав. Зрештою вона якось не підходила. В нас у полку, в приватній розмові зі старшинами-Українцями, говорилося ляйтнантови — поручник, оберляйтнантови — надпоручник.

Ще кілька разів читав я свій наказ і все більше огортали мене, якісь дивні почування. Я вийшов на двір. Холодно було, але погідно. Небо моргало зорями, море шуміло, а вояки співали... Тиха, задумана українська ніч, шептала казку минулого. «Було колись в Україні ревіли гармати — було колись Запорозжці вміли панувати»...

VI.

Вже доволі високо піднялося сонце, як я прокинувся і скоро вискочив з ліжка. Не знаю, чи навмисне, чи може випадково подав мені чура вишивану сорочку. Скільки я її не носив, то якось не робила вона на мене такого вражіння, як нині.

Здавалося, що вона жива — дихає і душиться під тим австрійським кабатом. Я розчепив ковнір. На шапці в австрійську офіцерську розету вшитий був український значок. Я пізнав його. Це спинка, яку носив при маншетах мій новий справник У. С. С.

Іду на збірку.

Сотня стоїть вже в кольоні. Перед нею синьо-жовтий прапор, за нею скоростріли; недалечко обоз. Дивлюся хвилю і не пізнаю. Чи це мої люди? Новий святочний одяг, розсяяні очі. Все, як на велике свято. Бракує тільки дубових листків. Та тут такого дива не найти. Деревця годі побачити, бо цілий приазовський степ коханий тільки в морю пшеничних колосків, здорового винограду та кавунів.

Я був би довго так кохався оцим прегарним видом, якби не острі слова команди нового справника:

— Позір! Сотня в право - глянть!

Від перших слів... зашуміло мені в голові! Рідне слово... Своя українська команда...

— Сто двадцять людей і один старшина! — голосить справник.

— А решта старшин де? — питаю.

Справник скривився значучо... Я зрозумів: Ага, — втекли...

Починає читати приказ. Грімко і з повагою. Слово за словом. Дивлюсь на людей. Навіть сороклітні — найстарші з них, повитягались як струни, ніби повиростали. Та нараз... бачу — покапують сльози! Піднеслись руки, мовби обганяли мухи. Дивно: загартовані в боях, старі вояки... Плакав і той старий справник. Чи з радості, чи боявся смерті. Адже я ще в ночі казав, що розстріляю його. Був до краю зворушений. Та я дарував йому кару. Але військово серце мусить бути твердим, тому мусів я його здеградувати. Але йому байдуже. Він тільки плакав, тішився і дякував...

Щоби не попасти і собі, у надмір цих вражінь і не показатись бабою — я обернувся та в мить скочив на коня.

Коротке справникове: — Чвірки лучити — у право в бік!

— Перша чета руш!...

Ми рушили.

Перший крок, як грім...

Скільки то я колись намучився і не йшло так як нині. Що й казати, гарно тай годі!

Тому, що продиратися через порт і місто було майже неможливо, прийшлося нам обходити полями. Попри заводи і повздож залізничної дороги.

На кількасот кроків від стації, ми розвинули ро- стрільню.

Заграли скоростріли. Загудів рій бджіл і посипався олов'яний горох. Команда — »Вперед« і »форвертс« мішались з собою. Та воно не шкодило. Хлопці розуміли одно й друге; йшли як у дим!

З початку ворог відгукнувся, але небавом затих.

Ми все ближше і ближше підходили. Небавом перші розвідники вдерлися на стацію.

Стація в наших руках.

Два скоростріли, звернені на город, пустили ще кілька серій з вікон стачийного будинку, два другі уставлені на пероні, а решта острілюють ряд вагонів...

Не було що даром тратити часу. Йду до начальника по машину і вагони. Він викручується ніби то червоною владою. Та коли не могли переконати його мої слова, то переконала погроза револьвером. Мусів послухати.

Сотня не дармувала. Поїзд був зложений. Все добро: мука, худоба, вози, кухня і военний матеріал навантажені. Лишилися ще люде. І на них прийшла черга. Ще мали зірвати шини, перервати дріт, виставити два скоростріли на машину...

Вкінці готово. Стаційний телефон і телеграф до вагону... Ще кілька коротких скорострільних серій на місто...

Свисток і команда: »Сідати!« Поїзд рушив.

На машині з переду підхорунжий і прапор, із заду при скорострілах я. До нас прилучились ще поворотці з російського полону, котрих Австрія держала в Маріупольськiм порті. Декотрі з них служили вже в червоній армії і мали кріси, другі дібрали собі на стації. Майже всі Українці, хоч з ріжних сторін і з ріжних полків.

Паровіз застогнав, понеслась пісня! Всім було весело. Їхали до власної хати, до рідного, тепер вільного краю...

Та їзда не була легка. По стаціях не було »водокачок«. Треба було їдунками і бочками носити воду до паровозів, котрим, що хвилі, щось бракувало. Ми не їхали, а лізли.

Вечером заледви, добились до стації Уляновка.

Ударив дзвін і поїзд спинився. Юрба цивільних людей кинулася до возів. Сумна картина. Один тручав другого, валив до долу і пхався сам. На лицах паніка, на плечах і в руках клунки. Все помішане — жінки, діти, муштини, старці; селяне, вояки, робітники, пані, панове, паничі і паньки.

Просили забрати їх з собою. Були і такі, котрі грозили, що хйба по їхніх трупах поїду дальше. Шож було робити. Людське горе і моє горе. Сейчас причіпив я ще один особовий вагон. За хвилю, шуміло в ньому мов у вулю.

— Везіть нас, де нема полумя, крови, плачу й жаху! — благали вони. І я віз їх, куди, сам не знав. Певно не тямлю: мабуть ніч, і день і ще одну ніч ми їхали до Катеринослава.

VII.

Город Катеринослав, чи то як сегоднй називають Січеслав, це столиця степів. Гарне, людне, університетське місто. Сьогондй було воно порожнє. Говорили мені, що воно переживало важкі хвилі. Ледво минув один день, як

велась тут завзята боротьба. Билися дві партії. Говорили: Махнівці і Українці. Хто були ці Українці, я не мав часу розпитувати. Тут, як говорив мені один залізничник, мадяри убили якогось австрійського генерала. Мабуть Гофмана.

Ще великий простір ділив нас від границь Галичини і тими малими паровозами не можна пускатись в таку дорогу. Тому звернувся я до начальника стації по великий паровіз. На жаль, хоч він дуже щиро відносився до мене, та зарадити не міг, бо паровоза не мав під рукою. Я вийшов від нього і задумався.

— Здоров земляче! — гукнув хтось мені за плечима. Оглядаюся: переді мною стоїть смаглявий, чорновусий, присадкуватий козак у сивій шапці, широких шараварах, з кривою шаблею...

— А ви відкіля мене знаєте? — питаю.

— Не вас, а ваші відзнаки знаю — відповів він.

Ми розговорились. Козак цей, це пізнійший петлюрівський полковник, Самокишин, із Печеніжина родом. Попав у російський полон, учителював у часі Центральної Ради, а тепер їхав, як сам говорив, організувати Січ. Користаючи з цього знакомства, попросив я його, чи не міг би він мені порадити, як і де дістати паровіз.

Попробую! — каже він і подався в контору дижурного урядовця. За хвилю вернув зі щирою усмішкою.

— Земляче! Ти в чіпці родився: За пів години приїде курієр із Одеси, яким удирають генерали. Мільон корон заплатили, заки вирвали для себе вози і машину. Твоя річ здержати поїзд!

За хвилю ми вже ждали в поготівлю, очікуючи генералів. Скоростріли на пероні, рострільна за возами. Короткої пів години здавалось нам роком.

Нарешті зашуміло!... На стацію віхав гордо й бундючно — курієр.

Коротка скорострільна серія. Довга і ще раз коротка... Поїзд спинився. Паніка! Крізь вікна, двері вискакували австрійські старшини. Одні втікали, другі ховалися коло возів і під ними. Мій справник вже держав машиніста за ковнір. Ми стали панами хвилі. Почали свою роботу. Тимчасом старшини прийшли до себе: думали, що помилка. Бачили коло скоростріла »Австрійця«, себто мене. До мене наблизився якийсь генерал і гурток старшин. Я ступив кілька кроків вперед і, по всяким військовим формам представився.

— Скажіть мені, хто стріляв?! — звернувся він до мене по німецьки.

— Я! — була моя відповідь.

— Як ви сміли здержати нас?! Ми ідемо по важним ділам в Австрію! Ви большевик! — сказав він грізно.

Це вразило мене! Моментально прийняв я визиваючий вигляд і сказав:

— Ви до дому. А мої люди свині?... Не хочать домів?...

Стало тихо. Хто зна, чи не прийшлоб було до стрілянини. Та в тій хвилі надійшов підхорунжий зі сильним відділом і промовив службово до старшин: »Панове, розійдіться! Коло пана поручника може залишитись тільки пан генерал!«...

Це допомогло. Старшини розійшлись. Ми у двох із генералом почали балачку на пероні. Генерал відразу змяк і не мав вже нічо проти цього, щоб я зі своєю частиною їхав його курієром. Але було цього за мало. Я зажадав видачі оружжя і слова честі, що жаден з його старшин не вжие сили проти мене. Він викручувався, говорив щось про обовязки й заховання, але вкінці — таки мусів скликати збір старшин. По нараді я одержав відповідь. Моя сотня могла тепер спокійно полишити службу при арештованих старшинах, а взятися до навантажування. Місця у курієрі було доволі. Панове мусіли стиснутися по своїх сепаратках, та згодитися, що їх вози пересуну в середину нашого транспорту. Коли все було готове, ми рушили дальше. Змінилося хіба те, що я вже їхав на паровозі, а підхорунжий на заді, бо звідтам не грозило нічого. За те перед був непевний.

Здавалося, все добре піде. Та як то кажуть: »Бідному все вітер в очі!« Таке і нам: перед тим могли скоро їхати, та паровози стогнали, а тепер паровіз як орел, та їхати годі. Доїжджаючи до стації Богданівка, побачив я крізь далековид — червоний прапор! Перша запора! — подумав я і казав поволеньки спинювати поїзд.

Не думаючи довго, пішли ми рострільною. Цього мабуть не сподівалися »господарі« стації. Заледво впало кілька стрілів, як дали вже ногам знати. Спинятись довго не було чого. Скочили до возів і »крути Гаврило«...

Тимчасом зібралися хмари. Небо затяглося сірим покривалом. Сонце сховалось. Люнув дощ, як із цебра. Стало холодно і сумно.

— Гей Боже! А це що? — крикнув я майже до себе:

Вздовж залізничного шляху ішла одинцем хмара людей... Хоч дощ засланяв вид, то все таки я міг перевірити, кого я маю перед собою: сіра маса була без оружжя. Сунула то ставала, потім почала махати шапками. Це були австрійські вояки. Спокійно міг я їхати дальше. Та чим bliще добігав до них поїзд, тим виразнійше було чути їх голоси-крики. Серце стискалося.

— Бідні, голодні й босі і так далеко від рідні — подумав я.

— Помало їхати — приказую машиністови.

Паровіз зашумів, засичів, як гадюка, а зі всіх сторін бухнули клуби горячої пари. Поїзд не їхав, а ліз. Нарешті засичів ще раз, заскреготав і станув.

Счинився пекольний крик! Я ще ніколи не чув і не бачив чогось такого. Як звірі дикі на жертву, кинулась гурма на поїзд. На машину, на мокрі дахи, на ланцюхи, на сідки. Все лізло, тручало себе, лаялось і проклинали.

Хотів зробити якийсь порядок. Та дарма. Мій голос губився. Обдерті, пошарпані, з диким обличчям, кидали вони кругом горячковими очима. Охриплий голос подобав на кракання ворон, зір на — голодного вовка. Сікли зубами і тряслися, мов у пропасниці. Мене огорнув ще більший жаль. Почув українську мову. Це наші Тирольці сходу, що за свої вчинки й собачу вірність австрійській династії так дослужилися... Мої хлопці не впускали нікого до середини. Такий мали приказ. Самі також не виходили. Я за-казав, боячись, аби часом не прийшло до бійки.

Коли яко-такো притихло, я наказав своїм людям опорожнити кілька возів. Потім візвав сірому, щоби злізала з дахів до возів. Та ніхто не рухався. »Ідь!« — кричали.

— Люди! — почав я — аджеж повмираєте на даху від зимна. Я-ж ваш чоловік. Хочу вас забрати з собою домів!

— Ага! наш!? Знаємо вас, офіцерів! Такі як ти, нас прогнали зі своїх полків, а самі втікли зі своїми крянами і майном!

Я зрозумів оцю гірку правду. Наших людей, що служили по чужих неукраїнських полках, старшини залишили, утікаючи зі своїми землячками. Мене вхопила лють. Мало бракувало, а бувби повикидав отих всіх чужинців... Та людяність... Я залишив їх. Своїх людей післяв я на дахи до цієї невірної сіроми, щоби зійшла до возів. Свій свого зрозумів. Посходили.

Ще кільканацять разів приходилося ставати по дорозі, бо товпи тягнули здовж дороги, як на прощу. Бігли за поїздом, чіпалися де попало. Все незле булоб, бо харчів і скота мали ми доволі. Та на жаль всього-навсього диміла лиш одна полева кухня. Бідні кухарі день і ніч мусіли варити. Шойно пізніше зарадилось. На станції Бобрінсько найшли ми кілька кухонь, що їх оставили Австрійці. Та заки ми добились до них, мусіли пересправляти з Гетьманцями.

Хоч я і бачив жовто-блакитний прапор на двірці в Александрії, то всетаки не важився туди віздити... До цього, ще й дорога була замкнена. Не було іншої ради, як брати її приступом. В тій ціли вислав я двох цивільних, що їхали зі мною з Уланівки, щоби вивідалися в чиїх руках двірець, а сам уставився з людьми до бою. Небавом цивілі вернули і заявили, що на станції Гетьманці, та що вони

пустять мене аж тоді, коли зложу оружжя. На те вислав я двох військових парламентарів, які мали сказати, що як вони до десяти хвилин не відчинять мені, то починаю бій. Десять хвилин минуло. Наша рострільна начала посуватися, а крилові скоростріли начали острілювати двірець. В тім побачив я кількох Гетьманців з білою хоруговою. Скоростріли затихли, а Гетьманці прийшли до нас. Началися знов переговори, які скінчилися тим, що вони перепустили нас із оружжям. Говорили майже всі російщиною, тільки декотрі гарним полтавським говором по українськи. Якраз оці Полтавці, оправдувалися.

— Такий був приказ — говорили вони — що всіх Австрійців мусить розоружувати.

Ми гарно розійшлися. Вони ще звертали мені увагу, що стріну Петлюрівців і большевиків, та радили по дорозі переночувати. Рада була незла і тому на найблищій стації Бобринсько стали ми ночувати. Бухнули веселі вогні серед темної пільми. Біля возів сиділи вояки. Грілися, та дижурили. Кухні варили, а стежі вишукували набої та оружжя по стації. Найшли цього добра цілими возами.

В ночі роздав справник кріси всім тим, що їх не мали. Дивно було дивитись, які ті померзлі і мокрі люде сиділи коло вогнищ і співали. Другі снувалися як тіні в полумінні, інші витинали гопака. Та вже душею всього був справник. Він розділював їду, назначував службу, ділив на сотні і проводив присягу нових українських вояків...

VIII.

Ранок був мрачний і понурий. Поволі мрака стала підноситись, а там роздерлися хмари і показалось Дажбогове ясне сонічко. Воно позолотило жовте листя, що розсипалось по вогкій землі і вдиралось веселими струйками до вагонів. Кінчилося снідання. Вояки стягали порожні вози для себе і тії з муніцією, що назбирали на стації.

Лагодились до відїзду.

— Наступіт! — Айнштайген! — кричав дижурний старшина Чех, Вільчек, що добровільно зголосився сам до служби.

Довге у-у-у-у і пара бухнула... Задудніло 67 пар коліс. Поїзд пігнав, як вихор.

Час до часу ми здержувались, бо по дорозі стрічали нові партії поворотців.

Кожда стація мала иншу владу. Прохання та погрози, а навіть стрілянина забирали нам чимало часу. Та якось щасливо виходили ми з кожної халепи.

Аж раз треба було таки спинитись. Ми побачили з далека, що буде свіжа напасть...

Миттю були вже на землі...

Перед нами на стації повіває український прапор... Хто це може бути?! Певно Петлюрівці.

Я і трьох моїх підстаршин вибираємось туди.

— Ви хто такий будете? — спитав мене вартовий, що дижував перед двірцем.

Я не відповідаю, тільки показую на наш паровіз, де також повіває великий український прапор...

Та від двірця біжить вже якесь військо. Чудне воно: сині жупани, червоні, широкі шаравари, мішалися з мужицькими свитами, з міщанськими пінджакками. Босі і вбуті. З шаблями і австрійськими багнетами. Козацькі кучми в суміш з німецькими шеломами та гетьманськими шапками...

Стійковий спинює їх.

— Пане полковнику — сказав він до високого козака, що проводив відділом — ось Австрійці прийшли.

Полковник зміряв мене очима. Та враз лице його ви-погодилося. Моя вишивана сорочка відповіла за мене...

— Ви Галичанин?

— Так, я командант оцего ешелону...

Поглянувши на наш поїзд і на прапор, що весело маяв із далеку.

— А військо?

— Також Українці...

Він привітно усміхнувся. Потім не видержав і кинувсь у рамена:

— Ну, слава братам Галичанам! Щастя Боже!... Вітаю з волею!

»Слава Україні!« — залунало по возах і по пероні. Поїзд вїхав на стацію. Радість огорнула всіх. Всі виталися, якби давні знакомі. Ще ніколи не видів я такої щирости, з якою приймали нас тоді Петлюрівці. Широка українська вдача розперезалась; сипались слова мов рожі пахучі, греміла пісня.

»Гей, ми тую червону калину піднімемо«...

Тут перебули ми майже цілий день. Багато дечого я бачив тоді. Хмари селян. Старі дідусі, молодики і діти; той з крісом, той з косою, той голіруч. Імя Петлюри вимовляли тоді як імя якого божка: местника і чудесника. Народ валив як повинь. Та організаторів цієї сили, яка вмiлаби вдержати масу — не було. А ті, що були, це горстка. Вони день і ніч на ногах. Упадали з перевтоми...

Доїхати до Києва мені не судилось. По дорозі, а було це у Хвастові, нас розоружили Німці. У Київ не пустили. Та тільки формально, бо в дійсности мої вояки з одного боку, складали оружжя, а з другого боку возів заходили і забирали, та ховали в соломі коло худоби. Це не була штука, бо зброї всюди лежало купами. В соломі виховали підстаршини й наші скоростріли. До возів Німці навіть не дивились. Прийшла черга на мій револьвер. Жалко було

пращатися з ним, бо довгий час я його носив. Тому звернувся з просьбою до команданта двірця, німецького сотника, а цей спокійно замкнув двері за собою і сказав мені: »Приятелю, сховай револьвер до кишені, а пояс возьми на штани, та скажи дижурному, що я розоружив тебе! — Може і мені станеш коли в пригоді«. Тон його дивний був і зовсім не вказував, що говорить до мене залізний німецький старшина. Тоді зрозумів я докладно, чому німецькі вояки не здоровлять вже своїх старшин...

Ми чекали ще годину, а там дали нам паровіз і я знову рушив у напрямі Збруча. Австрійські та мадярські старшини подались у Київ, бо довідалися, що дорога на Галичину заперта. І мене це непокоїло. Я думав іти вже пішки. Сумно було якось. Природа плакала, холод добірався до костей. Я сидів на машині і сік зубами.

Ще довго ми їхали, заки добились до Жмеринки. По дорозі стрічали також гетьманську міліцію, але і з ними гарно розходились.

По їх запевненнях у Жмеринці мали ще бути Австрійці.

IX.

Без жадних забезпечень віхали ми на жмеринський двірець. Тут побачили ми хмару Австрійців. В найліпшій вірі скочив я з паровоза й пустився на двірець шукати команди. Та не дійшов. Град каміння посипався на мене. Хто зна, що вийшлоби з цього, колиб не кілька стрілів моїх вартових. Товпа счинила вереск. В панічному страху почала втікати. Стежі розбіглися. Було кількох ранених і побиті вікна. Чисте безголов'я. Була ще тут і австрійська команда, але днем переді мною виїхала. Військо, що кидало на нас каміннями, це мадярські дезертери. Треба додати, що це одинокі з цілої австрійської армії вояки, які кидались на своїх старшин. Тому кинулися вони і на мене, побачивши ще одного Австрійця. Вони пограбили також Жмеринку.

Іхати не було куди. Дорогу забили транспорти московських полонених, що вертали з Австрії.

Я пішов до них, щоби вивідатись, що робиться в Галичині. Головно ходило мені о те, хто стоїть на границі і чи не зірваний шлях. По дорозі бачив я трупи, майже голі, які валялись біля возів. Холод, брак одягу зробили своє. Неодин згинув марно вже на своїй землі. Страшно було дивитись і на живих. Босі, посинілі, брудні, з запалими очима, сиділи вони біля вогнищ і варили »картошку«. Скрізь, на двірці, валялися відпадки, кал, бруд, сміття, а по них волочилися не люди, а якісь тіні з людей, всілякого покрою та різних народностей. Не дивниця. Тут зі-

Відвідини бриг. УСС. на фронті Христинівка-Умань,
літом 1919.

Адют. полк. Вишиваного Ляріш - Лярішенко, полк. Вишиваний, гол. от. Петлюра, кмдт. І. бриг. УСС. Букшований, адют. гол. отамана, кмдт. 1 п. п. УСС. Носковський, кмдт. кінноти УСС. Лепкий, адют. 1 п. п. УСС. Верхомий,

Кінна розвідка бригади УСС.

Под. Кам'янець, найкраще положене місто на Бел. Україні
 б. столиця УНР., часовий осідок гал. уряду.
 Знімка з військового літака УГА., літом 1919 р.

Кінна батарея 3-го гарматного полка в часі наступу на Київ.

бралася мішанина народів Австрії і Росії. Чиста вежа вавилонська!

Від полонених довідався я, що шлях незірваний і що їхати можна. Хто на границі, вони не могли мені сказати. Бо в Австрії — говорили вони — колотиться і вариться, як в горшку!

Вернувши до своєї валки, я побачив перед нашими возами може яких 300 вояків, а перед ними бунчужного Білецького, що пересправляв із моїм справником. Бунчужний звернувся зараз до мене з проханням прилучити їх усіх до транспорту. Вони всі Українці з Галичини. Я не мав нічо проти цього, та казав їм одначе пошукати собі крісів, бо безоружного не приймаю. Це тоді не було штуки найти собі оружжя, бо цього щастя валялося горами по стаціях. Таких сцен прийняття мав я більше. Майже на кожній стації були нові вояки так, що доїжджаючи до Проскурова, мав я величезний транспорт, який ледви два паровози могли потягнути.

В Проскурові ми задержались і пекли хліб. Муки було доволі. Господарка Австрії була страшна. По стаціях валялися гори збіжжа в болоті, а магазини тріщали від муки. Хто мав силу і спромогу, міг брати тепер, скільки захотів. Крім цього мої стрільці привели ще кільканацять осідланих коней, залишених уланським полком. Оповідали, що улани продавали тут коні, бо хитрі купці пустили вістку, що до стації наближується відділ повстанців.

Тут довідався я, що на границі Поляки. Але звідки вони там могли взятись, я ніяк не міг собі пояснити.

Спершу думав я їхати на Камянець, а там через Буковину до Коломиї, просто до полку. Та скрізь ходили вперті слухи, що в Камінці творяться чудні діла: доокочлині селяни підняли страшне повстання і бють, ріжуть, мордують, кого попаде... До того ще й залізнична лінія мала бути знищена. Тому рішив я їхати таки на Підволочиська.

Ми виїхали ніччю. Хоч дуже нерадо. Але начальник стації говорив, що цілий день дорога забита транспортами російських полонених.

Ніч була темна. Наш поїзд бори́кався з метелицею і світа божого не було видно. На щастя, дорога добігала до кінця... Врешті показалось світло. Поїзд поволі стає; ми заїздимо перед стацію Волочиська.

Нараз! блиснуло щось... Зашуміло понад нашими возами!... У п'ятій ночі понеслась важка детонація. Паніка! Ніхто не знає, відки і хто поси́лає нам такого гостинця.

Підстаршини метнулись по возах. Тільки по довгім часі змогли людей привести до порядку. Кілька сотень скрилося за шляхом у ярі, а решта у возах подалися назад у поле. Пішли стежі на розвідку.

Одна з них вертається таки зараз, бо стрінула малий відділ з протилежного боку, який допитувався за командантом...

— Ось командант! — сказав розвідчик, показуючи на мене.

— Ви командант? — спитав мене ще дуже молоденький хорунжий у шапці У. С. С.

— Так — відповідаю — я командант цього транспорту...

Мені стало ясно. Наші були у Волочиськах. Вони задержували в цей спосіб потяги різних зревольтованих австрійських та мадярських частин, що повертали з України.

— Пане поручнику! — каже він до мене рішучим голосом — на приказ »Укр. Нац. Ради« з Львова і команданта всіх збройних сил, отамана Вітовського, кожний потяг мусить бути тут задержаний та розоружений!

Очайдушний вершник*)

Клим Поліщук

Буйним орлом сизокрилим летів степами якийсь дивний вершник. На хуторах та селах, якими він тільки переїздив, склалися про нього цілі казки й перекази, але проте ніхто достаточного не міг чогось знати. А він, наче божевільний мчав собі далі й не звертав найменшої уваги на те, як пекельно червонілося небо — ночами, та як свавільно шаленіли люде — днями. Летів, як важку покіту ніс, думаючи лише про те, щоб як найскорше досягти мети — кінця своєї очайдушної подорожі, від чого залежали не тільки ті, що послали його, але й те, що було змістом цілої борні за визволення...

Легким леготом крилатим промчав він так через усі степи Запорізьські й гострою стрілою пролетів через лани Полтавські, тримаючися напрямку на Золотоверхий Київ, що далеким маяком світився із мли лихоліття. Байдуже проїздив він поуз свіжі руїни затишних »панських гнізд«, які діждалися таки свого кінця, бо знав, що ще не може бути, коли тільки ослабне та сила віри, що гріє серце, гартує душу і зміцнює мязи...

*) Дане оповідання відноситься до часу весняних подій на Україні 1918 року, що уявляє собою один розділ із нової повісті »Гуляй-пільський Батько«, яка є складовою частиною »Трильорії Українського Визволення«. — Автор.

Пізнійше вже сам дивувався з того, що на всю свою подорож із Великого Лугу до Золотоверхого Києва втратив усього лише три доби. Було це дійсне героїство, яке, на жаль, зостанеться невідомим для всіх наших поетів, але яке ще довго житиме у пам'яті вільних козаків Запорозької землі, як тільки довго вони самі житимуть...

Після того, як стало відомим, що «Київ не витримав і впав, а Національна Рада зникла й сліди замела» — отаман Григоренко зібрав до купи всі свої вільно-козацькі сотні і отаборився з ними в густих та непролазних верболозах Великого Лугу, гадаючи так зберегти їх боєздатність, щоб у слушний час можна було рушити на Січеслав...

Буйним орлом сизокрилим летів степами якийсь дивний вершник.

Однак у той саме час насунули нові ватаги Червоних і облягли його міцним колом. Висилаємі стежі верталися з нічим, або й цілком не верталися, що породило в таборі чутки про «зраду», а це трівожило й підривало сили. Щоб скінчити з цими чутками, отаман сам пішов на стежі і довідався про сили ворога. З його стисло-короткого оповідання знали, що — «не так ті Червоні, як Чорні, яких припровадив «батько Махно»...

А Махно, розсипавши свою чорну ватагу на дрібні загони, чатував на кожнім кроці, переловлюючи всі стежі й караючи їх так, як тільки міг придумати його вірний друг і приятель — жорстокий кат Кияшко...

Почувши таке з уст самого отамана, Дик зрозумів, що загнані у ці нетрі з невеличкими запасами харчів та зброї, не довго зможуть триматися і рано, чи пізно, а прийдеться впасти. Необхідно було шукати якогось виходу і шукав його в кожному, вільному від боєвих сутичок, годину, та все дарма...

Аж якось вернувся із Січеслава, висланий туди три тижні тому посланець, якого давним-давно вважали вже пропащим. Був обдертий, як останній циган, але за пазухою мав цілий оберемок червоних газет, з яких довідалися, що — «Національна Рада підписала з Німцями якусь таємну угоду і за їх допомогою заводить свій лад на Україні»...

У відділі телеграм, була вістка про бій у Хвастові, з чого всі зрозуміли, що Золотоверхий Київ уже напевне зайнятий військами Ради...

Як не було важке становище обложеного козацького табору, але ще й ні одного разу не було у нім такого хвилювання, яке настало після цих звісток.

Роздратованими шершенями гули майже всі козаки між собою:

— Коли та Рада така, так ну її до ста чортів, щоб ще кров свою лити!...

Тільки незначна кількість сотника та отамана трівожно питала:

— Чи правда тому, що Ради все своє військо зріклося і тепер вона одними Німцями держиться?...

Як сотники, так і отаман, мимо своєї волі, не знали, що казати, а в той час вороже коло навколо Лугу все частіше стало нападати, не даючи вже спокою ні на одну добу, чим поглиблювалася тривога й підсичувалася непевність. Та найбільш трівожне було те, що замість ворогів у сірих військових шинелях, як були означені Червоні, появилися в коротких кошушках «хлопці-махновці» — як назвали їх козаки. Стежі, блукаючи між верболозовими зарослями, часто стрівалися з ними і, дивне диво — стали навіть розмовляти з ними.

Вислана одного вечера стежа, вернулася щойно вранці цілком п'яна і розповіла, хвалючися, про свою гостину у «хлопців-махновців»...

— Що-ж вони вам казали? — спитався отаман старшого із стежі.

— Казали, щоб ми кидали вас і йшли до Махна! — відповів той.

— Ну, а ви що? — допитувався отаман.

— А ми їм, що вони нам!... — сказала вся стежа.

Тоді власне вперше пролилася власна кров від власної руки, бо годі вже було щось тут терпіти...

Вийняв отаман пістоля і зразу — в чоло того неща-

сливця, а з того часу на стежі стали ходити лише сотники, переважно — Дик, Ворон, Яструб та Сокіл...

Особливо таланило Соколові, який-же заздалегідь знав про всі таємні наміри ворога, хоч завжди спізнювався з тим, що не аби як дивувало всіх...

Тоді вперше пролилася власна кров...

Якось Сокіл пішов і не вернувся. Минав день і другий, а він ніби у воду впав. Збиралися вже «вічну пам'ять» йому правити, як він сам з'явився і зразу-ж до отамана:

— Махно стягнув до себе всю свою братву й тепер чекає першої нагоди...

— Звідки це відомо? — спитався отаман.

— Від нього самого, бо у полоні був! — відповів сотник Сокіл. Спершу хотіли мене вбити, але потім роздумали і пустили до табору з тим, щоби я передав вам його умови згоди...

— Згоди?! — здивовано видивився отаман.

— Так! — хитнув Сокіл головою. — Він пропонує козакам видати йому вас і вашу наречену, а самим негайно перейти під його команду...

— Як?! Щоб козаки перейшли під команду розбишаки?! — обурено скрикнув отаман.

— Він каже, що боронитиме з ними всенародні права і не пустить ні одного чужинця на Запоріжську землю!... — казав Сокіл далі, але його вже ніхто не слухав.

Обурення вибухнуло гнівом і хтось такий схопився вже навіть за шаблю, коли тут саме почувся якийсь дивний голос. Весь козацький табор, не виключаючи й самого отамана, здивовано глянули на вічно мовчазного сотника Дика, який говорив:

— Справа ясна! Сидимо у пастці без найменшої надії на скору допомогу! Ворог не знає і користає! Однак, здобути нас не зможе, як ми самі не піддамося! А як-би так сталося, то це було-б найбільше нещастя для всіх нас, бо ворог цей жалю не знає. Крім того, ворог сам жде свого упадку і про це вже дозвольте мені потурбуватися!...

— Як так?! Яким чином?! — одноголосно гукнули всі сотники.

— Хай тільки отаман дозволить! — запально сказав Дик і його сухорляве лице налилося кров'ю.

— Прошу! — нерішучо якось озвався отаман. — Однак мій дозвіл залежатиме від твого заміру...

— Мій замір — мій кінь гривограй... — схвильовано заговорив Дик. — Шляхи й дороги тутешні! обом нам відомі... Можливо, проскочимо якось крізь ворожу лаву, а тоді, будьте певні, в Золотоверхому буду!...

Сокіл, почувши це, ніяково всміхнувся:

— Хе-хе-хе!... Цей жарт чого небудь, а варт!...

— Що ти цим хочеш сказати?... — суворо повернувся до нього Дик.

Сокіл зніяковів остаточно, але щоби не видати цього, муркнув:

— Значить, коли ворог у хату, так я з хати?...

— Що?! — блиснув Дик очима. — Затямте, що до Золотоверхого поїду я не тими шляхами, якими ти на стежі ходиш!...

Сокіл видимо зблід, але на його щастя ніхто цього не помітив, бо саме в той час отаман підійшов до Дика і сказав:

— Ну, їдь щасливо! Як-би тобі поталанило дістатися до Золотоверхого, так не марнуй часу! Досить буде Головній

Команді вислати нам на допомогу бодай один союзний полк і ми вратовані!... Тоді ми не тільки, що зможемо боротися, але й перемагати!...

— Благословить! — зворушено промовив Дик. — Як тільки смеркне, я вже у дорозі...

Отаман вийняв із похви шаблю, зробив над ним широкий знак хреста і вирік:

— Хай цей знак зберігає й охороняє тебе на кожному кроці, який ти зробиш для добра всього товариства!...

— Амінь!... — одноголосно озвалось все товариство.

Дик поцілувався з отаманом і сотниками, вклонився всьому товариству і зразу-ж став збиратися в дорогу. Плян своєї подорожі намітив так, що він мусів йому вдатися. Знаючи не тільки одне Запоріжжя, але й цілу Гетьманщину, сподівався легко проїхати крізь усі ворожі обсади, знаючи, що заїзджаючи по дорозі на вільно-козацькі хутори, все міг знайти допомогу. Турбувало його лише те, щоби «хлопці-махновці» не довідалися про це ранійш, ніж він переїде за межу їх розположення, а там уже ніяка погоня йому не страшна. Досить буде заїхати на якийсь козацький хутір, як дістане свіжого коня й помчить далі. Про те, що його могла спіткати невдача вже аж у самому Золотоверхому, він не міг навіть думати. Був певний, що коли не сама Головна Команда, так Центр Вільного Козацтва поспішиться з допомогою і тоді все буде так, як задумано...

І коли тільки звечоріло й широкими засніженими полями послався чорний морок, він вибрався через верболози на вузьеньку, йому одному відому, степову доріжку й на хвилину зупинився.

Там десь перед ним були Червоні і «хлопці-махновці», а звідси й думка:

— Чи є у них правильна лінія?...

Ця думка сама собою виникла й сама собою пропала. Махнув рукою, сів на свого Гривограя й обережно поїхав просто на ворожу лінію. Їхав і аж чудно було, що ніде нікого, коли тут голос:

— Кто едет?!

— Свой! — відповів він, надаючи ходу.

— Стой! — кричав той із пільми.

Він, ніби не чуючи, гнав далі.

— Стой!... Стой!... — кричали вже навколо нього і він із жахом побачив, що це й є та сама лінія.

Тоді, як божевільний, натиснув острогами боки свого улесбленого Гривограя й очайдушно полетів крізь густу масу сірих людей, які, спотикаючися, навмання бігли слідом за ним і щось таке кричали, чого він ніяк уже не міг зрозуміти.

Знав, що застається ще переїхати через місток на якійсь невідомій степовій річці, що тяглась до Дніпра, як опиниться серед широкого степу, де годі вже буде кому будь ловити

його. І враз зимний піт виступив на його чолі: місток був розкинений і перед ним зловіщо чорніла вниз незамерзла річка.

— Не уйдьот!... Не уйдьот!... — лунало в той час поза ним.

— А-ну, винось мене, мій Гривограю! — скрикнув майже несвідомо ї кинувся просто вперед.

Слідом за ним почулися крісові стріли...

Кидаючися, не сподівався сам, щоб міг перескочити і був цілком готовий до загибелі, але Гривограй тільки ногами фицнув і вже був на другім боці річки. Слідом за ним почулися крісові стріли і одна куля впалася в задню ногу Гривограя. Кінь на хвилину присів, потім шарпнувся вперед з такою силою, що в Дика аж голова закрутилася...

Було вже десь коло півночі, коли він, стоячи серед поля коло якогось хутора, залився гарячими сльозами над

трупом свого Гривограя. Ворожа куля доконала його в той спосіб, що він весь зійшов кров'ю і так упав. Знявши нездечну й сідло, скорше подався до хутора, а за годину летів уже далі на другім коні.

До світанку гнав битим шляхом з одною лише думкою — як найскорше доїхати до хуторів, бо новий кінь цілком уже стомився й ледве рухався. Однак, він не зважав на це і гнав його, що було сили, боючися стратити навіть одну хвилину. Знав, що тепер, як ніколи, почнуть вороги натискати на козацький табір і, могло бути так, що вся очайдушність піде марно.

Перед сходом сонця він був уже на хуторі Воронового Датька. Почувши одно лише слово про свого сина, старий кинувся на нього, як до самого сина, але він тільки-що зліз із сідла, як зразу-ж попросив другого коня.

Старий аж руками об поли вдарився:

— Ах, Боже мій!... Та-ж перекусить хоч що будь!... Масниця в людей православних... Вареників мисочку... Самогону пляшечку...

— Скорше мені коня! — скрикнув Дик нетерпеливо.

Здвигнув старий плечима і скорше до стайні, а стара винесла на двір повну миску вареників, щоби підкріпити трохи. Заки старий злагодив коня, Дик уже поснідав і зразу-ж у сідло. Сів, уклонився і, наче вихор у спасівчану спеку, полетів за ворота...

Довго ще стояв старий на воротах, замислено дивлячися у білу млу степів, де швидко зникала з очей маленька чорна цяточка, а в його голові вже складалася перша казка про очайдушного вершника.

В той день Дик ще раз змінив коня і пізно ввечері приїхав до Костянтиногороду, де зразу-ж метнувся до організатора місцевого Вільного Козацтва. Був знесилений до останнього і коли ввійшов до хати, то міг сказати одно лише слово:

— Коня!...

Заки син господаря готував коня, він коротко розповів господареві про свою подорож і заснув мертвецьким сном. Господар, бажаючи дати йому змогу трохи відпочити, загасив світло й сам ліг спати, але при перших півнях Дик уже був на коні і знову летів пустельними степами в напрямку Дніпра.

Спішився до Кременчука, де мав намір змінити коня, але про відпочинок і не думав навіть. Однак, вже на світанку, ідучи коло якогось покинутого панського маєтку, що стояв край невідомого села, не витримав і завернув у широко розчинену браму, гадаючи підгодувати коня. На запусшеному току знайшов досить ще сіна, якого не встигли забрати і, прив'язавши коня до ноги, ліг просто у сіно. Ліг і ніби у прірву впав. Не чув, що з ним і що навколо нього,

тільки тоді, як щось важке впало на його груди й схопило за горло, — метнувся й побачив на собі когось сірого.

— А-а-а... сукин син!... — злобно хрипів хтось сірий, добуваючи з-за пояса багнет.

Дик, нетямлячи себе, шарпнувся аж у всіх сугавах луснуло і той сірий з багнетом полетів через його голову. Аж тепер тільки він побачив перед собою здорового, як медвідь, п'яного вояка, який нагадував собою одного із тих, що брели всіми шляхами із великого фронту світової війни. Знав, що тепер війна тут, а не там і що кожний воліє їхати конем, ніж іти пішки й садонув того сірого так, що той перекинувся, а сам скорше на коня і на дорогу. Але коли тільки проїхав декілька кроків, як почув за собою часті стріли, що змусило його сердечно пожалкувати, що не вбив того сірого, але годі вже було вертати просто «на мушку». Притис коня острогами і той божевільно полетів просто в село, а сам, пригнувшись до сідла з револьвером на поготові, пильно дивився на всі боки, чи не трапить ще чогось подібного. Однак, крім здивовано витягнутих лиць та широко розкритих очей, нічого не міг бачити. Натомісць, побачив на грудях коня рану, що було більш небезпечно, ніж десяток ворогів.

До Кременчука було не більше десяти верстов нерівної дороги і, хоч кінь гнався з однаковою силою, він дріжав від одної думки, що зостанеться без нього. На щастя, рана не була страшною і через якийсь час опивився вже під Кременчуком.

Візжаючи в місто, зразу-ж побачив на вулицях безліч Червоних, але обіздити кудуюсь раненим конем не було ніякої змоги. Не довго думаючи, зліз із коня, взяв за уздечку і, вдаючи собою «невтрального», сміливо пішов вулицями. Правда, хоч на нього чомусь не дуже-то звертали увагу, але все-ж таки разів двічі хтось такий питався щось про документи, на що він відповідав многозначним підморгуванням у бік свого коня, як на найкраще свідоцтво своєї певності.

Плентаючися так вулицями, повільно дістався до дворища рідного братика Яструба і тут безсило сів на ганку. Брат Яструба, довідавшись — хто він і звідки, запровадив до хати й силоміць поклав відпочати, заки не звечоріє трохи.

Сонце щойно сховалося за обрій, як Дик знову з придукуватим виглядом ішов вулицями міста, тягнучи за собою з перевязаними грудьми коня.

Опинившись за містом, обережно розглянувся навколо, а потім звільнив коня від бандажів, сів і тільки у вухах засвистало...

Новий кінь дорівнював улюбленому Гривограєві і це тішило Дика надією, що не далі, як опівночі буде у Ремо-

дані, а вранці — у Гребінці. Там він мав змінити його іншим і тим уже їхати аж до самого Золотоверхого.

І дійсно! Кінь летів стрілою й опівночі був уже коло Ромодану. Але тут-то сталося те, чого він ніяк не міг сподіватися. Саме тоді, як хотів переїхати через рогачку, перед ним стало декілько сірих постатей з рушницями в руках і загородили дорогу. Хотів було кинутися вперед, як-то кидався на лінію »хлопців-махновців«, але почув якусь дивну мову й зупинився.

Нагнувся до сідла і став приглядатися, а в той час ясно почув німецьку мову.

— Невже правда, що Німці?! — стукнуло серце.

Подивився ще раз і тільки зітхнув:

— Вони!...

Але вже не було коли роздумувати. В одну мить його оточили тісним колом залізних касок і одна із них, очевидно старшинська, кепською російською мовою стала допитувати — хто він, куди й чого йде?...

Дик горяче розповів йому цілє своєї подорожі, але на залізну каску це не зробило ніякого вражіння так, що його зразу-ж стягли з коня й запровадили до штабу німецького полку, який щойно прибув на двірець і містився у потязі. Тут його вже допитував якийсь полковник, від чого він остаточно стратив голову й говорив усе, що тільки приходило на думку, але чим більше говорив, тим більше підозріло дивився на нього німецький полковник, руді вуса якого раз-у-раз підіймалися вгору і, нарешті, прикликав вартового старшину й наказав його взяти під замок.

— Та що-ж це, справді?! — вражено скрикнув Дик, опинившись у тісному вагонному переділі між двома вартовими.

Те, що його замкнули, як якогось злочинця, було для нього нічим у порівнянні з тим, що могло статися за цей час невільного сидіння. Думаючи про те, як саме у цей час козацький табір напружує остатки своїх сил, він мало-що не божеволів.

І тут, як на щастя, почувся за дверми якийсь страшно знайомий голос:

— Ми певні того, що німецьке військо триматиме себе на Україні так, як належить справжнім союзникам!

— О, безумовно!... Безумовно, пане комісар!... — відповідав полковник.

Дик, не зважаючи на вартових, кинувся до дверей, але двері самі відчинилися й перед ним став його давний шкільний товариш — Нестерук, який тепер, як член Національної Ради виїхав слідом за наступаючими військами для інформування народного уряду.

Побачивши Дика в такому положенні, здивувано відступив назад:

— Чого ти тут?!...

Дик, заїкуючися, поспішився розповісти про всю свою подорож і скінчив тим, що розгорнув на грудях сорочку й показав писане на тілі уповажнення отамана Григоренка, яке було стверджене печаткою коша Вільних Козаків Запорізької землі. Прочитавши цей дивний «документ», Нестерук міцно обняв його і сказав:

— Такі люди, як ти, в найбільшій біді зможуть дати раду!...

Німецький полковник, який став осторонь і все стежив за ними, побачивши такий кінець розмови, наказав негайно звільнити арестованого й віддати йому його коня. Але так, як на південь рухалися війська, то Нестерук забезпечив Дика спеціальною перепусткою і той, не тратячи більш ні одної хвилини, сів на свого коня й погнався до Гребінки. Тіло його боліло, як потовчене, голова була важка, наче камінна, але він не думав відпочивати. Разів тричі його затримували німецькі військові частини, але він зразу ж показував свою перепустку і летів далі.

Зупинився аж у Гребінці, але вже не для того, щоби змінити коня, а щоб трохи підгодувати його й погомоніти про де-що із «Синьожупанниками», які щойно прибули із таборів полонених у Німеччині. Їх бадьорий настрій та палка завзятість так його захопили, що він, не побувши навіть години, знову опинився на коні...

Їхав просто до Києва, але як не спішився, а ніч застала його в дорозі. Вогка передвесняна ніч сповивала сніжні поля їдкими туманами, а від того костеніло все його тіло й знемогав добрий кінь Яструбового брата. Майже на світанку побачив перед собою осяяний електричним світлом небосхил і став їхати тихше. Тепер уже був певний, що вдень буде у Золотоверхому, а через те, приїхавши до Дарниці, де вже було чути глухі гомони столиці України — заїхав до першої - ліпшої хати і попросив підгодувати коня.

Коли тільки розвиднілося, він спокійно вже приїхав до міста і зразу-ж звернувся до Головної Команди. Там він відразу показав на своїх грудях уповажнення отамана Григоренка, а потім скинув чоботи й показав на підошвах ніг достатньо змальоване боеве положення козацького табору, як також — положення ворожих сил, що навколо табору. Головна Команда, вислухавши його, передала по телеграфу до команди Чорноморської групи військ, аби обложеному козацькому таборові була вислана як найскорша допомога.

Почувши це, Дик якось байдужно присів на стілець і враз заснув міцним сном. Перенесений до другої кімнати, проспав так цілі дві доби, а коли прокинувся і прийшов до пам'яті, то йому показали останнє звідомлення команди Чорноморської групи військ, де чорне на білому стояло таке: »Вчора після двохгодинного запеклого бою з числен-

ними анархістичними відділами Махна, рівно о 18 годині, наші частини зедналися з партизанськими сотнями Григоренка, наслідком чого Махно поспішно відійшов у район Гуляй - Поля».

— Однак, таки викрутився!... — промовив сам до себе і тут-же почув болюче чуття голоду.

— На Бога! — схопився на ноги. — Чи нагодований мій кінь?...

А потім скинув чоботи й показав на підшвах ніг достаточо змальоване боеве положення козацького табору...

— Гм... ваш кінь того, як-би вам так сказати... Гм... загнали ви його... — затинаючися, відповів вартовий старшина.

— Ось як!... — не то вражено, не то здивовано вирвалося з його грудей важке зітхання і тоді повільно покотилися з очей перлисті сльози.

Був такий, як старець при Софійській брамі...

Дорогою, що недалеко Махнівки губиться в густому зеленому лісі, їхало з Могилева пару десятків австрійських військових возів.

Це було літом 1917 року. Гаряче, липнєве полудне обсувалося ліниво з білих, полотняних хребтів возів і волочилося по м'якому, теплому поросі... Від цього обзивалися інколи лайкою колеса...

Очі вояків — у більшості, галицьких Українців — блукали довкола з цікавістю та зі сердечністю, з якою можна глядіти тільки на рідну, дорогу землю.

Тяжке з далекої дороги сонце стануло в горі, нерадо повертало погляд на захід...

На чолі обозу їхав на бистрому коні сотник Зварич. Його обличчя — позначене часом і твердим минулим — випогодилося. Йому, як і козакам, співала, здавалося, ця земля привіт...

Обоз віхав у ліс. Зелений молодник заметушився — десь аж у глибину лісу став подавати шепотом вістку... З повагою ждали на гостей чубаті дуби, вихилялися аж на дорогу цікаві кущі ліщини.

Сотник пристанув, повів оком уздовж возів і виїхав знову на чоло обозу.

Десь — із задів — починала пробуджуватися пісня:

»Бо війна війною, гайта — вйо«...

Сотник задумався. Враз, аж поправився на сідлі. Об живе серце забила крилом горда думка: воля, Київ, Берестейський мир...

I.

Обоз минув ліс і став опускатися стрімкою дорогою в бік Махнівки.

В лісі запанувала знову тишина. Тільки здалеку, від села, нісся ще глухий гомін, але й він заникав спровола — в міру того, як віддалявся обоз.

Враз зарухалося щось у кущах. Галузки розхилюлися і на краю дороги станула молода дівчина.

Вона вискочила зза кущів, глянула уздовж дороги і, не вгляdivши нічого, неначе посумніла.

Поступила пару ступенів уперід, — кортіло йти чим-скорше до села...

Для сімнадцятилітньої Оксани така новина, як прибуття до села нових людей, була не без принади. Все-ж таки, по кількох кроках Оксана перемогла себе, всміхнулася сама зі себе і вернула під свій кущ, звідкіля перед хвилиною придивлялася походові обозу.

Впала на траву і розстелила біля себе широкий листок лопуху, що в нього назбирала була собі суниць. Її гарні вуста аж умилися діточим побажанням, коли пальці торкнулися великих, соковитих ягід.

Що-повніщі, що-червоніщі пішли таки зараз ув обійми її розкішних, свіжих уст. Другі — менше вдалі — Оксана відкидала. Вони падали оподалік, приникаючи жалібно мокрим личком до трави...

Тимчасом довкола — здавалося — росла тишина. Ніякий згук, ні навіть слабкий подих вітру не ворухився в лісі. Від цього ставало довкола на-диво простірно. Неначе чиїсь дужі плечі підняли високо — високо понад землю блакитну кришу світа і тримали її так непорушно...

Ці чари полудня обдали згодом і Оксану. Вона відложила суниці і сіла. Руки несвідомо сплелися уздовж колін. Погляд полинув у далечінь. Не стало й думок, що плигнули враз у глибокі води забуття...

Не стало минулого, не стукало до серця майбутнє... Була дійсність — повна і рідна...

Через добру годину Оксана прокинулася. Скочила на рівні ноги і оглянулася довкола. В очах закидалося зніяковіння. Оксана чула, як під сорочкою ставало повно від грудей...

Згорнула свої суниці і ступінь-за-ступінем пішла до села.

Вже з краю ліса побачила на майдані вози, взріла й вояків, що ввихалися туди й сюди... Стала поспішати.

Ще даліше побачила свого братчика Юрка, що біг напроти неї, живо вимахуючи рученятами.

— Офіцел, офіцел... У нас офіцел — гукав уже здалеку. Допавши-ж Оксани, імив її за руку і потягнув скоро за собою.

— Ходи, в нас офіцел...

Дівчина хотіла розпитати про щось Юрка, але малий не слухав: рвався вперед і тягнув за собою Оксану.

II.

Оксана не пішла зразу в хату. Скочила спершу до комори. Небавом прийшла туди й її мати. Нестара ще, висока газдиня взяла жартівливо дочку за руку.

— Ходи, покажися... Це наш: із Галичини...

— Зрештою, він старий уже — всміхнулася, зиркнувши на Оксану.

Дівчина почервоніла. Щось було у словах матері, що без ніякої уважливості вдерлося неждано в таємні закладки її душі, перед якими вона сама стільки разів побожно ставала... Перед якими стояла може й нині — оттам, у лісі — і навіть не насмілилася назвати по-імени цього, що вичула за ними своїм молодим, нерозбужденим серцем.

Але Варка не зрозуміла дочки.

— Соромлива — міркувала собі, бачучи, що Оксана отягається.

— Ходи-ж бо... Я вже казала йому про тебе — стала налягати.

У своїй простоті хотіла догодити гордошам материнського серця: нехай і люде бачать її Оксану...

— Непогана, хвалити Бога... Ще й «курсістка» — думала і поглядала раз-у-раз на двір.

— Оце, і він — шепнула враз і потягнула дочку до дверей.

На порозі хати стояв без шапки сотник Зварич і розглядався цікаво довкола.

Узрів Варку і поступив пару кроків у напрямі комори.

— Чи не скриваєте там вашої «вченої»? — спитав увічливо і заглянув із жартівливою свободою до комори.

Варка засміялася і відступилася набік, переводячи розмилюваний погляд на дочку.

— Сотник Зварич — представився гість і обняв душою долонею маленьку ручку Оксани.

Дівчина підняла на сотника великі, блакитні очі. Цілий безлад її розворушеної душі відбився через хвилю у цьому погляді. І враз — неждано навіть для неї — заваготили їй на очах сльози.

За буйний літний день, за необачні слова матери і за стрічу з цим чоловіком — хотілося їй виплакати...

Висвободила руку і метнулася в бік хати.

Сотник зі сміхом обернувся.

— Куди-ж це? — гукнув ніби здивований.

Подивився хвилю за дівчиною, а там повернувся до Варки: став розпитувати її про жнива, про врожай, про господарські справи.

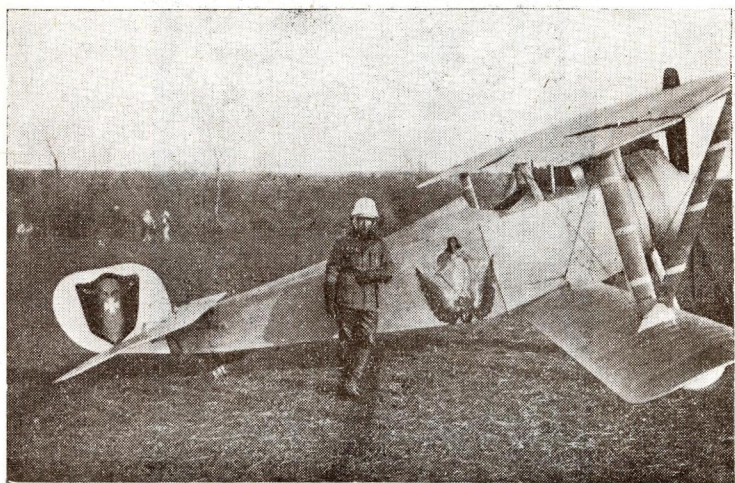
III.

Остання невдача на фронті, де курінь, що стояв під командою сотника Зварича, впав трупом майже у трьох четвертих, привела сотника в такий стан, що він у колі приказів, диспозицій і вічних мандрівок — став почувати себе радше машиною, як живим чоловіком.

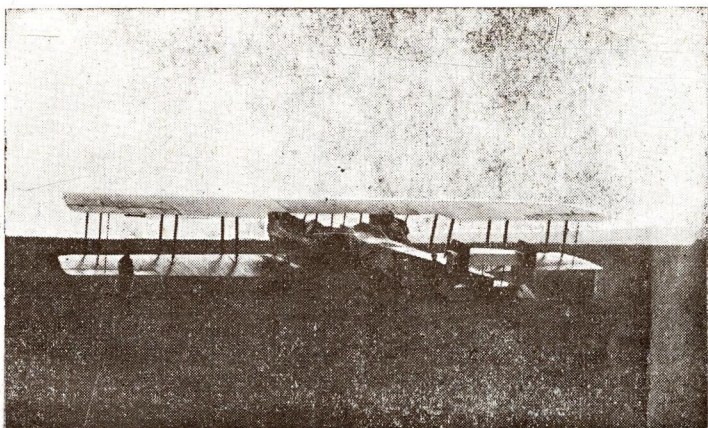
Впрочім сама війна — три роки безглузного впакування живої людини в жовнірський наряд ради чужих інтересів — вона сама зуміла відібрати сотникові всяку іскру поваги до свого нового життя.

— Життя, вічне бажання нового — міркував нерозсотник.

— З почуттям вдоволення відкидаємо день-по-день це, що з трудом тільки прийшлося нам здобути. Наше око пасе вже інший світ... Він мліє оттам — на обрію — до наших сильних, мушкульярних рук... Палить нашу пристрась, мачить...

Літак для науки, на якому учились летуни УГА. в Краснім.

Літак „Gotha“, на якому погіб секретар Військових Справ полк. Дмитро Вітовський.

Пам'ятник на могилі гарматчика І. хирівської батареї
Грицька Кобель - Піхоровського з Крукенич, поста-
влений товаришами зброї в Кральовім Градці
на скитальщині.

Пластуни на Маківці, літом 1925 р.

— А тут... А я? — приходила тоді до голосу болюча свідомість дня і підпливала до очей більмом отупіння.

— Яке значіння цього, що от — я — стояв у танку смерті? Там був тільки мундур, а не я...

— Мати настільки вартости, наскільки добуває її мундур — оце вона: груба насмішка безглузної служби чужій забаганці покорити противника...

Від цих дум гасла в сотника всяка втіха з життя, тупіла життєва воля.

Ще на фронті, у перших днях ворожого натиску, робив — було одного вечора — сотник перегляд окопів. В одній із чоловіх землянок обняв його на вступі безумний крик. На землі лежав у крові ранений стрілець, жид.

— Мене вбили! Мене вбили... Куля перейшла через серце — кричав стрілець, зловивши сотника за руку.

— Добийте мене! — плакав.

Сотник схилювався над ним. Справді, в околиці серця слезила кров і всякала у вохке та почорніле одіння... Тільки, як стрілець намагався говорити, тиснулася зараз до рани більша грудка крові...

— Чому він не вмирає? — подумав сотник.

Голосно сказав:

— Ніщо тобі не буде. Куля не торкнула серця. В тебе прсстрілені легені... Не вільно говорити ані кричати...

До очей стрільця підповзала надія та довіря. Він втих; не зойкнув навіть тоді, як брали його на ноші...

По місяцеві написав до товаришів лист, в якому доносив про своє подужання. Сотникові дякував, що своїми словами врятував його від смерті з впливу крові...

— Оце все, до чого можу признатися — я, Зварич. Один — однісінький відрух, і то несвідомий... Все друге — усі три роки участі у війні — це діло мундуру, тільки мундуру...

Постій у Махнівці, серед нового, прихильного оточення, помножив, що-правда, в сотника жвависть у виконванні обов'язків. Проте, не міг упасти травневим дощем на широкі облоги сотникової душі — цієї, що хотіла сама собою проводити, а замість того, мусіла спалюватися у яловій горячці під тісним мундуром австрійського сотника.

Звідсіль, не змінився у Махнівці й спосіб сотникового життя. Він далі спочував себе спутаним, далі не міг знайти в серці радісного «так» для своєї буденщини... В обозі було ще двох старшин. Від них сотник сторонив. Тим більше, що вони — молоді, нові люди — творили окремих, свій гурток.

Зрештою, вони й усі, кого сотник пізнав у війську, мали бодай рідню. Жили її життям... А сотник не мав і цього: не лишив нікого, до кого воякові на війні дово-

диться сотки разів на добу верстати серцем шлях: довгий, виснажуючий...

Час збував сотник на праці та на самотніх проходах. Інколи заходив до саду, що тулився товстою зеленю від півночі до хати.

Радий був, як заставав там Оксану.

Вона також любила його товариство. З давньої не-сміливості не остало й сліду. Сотник умів обвести себе подихом ріднього. До цього-ж, і питання, котрих він залюбки торкався в розмовах з нею, находили голосний відгомін у свіжому серці Оксани. Нові відомості з Києва, подив для буйного зросту рідної держави — роздували на щічках огонь горіння в нього і в неї... В нього — сороклітнього мушкетера, свідомого цілої величчю моменту — і в неї: майже дитини, оголошеної світлим ходом хвилі...

Звичайно, по таких розмовах попадав сотник у задуму. Він торкався тоді голими руками вугілля бунту, що розцвітав в його спутаній душі до червоного і призивав до голосу пристрасть праці — дорогої, сердечної...

В таку пору Оксана не відзивалася. Поглядала крадьки на сотника і, хоч не розуміла його смутку, чула, що й її серце стискається...

Раз, у таку хвилю, зловила себе Оксана на дивній охоті. В неї згорнулися руки, гей до молитви, і чомусь дуже хотіли покластися в долоні сотника...

Неначе проснулася, повернулася нагло в бік. Сотник не помітив нічого...

IV.

— Суниці вже переводяться — думала Оксана, вви-хаючися тут і там, поміж зеленим молодником.

Пригадала, як була тут останній раз. Тоді, було, аж рвалися до неї суниці — повні, розсміяні... Тепер, здавалося, не вірили їй: ховалися поміж листочки, тільки рідко позираючи в її бік кривим оком...

Де-далі, Оксана потонула в думках... Село, військо і — сотник... Сотник!... Ходила поміж кущі, не помічаючи вже нічого...

Враз припала на коліна перед самотнім корчиком суниць. В очах засвітився привіт...

Кущ ані ворохнувся. Глядів із докором...

— Не наша вже ти, а...

Оксана зірвала цілий корчик і припняла його до білої сорочки на грудях.

Вийшла на стежку і подалася в напрямі дороги.

Не помітила, як зійшла на край ліса. Від села зближався верхом сотник.

— А..., Оксана — зрадив просто. Скочив на землю; підійшов до дівчини. Станув так близько неї, що було чути, як товчється його серце...

В неї спалахнули груди, неначе хто ніжно обняв її поверх стану.

О цілу голову нисша — глянула вгору, на нього... Погляди зустрілися. Може сотник вичитав ув очах Оксани дозвіл, а може послухав тільки свого серця — досить, обвів рукою її гнучкий стан і пригорнув до себе.

— Суніці! — скрикнула враз Оксана і підняла поверх грудей праву руку.

Сотник пустив дівчину і глянув розсіяним оком на неї. На грудях, на білій сорочці, всміхався лукаво корчик сувиць...

Сотникові видалося, він зрозумів Оксану.

— Яке діло мені, старому, до неї, такої молоді — подумав не без смутку, але з погодою старого самотника.

Не смів проте обізватися; Оксана також мовчала... Неначе загноєна, пішла сама вперед...

Згодом оглянулася. Сотник довго, — незручно — став запалювати папіроску.

Оксана чула жаль...

— До сотника?

— До суніць?...

ґ.

Момент уже не вернувся. Стояв за ними, як крапля роси, кликав теплими красками, накликав...

Вони-ж затулювали очі. Він — сороклітний самотник — не міг, здавалося, найти для себе права наблизитися до Оксани; вона-ж була за молода, щоби бодай зрозуміти, що діється в її розбудженому серці...

Вечером у саді...

— Нема — ходив по-між дерева сотник, виглядаючи Оксани.

— Нема — думав тільки про це, хоч хотів звернути думки на інше.

— Тобі — рвалося йому назустріч серце Оксани, що не могла зважитися вийти із малинових кущів, із глибини саду.

— Хороший — простувалася Оксана гордо перед всезнаєм — місяцем, не відриваючи погляду від сотника.

Прийшов ранок. Іще тяжче...

Погідний усміх, — збруя старого жовніра — застиг у складаинах сотникового обличчя.

— Люблю — знав уже сотник і з завзяттям грача кидав це слово у відповідь кожному голосові розуму, що не переставав відводити, перестерігати...

Вийшов на подвіря. Тихо; челядь у полі...

Зза угла обізвалася Варка. Не догодив хтось: сердита...

Вислухав її сотник; не прислухувався.

— Оксана дома? — спитав буцім байдуже.

— Таки?!... Ще рано забралася у ліс...

Сотник глянув на Варку.

— Сердита — всміхнувся.

Враз із кімнати обізвався телефон. Сотник скочив туди.

— Обоз прибуде негайно до Могилева — прийшов короткий приказ.

Сотник мусів зараз-таки прийнятися за виконання приказу. За годину стояв уже обоз на майдані, готовий до відїзду.

На чоло обозу виїхав сотник; от-от впаде з його уст приказ — виїздити... Та він, ледви глянувши на витягнений ряд возів, повернув нагло коня і кудись зник.

За хвилю вернув гальопом. Був щераз на своїй квартирі; хотів попрощатися з Оксаною... Але її не було ще з ліса...

VI.

Минув рік. Оксана все ще не могла переболіти жалю за сотником, якого покохала була всім жаром молодого, дівочого серця. Зі свого кохання здала собі справу щойно по нечайному відїзді сотника з Махнівки. Зрозуміла, чому то бажалося їй нераз зложити руки в сотникових долонях; розуміла також, чому так рвалося її серце назустріч чоловікові, який — хоч і не молодий — умів скувати її душу одним невгашеним бажанням: стати з ним поруч і вже ніколи не розставатися...

Сотникові також нелегко прийшлося пережити розлуку з Оксаною. Він терпів тим більше, що спомин про Оксану — молоду і соняшну — навівав йому важкі думи про його безпомічність супроти ненависної йому служби в чужому війську.

Сотник počував до Оксани щире кохання. Він бачив у ній не тільки жінку, але й символ того, для чого хотіла жити і працювати його душа, — висушена вітрами дотеперішних незгодин...

І певно, при тому всьому найшов би був сотник уже дотепер нагоду наблизитися щераз до Оксани, коли-б не спрямував був у міжчасі своєї пристрасти до життя — повного і глибокого — у безпосереднє русло здійснювань: у службу для Народньої Справи...

Він кинув австрійську армію і пристав до одного із самооборонних відділів, яких багато потворилося було на Подільщині 1918 р. Ці відділи мали ставити опір безчисленним надужиттям мадярських частин, які, здавалося,

тільки цього й прийшли були на Україну, щоби обдерти її з багатств, а її населенню втертися болючо в пам'ять...

Сотник Зварич став небавом одним із найбільш справних помстників народньої кривди.

Станувши дуже скоро на чолі «зеленого» загону, вносив через кілька місяців божевільний пострах у ворожі частини, з'являючися не раз ув одній днині рівночасно в кількох місцях. Не-диво тому, що мадярська і німецька команда доложила вкінці всіх сил, щоби зловити або бодай звести зі світу небезпечного їй «дезертира».

Зварич, довідавшись, що проти нього готується облога, подався зі своїм відділом у пасмо лісів, що тягнеться від сторони Могилева на схід. Але ці ліси, порозкидані тут і там, не могли дати йому достаточної охорони. Мадяри дуже хутко розвідалися, в якому він місці, і обвели його тісним обручем скорострілів. Сильні стежі — мадярські і німецькі — сторожили в день і в ночі своїх становищ. Сотник не міг і мріяти, щоби йому вдалося перевести через ці живі засіки свій відділ без страт. Тому велів порозходитися своїм козакам крадьки домів, а сам разом із найвідважнішими парубчакми рішив піти пробоем.

VII.

На досвітку одної липневої днини випав Зварич із десяткою товаришів верхи із ліса.

Як вітер, рванулися з-поміж заскочених Мадярів наші герої...

Впилися до живого блискучі бляшки у голосні від дикої скорості тіла коней.

Не встигли Мадяри обернути за втікачами вогню, як вони витягненим гальопом скрились уже за горбком.

Проте не пізніше, як за пару хвиль, почув Зварич за собою тупіт кінноти.

— Погоня — подумав і в цьому моменті доглянув, як один із козаків — поцілений крісовою кулею — повалився з коня.

Сотник пристанув. Хотів злісти з коня і забрати раненого товариша. Покіль-що, Мадяри наблизилися ще дужче. Не було коли спинятися, тим більше, що решта козаків, не оглядаючися, гальопувала далі.

Біля ушей сотника стали шибати кулі, неначе які мухи — настирливі. Сотник зрозумів, що не пора затримуватися і натиснув знову коня.

Від буйного бігу забилася у нього кров у висках.

Його товариші гналися вперед; він — посередині — під кулями здоганяючих Мадярів...

Був уже ранений в ногу. Болю не чув ніякого, але в чоботі нога просто купалася в теплій крові.

Сотник не приставав. Приляг до вохкої, теплої гриви коня і натискав коня до ще скорішого бігу.

Минула може година, а сотник усе ще не смів спинити коня. Вже починав втихати за ним спровола тупіт, але кулі бзиніли далі у повітрі.

В далечині став виринати ліс. Надія вратуватися подвоїла сотникові сили. Здавалося, що й кінь доглянув раунок. Став рватися із безтямним поспіхом уперед — сам, без заохоти сотника.

Перед лісом стратив сотник із очей своїх товаришів.

Оглянувся і віхав у ліс. Чимсь рідним овіяло його на вступі... Проте, не було в нього часу застановлятися, куди саме загнався... Скрутив на першу з краю лінію. Приглушений муравою тупіт... А там, горбок... Неначе шлях набрав повітря і занімів із дива...

Від верховика, як сам вихор...

Від божевілья коня — піни і прозорого ока...

Враз — оттам, у переді щось білого... Як блискавиця, порхнуло праворуч...

По хвилі: на лінії забута, кинена хустина і вязанка спілих, великих суніць...

Як удар молота, сотникове серце: Оксана...

— Оттут: до галузок куща приникла...

— От, де я — наводить сотник на думку ціле минуле і враз не бачить уже нічого. Висить у лівому стремені... Вище очей пара копит, передних...

Сотник помічає з боку хустку. Розкинена на мураві, неначе ладиться до скоку...

Рівночасно бачить, що кінь, злякавшись хустки, поступає стрімкою вежою спіненого тіла: на право...

От-от, і впаде цілим тягарем на Оксану, яка стоїть залякана, неповорушна...

Сотник стягає з усіх сил поводи...

Хитається вежа... Ще момент і — звалиться на...

— Її скупав жах — думає на-диво виразно про Оксану сотник і стягає ще дужче поводи...

Велика, жалісна голова нахиляється слухняно в ліво...

Сотник імається її другою рукою і гне — згинає в залізному обнятті... Глядить на нього велике, трівожне око і — тихо...

Оксана, яка в моменті, коли надіхав сотник, сиділа саме на лінії, була так заскочена цим усім, що скоїлося у цій дрібній хвилі, що ніяким робом не оминула би була смерті під копитами сполошеного коня. На щастя, сотник, найшов у себе ще тільки сили, що незвичайним зусиллям затримав коня саме в моменті, коли цей, стоячи дуба, мав уже повалитися на Оксану. Завдяки сотникові, Оксана вийшла ціла, а кінь разом із верховиком звалилися на другий

бік, накриваючи собою покинену хустину і вязанку спілих Оксаниних суніць.

Випала з-за куща Оксана. Як одна жалібна пляма, припала до сотника в головах.

Волосся — м'ягке, буйне — розсипалося по блідому чолі сотника...

Враз, занялося світанком в очах Оксани: сотник ворухнувся...

Відчинив очі. По-над ним молитва Оксани...

Піднявся на лікті.

Ліва нога, ця сама, яка була ранена, боліла. Її вкривало тяжке тіло бідного коня.

З трудом добув сотник ногу.

Попробував устати. Звалився знову долів.

Оксана клячала все ще і дивилася йому в очі: питала поглядом, допитувалася... Хотіла знати, чи болить рана; хотіла відгадати його бажання, почути слово з його уст...

Сотник, хоч терпів дуже від рани, хоч знав, що от-от може наспіти погоня, зібрав безжурно її малі ручки у свої долоні і, переводячи погляд на здушену вязанку суніць, усміхнувся:

— Ніщо великого не сталося!... Шкода тільки суніць...

Бліда усмішка майнула на устах Оксани. Ціле минуле — стріча з сотником у лісі, довгі дні розлуки — все те стануло, неначе живе, перед її очима...

Враз, на лінії показався якийсь верховик. Це був один із козаків сотника Зварича.

З поміччю Оксани і цього козака скрився негайно сотник у кущі. Вечером перенесли його козаки до села, де, під опікою Оксани, прийшов небавом до здоров'я...

В падолисті втікли мадярські війська. З тією хвилиною вернулася сотникові свобода рухів, а Оксані всміхнулася золотом мрія: вони повінчалися.

Гей калино, червона калино
 На могилі у гаю,
 Я прийшов до тебе, розкажи-но
 Про тих, що спочивають.
 А калина гіллем, як дівчина
 Раменами здвигає:
 »Розказалаб я тобі, мій сину,
 Так лісничий зрубає«.

В 150-літню річницю зруйнування Січи.

Непомітно і без належної уваги, пройшла у нас минулого року одна дуже важна дата в історії: столітня річниця зруйнування Запоріжської Січи. Недавні події, які так сильно врізались у нашу пам'ять і які ми рікрічно при кожній нагоді згадуємо, не дозволяють нам відвернутись від того, що бачили ми на власні очі і повернути сторінки нашої історії де-що взад, щоби в цей спосіб пов'язати давнє минуле з теперішнім і прийти до певного висновку, що наші невдачі стають послідовними, а історія наша заедно повторюється.

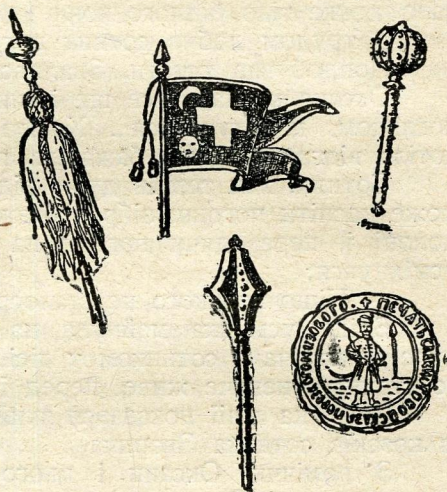
Почавши від княжих крамол і межиусобиць до т. зв. козацької «руїни» і найновіших визвольних змагань — невдачі у нас не переводяться, що більше, вони мають тісамі причини і тісамі наслідки.

З цього виходить, що ми або не знаємо як слід своєї історії, або що ми з неї нічого досі не навчилися.

Тому то оця пропам'ятна річниця не повинна пройти без особної уваги з нашого боку.

Зруйнування Запоріжської Січи це був також етап послідовних наслідків усіх тих легкодушних помилок, які склалися на протязі довгих літ. Колиб не було в давнину княжих воєн, колиб не йшов брат на брата, закликаючи на допомогу своїх власних ворогів, колиб не було одночасно по кількох гетьманів, які орієнтувались кожний на иншого «союзника» — не булоб остаточного сумного кінця, про який можна сказати словами Шевченка: «доборолась Україна»...

Указ Катерини II. з 8. VIII. 1775 р., яким вона скасувала останню твердиню незалежності козацької нації, появився вже в той мент, коли надобре загніздилась Росія на Україні. Коли вона сягнула вже по береги Чорного Моря і подоптала не тільки незаорані степи, але й волю, накладаючи важке ярмо на невгнуті карки вільного народу.

Запоріжські військові клейноди.

Чи програна під Полтавою 1709 р. булаб мала такий перебіг, колиб у допомогу Карлови XII. не пішов сам старенький гетьман Мазепа та кошовий Гордієнко з горсткою Запоріжців, а пішов був весь народ, розуміючи вагу справи.

Чи навіть опісля булаб Москва поневолила так скоро цілу Україну, колиб її в допомогу не йшли всякі підпанки з козацьких можних родів, які шукали ласки і легкого хліба з панського стола.

Дуже сумні порівняння приходять мимохоть і тепер на гадку: нема нічого нового на небі і під небом — тим-більше у нас.

Ми залюбки робимо нераз порівняння і осуджуємо доволі часто давних провідників народу, що вони мовляв не доросли були до хвилі.

Хмельницького проклинав довго народ за Переяславську угоду, Дорошенка винував за Турка, з яким той возився, Мазепу поганив у невіжестві за зраду, слухаючи довгі літа московських чорноризців, які свобідно оплювували національні святощі по церквах, без жадного спротиву.

Шойно новітна наша історіографія, праці істориків Липинського та Борщака виказують багато дечого цікавого, про що нам давнійше й не снилось. Ми пізнаємо з наукових джерел, а ще більше з наших останніх досвідів та переживань, які то були величі, які геніяльні провідники у днях змагань та тривоги, в порівнянні з нашими часами. Найкращий доказ, що у тих часах, коли ще не було телеграфів й телефонів, літаків, залізниць, всесильної преси — про події на Україні і про Україну знав більше тодішній широкий світ, чим тепер зміг дізнатись. Імя такого хочби Мазепи, стало звісним не тільки в історії, але й всесвітній літературі, де його оспівували довгі літа, велитні пера й духа. Стає ясно, що всі ці провідники не мали, або й не мають собі рівних в нашій історії, коли серед таких скрутних часів і обставин, змогли віднести стільки побід, залишити по собі таку популярність в цілій Європі, і дати собі при цім раду, не тільки зі стратегією, але навіть з такою складною справою, як дипломатія...

От що важне: треба зясувати собі те питання, що в нас не хибувало геніяльних людей у давнину, що була охота до пожертв, була могутня стихія, але не ставало видержки і впертости. Бракувало твердої волі, а може було трохи забогато тієї розперізаности, яку в деяких хвилях можна назвати непогамованою легкодушністю. Відси оці мінливі настрої, неоправдані сподівання і привязування більшої ваги до слухів, ніж до правди і дійсности. Так було і в критичну хвилю самого руйнування Січі.

Запоріжці вислали послів до цариці з дарами і очікували повороту з успіхами. Тимчасом розійшлись по своїх паланках пильнувати господарства. За часів останнього ко-

шового Кальнишевського, з браку воєнних добутків почали Запоріжці перековувати шаблі на лемеші і займались хазяйством: »як був Кальниш, то був і книш« — каже тодішня пословиця, тому залюбки пересиджували коло своїх жінок по хуторах.

Запорізький козак з часів Катерини II.

Московські війська під командою ген. Текелія обступили запорізьські плавні, а ще другі війська з Прозоровським позаймали козацькі паланки. Прийшлося в останній хвили радуги радити. Звичайно в нас радять у такий момент радуги. І почали радити, а тимчасом запрошена старшина пішла

нібито на гостину до Текелія. Там її і заарештували. На раді порадив ще січовий »батьюшка« не проливати християнської крові і погодитись з судьбою. Запоріжці здались на ласку цариці, якої генерали забрали козацькі достатки враз зі степами, ланами та табунами, зрабували запоріжські скарби, а саму Січ, зимовики та хуторі спалили. Тільки горстка Запоріжців пішла на останній засіб українського сприту і перехитрила ген. Текелія: замість на рибні заробітки у плавнях, на які випросились, шкурнули оці Запоріжці чайками аж у Сине Море, де під Турком, який все в гірку годину не відмовляв захисту, пошукали собі нового приста-новища. Вони то осіли на Телігулі новим кошем і дали початок великому пізнішому городові — Одесі.

Та ані тут, ані на Дунаю не покінчилося ще оце довгескитальство Запоріжців. Туга за Дніпром, за широкими степами, манила. Заєдні перемовлювання з боку царського уряду, коли той був у потребі воюючи з Турком, находили послух. Ще нераз кєрвавильсь Запоріжці на суші і на морі за »царя й отечество«. За свої героїські подвиги удостоїлись були навіть ласк від царя: дістали землю поміж Дністром а Бугом в нагороду. Але і ця ласка довго не тревала. Прийшлося небаром робити місце кольоністам Грекам, Альбанцям та Молдаванам і покинути раз назавсїгди степ широкий, край веселий, щоби потім своїми кістками замість петербурських болот, мостити астраханські багна, або в безнастанних сутичках з Черкесами зрошувати кровю нову свою батьківщину на Кубані.

Ось який сумний кінець тієї недобутої твердині, яка стільки літ боронила прав і вольностей народу. На її руїнах ще довго потім проливатимуть сльози великі внуки, розбуджуючи в серцях молодого покоління нову добу романтизму, яка аж надто зворушувала чутливу душу Українця навіваючи її тихим, невкоєним смутком.

Чайка скриглить літаючи
Мов за дітьми плаче,
Сонце гріє, вітер віє,
На степу козачім...

Стільки й всего! хиба що »мудрий Німець на Січи картопельку садить«, або що ми питаємо себе і тимразом не без докору: чому кожний кінець наших змагань до волі, такий болючий, неефектовний і трагічний?...

Л. Л.

Ой лежав козак

Ой лежав козак в степу на траві

І прашався зі світом;

»Поховайте мене, товариші мої

З тим калиновим цвітом.

Як я йшов тогідь в далекий похід,

Калина в лузі цвила,

Дівчина цей цвіт мені близь воріт

До шапки почіпила.

І з грудий хреста, святого хреста

Прошу вас не здіймати,

Мене тим хрестом за нашим селом

Благословила мати.

Нехайже мені в могилі німій

Дівчина й мати сниться,

Лиш шаблю мою, негнуту в бою

Відчепіть, — пригодиться...

Богдан Лепкий.

Гетьман Мазепа — сюжет європейської літератури

Гетьман Мазепа з усіх постатей нашої історії є найбільше популярним в Європі. Цікаво, що цю популярність він зеднав собі не завдяки історикам, а завдяки письменникам. Індивідуальність Мазепи мала в собі чимало характеристичних рис героїв романтичної доби і тому звертала на себе увагу поетів. Ясно, що поети, вибираючи Мазепу на героя своїх творів, мало журились історичною правдою і навіть середовищем, в якому гетьман зріс і став славним, а вдовольнялись найзагальнішими прикметами людини, якою тоді література залюбки цікавилась: типом збунтованого проти всіх суспільних пут «авантюриста» в якнайкращім розумінні цього слова.

Мазепа як провідник збунтованої химерної маси, яку вмів пірвати за собою магічним впливом і Мазепа як переможець жіночого серця — ось два головні мотиви всіх цих творів. Цей другий бере верх. Мазепа як український геть-

ман виступає в уяві європейських письменників дуже доречно в добу романтизму. Найбільше неясні сторінки життєпису Мазепи, саме ті, які до цього часу історія не списала, що переходять у царину легенди — дали поетам якнайбільше матеріалу для творчості, бо полишили повну свободу їх уяві.

Першим великим європейським істориком, що кинув на папір привабливий портрет Мазепи, був Вольтер. Від нього позичали сюжет поети. Це було й причиною, що постать Мазепи стала поетично-фантастичною. Приміром Байрон у своїй поемі називає Мазепу польським шляхтичем. Пушкін та Словацькі є двома другими великими поетами, що шукають натхнення в його постаті. Росіянин Булгарін, чи Німець Готшаль, чи Француз Віктор Гюго — всі однаково очаровані романтичним життям степового гетьмана. Великий французький націоналіст Поль Дерулед пише патріотичну драму, вибираючи собі його як зразок національного героя. Великі французькі малярі Горас Верне (Horace Vernet) і Геріко (Géricault) увіковічують його на своїх картинах, вибираючи собі за тему видуману якусь легенду про те, як ніби-то король Ян Казимир за зраду Мазепи мав прив'язати його до коня і пустити у степи, на загибель. Саме цей момент вибрав як сюжет своєї поеми і В. Гюго, яку подаємо тут у перекладі.

Мазепа, молодий королівський паж, ніби-то зводить жінку свого пана, а цей за кару, каже прив'язати його до хребта розгуканого, степового коня. Кінь, почувши на собі живу істоту, ще душе скаженіє у нестримному гоні, летить крізь темні бори, яри і доли, серед небувалих страхів дикої природи. В кінці паде з перевтоми, а на ньому закріпавлене тіло нещасного юнака, майбутнього великого гетьмана України...

Загально звідна з численних репродукцій картина французького маляря Верне, має такий-же самий сюжет, уявляючи собою докладну ілюстрацію цієї поеми, хоч поема написана значно пізніше. Характеристичне те, що й сучасна література знову завертає споминами до Мазепи. Французький композитор Неріні виставив минулого року оперу п. з. Мазепа, великий німецький поет Рільке мережить довкола особи таємного великого гетьмана ліричну симфонію...

Якби зробити точний список всіх творів із всесвітньої літератури, присвячених Мазепі, то нині була-б це велика й дуже поважна історично-літературна студія.

Віктор Гюго

Мазепа

Коли Мазепа з ревом і у сльозах лютих
Почув, що тіло все, від рук до ніг, є в путах,
З шаблюки-ж бік горить,
А кінь баский під ним, годований морською
Травою, аж пашів огнистою смагою
Із ніздрів та копит — — —

Коли гадюкою звивався під шнурами,
Безсиллям скаженілий, дарма, до нестями
При втішених катах,
Сховзнувшись по грізнім кінським хребті поволі
На губах з піною, спітнілий весь на чолі
І з кровю на очах — — —

Нежданно знявся крик: — і ось нараз без стриму,
Людина й кінь летять у далечінь незриму
Крізь вибалки пісків,
Самі у гомоні та куряві пустари,
Мов блискавка зміїна ріже чорні хмари
У здогоні вітрів!

Летять... Долинами неначе подув бурі,
Немов борвій, що гори зюртував похмури,
Немов огнистий щит;
Раз як сіренька крапка, що у мряці гине,
То знову виринають білим бризком піни,
Що бе в морський блакит.

Летять. Простору досить. Око і не вловить
Пустелю непочату й неосяжний овид —
Пірнули у безмеж.
Їзда їх наче лет, в якому ось-ось щезне
Під ними гір счорнілих пасмо величезне
Тінь міст, дерев і веж.

І скільки раз сердега вдарить головою
 Бючися, кінь здрігнеться з остраху, стрілою
 Пірнає у вітрах,
 Жене все глибше й глибше в поле опустіле,
 В якому лиш брижі пісків замерехтіли
 Мов плащ увесь в пружках.

Танцює все довкола вбране в фарби пняні,
 Мигтіють довгі хмари та ліси незнані,
 Останки башт - руїн;
 І бачить: промінем золочені гір рями,
 І коні, що за ним рванулись табунами,
 Прямують наздогін...

І небо, де вже вечір ставить перші кроки
 У переливах хмар, що тонуть у глибокі
 Плави хмарин нових,
 І сонце, що мов човен хвилі його поре,
 Купає своє коло мраморно - прозоре
 Все в жилках золотих.

Блукає зір їздця, волочиться чуприна,
 Повисла голова, багріє у краплинах,
 Пісковина й куші;
 А посиніле тіло мотузи обвили,
 Як змії, що душить жертву з усієї сили
 Й бере її в кліщі.

А кінь, не чуючи сідла вже ні вудила,
 Втікає все вперед, скервавлений, і з тіла
 Шматки собі рвучи;
 І ось за диких коней стадом полохливим,
 Що роскудовчили у гоні свої гриви
 Вже й галичі ключі!

Сичі за гайворонням сповнені жаханням,
 Орел з над побоевищ і надморська каня,
 Яку зір дня ляка,
 Підзорні сови, врешті трупод - шуліка,
 Якого гола шия порпається дика
 В мерцях немов рука!

Кіннота У. С. С.

На стежі.

Скоростріл на замку в Будзанові в часі офензиви
ген. Грекова, червень 1919.

Передишка після форсовного маршу в часі офензиви

З приказом до команди: пересідлюють коні.

Сталосся!

Виймок з історичної
повісти „Мотря“

Гетьманські покоеві запалювали в мосяжнім свічнику старокутської роботи нові свічки і зачинювали віконниці, бо після горячої днини збиралося на бурю, може й на град.

Мазепа сидів у високому кріслі і дивився в вікно.

Далека наддніпрянська перспектива звужувалася, ніби чорна стіна надвигалася з півночі. Воздух був важкий і гнітучий. Здалеку гуготіли громи.

Гетьманові вчувалися в цьому грюхоті слова: »вважай, що Меншіков скаже!«

Ці слова сказав йому нині цар Петро, відїзджаючи від нього з пиру. Гетьман Мазепа має слухати князя Меншікова, котрого цар Петро милує, обсипає титулами й ордерами, а в ряди - годи так здорово окладає своєю дубинкою, що аж цариця мусить світлішого спасати.

Біля гетьмана стояв миргородський полковник Данило Апостол. Крутив свій дивно закарлючений вус і підморгував лівим оком.

»Вашу милість втомила мабуть царська гостина.«

»Томить мене жура, що з Україною буде.«

Цар Петро дуже ласкаво поведився нині. Нікого не побив і не зневажив, а що одному зі своїх людей за обідом хлібцем у голову пустив, це, як на нього, пустяки.«

Гетьман не відзивався.

Підійшов його небіж Войнаровський: »Чи вечерю подавати тут, чи в бенкетній салі?« — спитав.

»Краще тут. Бенкетну салю треба перше провітрити« — відповів гетьман.

»Московським квасом воняє« — додав Апостол. Гетьман подивився на нього: »Кажеш — ласкавий був нині цар Петро?«

»Гадаю.«

»Ласка царська на бистрому коні їздить. Затям собі! Колиб ти чув ті поради, які мені світліший князь Меншіков давав...«

»Він вашій милости?«

»Так, Меншіков Мазепі... Та нам до вечері пора. Сідайте, панове товариші, де кому завгодно. Стіл круглий. Нема першого й останнього місця. Всі рівні.«

»Де гетьман сяде, там і перше місце« — сказав генеральний обозний Ломиковський.

»Гетьман на остатку сяде«. — відповів Мазепа. »Він тепер не те, що за обідом, де був цар, бояри й генерали,

тепер Мазепа між своїми близькими людьми, між товаришами. Сідайтеж! А ти, Даниле, починай, будь ласка!»

До віконниць стукали вітками липи, ніби просили, щоб і їх впустити до гетьманських покоїв, бо бояться бурі. В низу шумів Дніпро, ніби сердився, що несе на своєму бурому хребті царську галеру, ніби розказував, де тепер цар, як далеко відіхав, кого і як зі своїх матрозів побив, кому голову розчерепив, а кому тільки з носа трохи крові впустив.

В гетьманській ідальні на Печерському дворі мерехтіли в свічнику свічки. Будилися Німфи й Фавни на полинялих gobелінах, оживали порцелянові цяцьки на полицях кругом, над дверми блищала дорога, чужинецька зброя: мечі, шоломи, цвяховані здоровезні булави.

Гетьманські служки розносили страви. Вечера була своя, не така, як обід в честь Петра. Добрий, гетьманський борщ, начинюване поросю, голубці з червоною підливою і якась солодка страва з рижу і з коринтських розинків, ще ванілією придобрена.

Перепивали запіканкою, а попивали угорським вином. Гетьман жартував, що Угри тому й на Угорщину пішли, бо крізь Карпати занюхали добре вино.

«Можливо — притакував Апостол — бо в мене є такий козак, що коли в селі і сто хат буде, то він все попаде в таку, де пють, як не мід, то хоч горілку.»

«Що то козак» — підхопив Зеленський — «у мене є така знаменита собака, що як забіжить у яку хату, то вже безпечно, як не ковбасу, то хоч шматок сала притащить.»

«Пан товариш мабуть більше бачить, як воно є» — завважав Апостол.

«На те мені Пан Біг аж двоє очий дав.»

«А я й одним бачу те, що треба.»

«Це і я можу ствердити» — обстав за Апостолом гетьман. — «В миргородському полку лад і послух, що крашого й не знайдеш.»

«І сліпий кінь дорогу тримає, коли візник видючий» — приговорював далі Зеленський. — А на це гетьман: «Але й найкращий візник далеко не заїде, коли не дібрані коні, коли один трухцем біжить, а другий гальопом скаче, один гайта тягне, а другий вісьта повертає. Та ще хотівби я такого візника бачити, щоб умів дванайцятьма кіньми нараз заправляти.»

Розмова зі звичайної робилася політичною. Всі розуміли, що гетьман на незгоду поміж старшинами натякає і що на гадці в нього небезпека, яка з тої незгоди вийти може. Але боялися ясно говорити, бо й стіни уха мають.

Бачив це гетьман і звернувся до крайчого: «Відпусти прислугу на спочинок. Всі ви натрудилися нині чимало.

Ми тут самі будемо давати собі раду...» Крайчий побажав доброї ночі і вийшов.

Войнаровський позачинював двері. »Маємо Апостола — сказав — можемо робити тайну вечеру.«

»Але сподіюсь, що Юди не буде між нами« — завважив гетьман.

»Колиб був« — сказав Кожухівський — »то не чекавби я, аж піде й удавиться, а піславби його туди, де йому і слід. Говори, ясновельможний пане гетьмане, ми певні люди.«

Гетьман пронизливим зором обкинув своїх довірених старшин і спитав: »Чули ви, що мені нині говорив світлійший?«

Питання ніби обухом ударило старшин по голові. Вони чули, як після пиру, за кавою, у бібліотеці, Меншіков радив гетьманові пересіяти старшин крізь густе сито, бо вони не певні й небезпечні для гетьмана, а цареві нелюбі.

»Чули. А що ти на це, пане гетьмане?« — спитав Апостол.

»Питаєш? Не знаєте Мазепи? Я відповів, що за титул герцога не проміняю вас і України. Краще я булаву в молодші руки передам, ніж бажанню царя і Меншікова піддамся.«

Старшини лекше відітхнули. Вже навіть між посполитим народом ходили вістки, що цар хоче скасувати гетьманщину, гетьмана зробити герцогом і на Україні завести московські порядки. Старшини заспокоїлися, почувши, що гетьман не годиться на це.

»Але треба вам знати, панове, що вони мені тую пісню нераз співають, спокою мені не дають, щоби я вас на чотири вітри розігнав, або їм у руки видав. Не дай Бог, щоб воно коли сталося, бо знаєте, як наших у Москві гостять.«

»А чогож вони хочуть, Іроди прокляті?« — нарікав Апостол.

»Невжеж ми цареві московському без усякої противності послухливим серцем не служимо?«

»Чого хочуть?« — повторив гетьман. — »Богато чого. У нас і сонце теплійше світить і земля краще родить і ріки в Чорне море течуть. Один Дніпро що вартий! Чули, як цар за обідом казав, що пороги геть до чорта порозносивби і фльотилію свою до султана в гості піславби... Ось чого вони хочуть, панове!«

»Ось чого вони хочуть!« — глухо повторили старшини.

»А що Мазепа старий і заслужений дуже, так годі його насильно уряду збавляти. Треба Мазепу герцогом зробити, а тоді і з вами і з Україною зробить цар, що захоче. Ще ви питаєте, панове?«

Старшини голови похилили до долу. Почули це, чим усякий нераз турбувався. Почули і зажурилися.

В гетьманськiм садi тріщало гилля дерев. В низу шумів Дніпро. Дощ грубими каплями бив до віконниць, ніби хтось стукав до них.

Нараз у сiнях почувся гамір. Хтось на силу вдирався у покої. Його не пускали.

»Стій! Гасло...«

»Меч і — масло.«

»Як?«

»Смійся в кулак. Пускай!«

»Не слід. Подай клич! Ти хто такий?«

»Степовий сич. Твій пра-пра-дід.«

»Дурний!«

»Не знаю хто, чи я, чи ти. Пустити!«

»Стій! Іти не смій. А то — пробю!«

»Тю-тю! Який! Угу-гу-гу!«

Гетьман звернувся до Орлика. »Хто нині над вартою дежурить?«

»Певний?«

»Вірний аж до смерті.«

»А всеж таки піді й подивися.«

»По приказу ясновельможного пана гетьмана.«

»Зажди! Хтоб не був — хай увійде. Хочу вислухати його.«

Орлик пішов і за хвилину вернув.

Провадив діда старезного, ростом ще висшого ніж цар, сивого, ніби з млина з між міхів виліз. Очи, мов від сонця полинялі, над очима нависли брови, під очима мішки. Вуса як з клоча, аж на груди звисають, на грудях незгоєна рана.

Увійшов і став біля порога. Зіниці як сверла вверчував у простір.

»Вечір добрий панам!... Який тут храм« — говорив розглядаючись по стінах — »який тут хлам!« а вказуючи рукою на стіл, сміявся: »добре, та не нам... Добрий вечір панам!«

»Ти звідки, діду?« — питався його гетьман.

»З України.«

»Україна велика.«

»Як для кого. Одному до границь його маєтків, другому від колиски до гробу, і від пощочини до слави — залежить, як хто ставиться до справи.«

»Як звешся?«

»Не знаю. Ні імені, ні роду не маю. Я — з народу, а імя своє забув.«

»А скількиж тобі літ?« — питали його.

»Скільки літ?... Старий, як світ. Давно на другу сотню пішло. Ще вас і на світі не було, як я мечем кропив...«

Колись я жив, тепер мене нема. Це не я, лиш нудьга, лиш журба і лиш одна тривога. Заростає тернами дорога до слави, маліє народ, сам дріб... Смачний ваш хліб, та немає в ньому поживи. Все таке миршаве, паршиве — тю!»

Апостол наблизився до гетьмана. »Це мабуть божевільний. Їх тепер чимало тиняється по світі. Нове століття, народ жде кінця світа, вірить, що царює антихрист.«

Гетьман заперечив головою. »Не божевільний він. Говорить до речі, лиш другою мовою, ніж ми.«

Старий зачув і замахав руками, як крилами вітрак.

»Вам тільки бачиться так. Я не божевільний, я вільний, я козак. Невольник не знає, що воля. Йому, щоб хліб і бараболя, а з якого вони поля, не дбає — їсть. Я не той гість, ні — ні!»

»А чогож ти прийшов?»

»Жаль мені.«

»Кого?»

»Тебе, його, їх — вас усіх, цілої України, великої руїни.«

І нараз, наступаючи на гетьмана, приказував: »Не бійся, гетьмане, ізміни, бійся, щоб не змінив її!»

»Кому?»

»Ідеї. Будь вірним її до скончання, умри для неї. Вона — твоя паня. Вона одна. Без неї жизнь — судно без дна. Не переїдеш ним на другий бік, ні за рік, ні за вік, дарма! Судно без дна — жизнь без ідеї...«

»Ти вчений, як бачу!» — озвався гетьман.

»Я мозком плачу, а серцем думаю. Смерти чекаю. Не йде, а сам себе не вбю, бо гріх. Терплю за всіх, страдаю. За тебе теж...«

— »За мене?»

»Егеж, егеж. За тебе, ясновельможний пане, гетьмане Степановичу Іване. Ти нині Петра гостив, йому годив, фіміям, як перед ідолом кутив, а він? Знаєш, хто він? Не брат, не сват, а — кат! Бачив його очі? Зісти нас хоче. Свого рідного сина покладе на лаву, за державу, за Петрову державу... Що за жаль, що за сум, тільки край, стільки дум, стільки в народі сили, а кругом лиш могили і кінця їм немає. Слава воскресення чекає, від воскресення до вознесення, з року в рік, весь вік, весь вік і нема нам спасення...«

Замовк, ніби думка спинилась. Нараз, простягаючи правицю до ордерів на гетьманській груді, кричав: »Двигни цей камінь, двигни! Він важкий, може вбє тебе, мене, багато нас, та час мине й настане час, що він дрігне і розлетиться у дробі!... Еге, еге... Доброї вам ночі, панове!»

Ніби духом позасвітним повіяло по всіх.

»Велике зло, великий гріх, не подавайте дідівської слави насміх, не подавайте!... Прощайте!»

»Кудиж ти йдеш? Там ніч, там дощ, там град.«

»Я ночі рад, бо погані не бачу. Я мозком плачу, а серцем думую. Куди я йду — не знаю. Я нікого не маю. Моя родина — всі. Мій дім — степи, розстаї, могили. Стільки сили, стільки сили і не мож волі добути. Ані з нею жити, ні її забути... Спасибі за гостину. Пращай, мій сину!«

Гетьман повернувся до Орлика. »Кажі най йому відведуть кімнату. Старий, утомлений та мабуть небуденний ум. Завтра побалакаю з ним.«

»Все це — чад, все це — дим, суєта суєти, і вінці і хрести і княжі киреї і святі Андреї, крім неї, одної, крім великої ідеї!... Великий шум. Тілький край, стільки дум, і такі вони гарні, попідхмарні... Спасибі тобі за кімнату. На могилах маю хату. Там я свій, серед мрій, про давні часи, про Богдана, ними думка моя п'яна... Доброї вам ночі, панове!«

»Стривай!«

»Ні, ні. Пора мені. Давно пора. З горою зійдеться гора, буде бій, великий бій. Як ти лицар, так кріпко стій. Він лиш цар, а ти лицар за волю. Буде бій. Дванайцята вибе година, він на лаву покладе свого сина, за державу, за Петрову державу. А ми? Чи станемо грудьми за справу, за славу, криваву?... Двигни цей камінь, двигни! Най вам присняться сні батьків ваших... Доброї вам ночі, панове, і тобі, і їм і всім... Пращайте!«

Пішов. Войнаровський за ним, щоб провести крізь варті.

Зеленський тер чоло, Апостол микав вус, гетьман дивився у двері, котрими вийшов дід.

»Свят, свят, свят!« — хрестився Ломиковський. — »Чоловік, чи дух?«

»Мабуть один з тих, що вмерти не годні.«

»Марко проклятий.«

»Український Агасвер.«

Орлик перечив головою. »Прямо січовий дід і то не з простих, учений, великого досвіду набрався. Бачить, чого не доживаємо ми, молоді.«

»Чогож він хоче?« — питався гетьман.

»Чого всі ми хочемо та боїмося сказати.«

»Що казав?«

»Що всім нам совість каже, але ми голос совісти здавлюємо у собі.«

»Шож нам робити?«

»Що він велів.«

»Кажіть яснійше, товариші« — просив гетьман. — Най знаю ваші бажання.«

Піднявся з місця Апостол, а за ним і другі і обступили гетьмана кругом. Апостол почав: »Як ми за душу

незабутнього Богдана повсяк час Бога молимо за те, що вивів нас з вавилонської неволі, так діти наші і їх діти во віки віков душу й кости твої проклинатимуть, як що ти тепер залишиш нас у московській неволі.»

»Відкинь цей камінь, відкинь!« — благав Орлик, обіймаючи гетьмана за коліна.

»Принеси з моєї відпочивальні хрест з часткою живо-творячого древа.«

Орлик приніс.

»Ще раз питаюся вас, чи це ваше свідоме бажання, чи готові ви постояти за нього, чи не зрадите й не опустите мене?«

»Най нас так Бог опустить у важку годину конання.«

Гетьман хрест у гору підняв.

»Кличу Бога всемогучого на свідка, во Тройці святій всюдисушого, кличу й заприсягаю вам, що не ради користи своєї, не ради почестий, буцім то високих, а на ділі пустих і нікчемних, не ради богацтв, котрих на той світ з собою не заберу, а для вас усіх, що під моїм регіментом єсьте, для жінок і дітей ваших, для загального добра матери нашої України, для користи війська запорожського й народу українського, християнського, для помноження військових прав і вольностей наших — хочу за допомогою Божою так зробити, щоби наш край і народ наш ні під царем, ні під королем, ні під паном не загинув, а вольним і незалежним оставався од нині і до віку віков.«

»Аміль!« — проговорили всі, і по черзі цілували хрест.

»Відкинь цей камінь, відкинь!« — лунав могучий голос понад вулицями потонулого в глибокому сні Києва.

»Сталося!« — сказав гетьман і втомлений повалився у крісло.

Богдан Лепкий.

Битва під Таненбергом

Одна сторінка в історії світової війни.

Несподіване порушення Німеччиною бельгійської нейтральності і з величезним розгоном виконаний марш німецьких армій через бельгійську територію (німецька мобілізація 1. серпня, атака кріпости Лієж в ночі з 5. на 6. серпня, заняття Бруксели 20. серпня) дав без сумніву в руки німецького головного командування стратегічну ініціативу, яку вони з перервами, менше або більше щасливо держало аж до своїх останніх, слабосилих, без стратегічного висліді виконаних наступів на Заході, а саме над Сомою, Марною і в Фляндрії літом 1918 р.

Особливий в історії воєн німецький маршманевр в Бельгії поперехрещував не тільки пляни ген. штабу Франції, раптово звинув і знівечив армейський спротив Бельгії, заставив битися без стратегічного приготування англійський експедиційний корпус на фляндрійському побережжі, але також вплинув на хід воєнних подій на сході і примусив російське верховне командування до невідгідних, можливо, що й непередвиджених стратегічних рішень.

Німецьке командування кинуло на Бельгію і Францію 7 армій, зложених з лінійних корпусів, роздавило бельгійські і французькі фортифікаційні перешкоди (Лієж, Намюр, Мобеж, Льонгві), в польовій битві між Мон і Шарльроа розбило злучені франко-бельго-англійські сили і побідним маршем зближалося до фортів Парижа. Було ясно, що Німці шукають рішення війни на заході. Весь тягар операцій проти Росії впав покищо на австро-угорські армії. Марш австро-угорських армій (Данкль, Авфенберг) під Люблин не міг очевидно мати глибоких стратегічних цілей, а мусів сповнити тільки ролю диверсії в більшому масштабі. Як виходить зі споминів Людендорфа, то було умовлено між німецьким та австро-угорським начальним командуванням, що австро-угорську диверсію в напрямі Люблина має скріпити в умовленім порядку операція німецьких сил маршем через ріку Нарву в полуднево-східнім напрямі в обхід Варшаві. Однак ціла та австро-угорська диверсія скоро заломалася, хоч армії мали деякі поважні успіхи, як під Красніком і Замостем, а німецький випад в обхід Варшаві зовсім не наступив. Навпаки, дві російські сильні армії приступили до акції проти Східної Прусії в цілі відтяження своїх союзників на полях Бельгії і Франції. Так звана німанська армія генерала Рененкампа, та армія генерала Самсонова (т. зв. наревська) рішили звинуту східно-пруський операційний терен, розбити і відкинути стоячу там 8. німецьку армію за Вислу. В напрямі на захід в сторону Кенігсберга

маширувала армія Рененкампа, зложена з 24 дивізій піхоти і кількох дивізій кінноти. Вона скоро знайшлася на німецькій території і лаштувалася до широкого боевого маневру. Проти неї стояли частини 8. нім. армії, а саме I. арм. корпус, XVII. арм. корпус, I. резерв. корпус, I. кін. дивізія, 6. лянтверна бригада, 3. рез. дивізія і слабкі залоги кріпости Кенігсберга. Не дивлячися на чисельну перевагу противника, 8. німецька армія рішилась боротися з ним зустрічним боєм і заатакувала Росіян під Гумбіннею на нім. території. І хоч вислід битви був для Німців корисний, все-ж таки чисельна перевага противника була так велика, а загроза Самсонова так небезпечна, що німецьке командування вважало за відповідне вицофатися на нові становища і ждати на дальший розвиток подій.

Армія Самсонова приступила до флянкової атаки Сх. Пруссії і з полудневого сходу вдерлася на ворожу територію. В розпорядженні ген. Самсонова стояли корпуси: I., VI., XIII., XV. і XXIII. Проти нього держала 8. армія тільки XX. скріплений корпус і пограничні залоги, зложені переважно з краювої оборони і ополчення. Армія Самсонова маширувала куди жвавішим темпом від армії Рененкампа. Корпус VI. маширував на Бішофсбург, XIII. на Аленштайн, інші просто на захід. Загальне стратегічне положення східно-пруського побоєвища було дуже небезпечне, а це через: 1) скупість німецьких сил; 2) через великий процент старих річників в нім. частинах; 3) через атаку з фронту (Рененкампа) і з флянки (Самсонов). Одну тільки важну вигоду мала 8. армія, а це довгий ряд мазурських озер, які тягнуться з перервами з півночі на полудне, лишаючи однаково саму північно-східну Пруссію і Кенігсберг відслоненою. Положення німецьких сил поліпшувало хіба ще те, що вони були німецькі, що мали німецьке командування, що врешті в самий критичний мент переняв команду 8. армії старий, емеритований генерал-полковник Гінденбург і свіжий герой із західного фронту, що дуже вславився при здобутті кріпости Лієжа (Літтих) — генерал-майор Еріх Людендорф.

До їх прибуття положення в Сх. Пруссії було так критичне, що 8. армія предложила була шефові німецького ген. штабу (відомому Мольтке) плян вицофатися аж за Вислу і здати Пруссію російським арміям.

Зі споминів Людендорфа виходить, що такий плян не був для німецької стратегії зовсім непередвиджений. Навпаки, ще покійний шеф німецького генштабу генерал фон Шліффен, незвичайний військовий талан Німеччини, передбачував такий стратегічний рахунок, що на випадок війни Німеччини на сході і заході, можна-б на сході вицофатися до Висли, а стреміти до рішальної воєнної розправи на заході.

Сьогодні багато німецьких, а також інших військових знатоків твердить, що великанська світова війна рішилась на некористь Німеччини ще в серпні 1914 р. в блискучій, але хибній грі німецького командування, а це в рівночасности наступів у Франції і в Сх. Пруссії.

Російські армії увійшли до Сх. Пруссії. Російська кіннота загрожувала Кенігсбергові. Бурмістр Кенігсберга телеграфічно просить Вільгельма, щоб дав захист Сх. Пруссії. П'яний від побід на заході Вільгельм дає бурмістрові слово, що сповнить його просьбу.

Генерал Гінденбург і генерал Людендорф, перший назначений командантом 8. армії, а другий його начальником штабу, відіздять спішно до Сх. Пруссії. В порозумінні з Мольтке дають ще з дороги приказ 8. армії не цофатися за Вислу, а відділам розташтованим проти армії Рененкампа — відпочивати. Прибувши в штаб 8. армії, починає Людендорф, з нечуваним ентузіазмом, рішучістю та енергією стратега організувати наступ на армію — Самсонова.

Основою стратегічної думки Гінденбурга і Людендорфа був факт, що обі російські армії були тактично розлучені, для того плян розбиття обох армій в окремих битвах ентузіастично захопив цілий штаб 8. армії. Час і швидкість операцій були головним тузом в руках Німців. Колиб битва під Таненбергом протягнулась була о день - два довше, а віддалений о 2—3 дні маршу звідси Рененкамп не ліз черепашиним ходом — не булоб найбільш блискучої німецької побіди у світовій війні, не булоб страшного розгрому російської армії Самсонова.

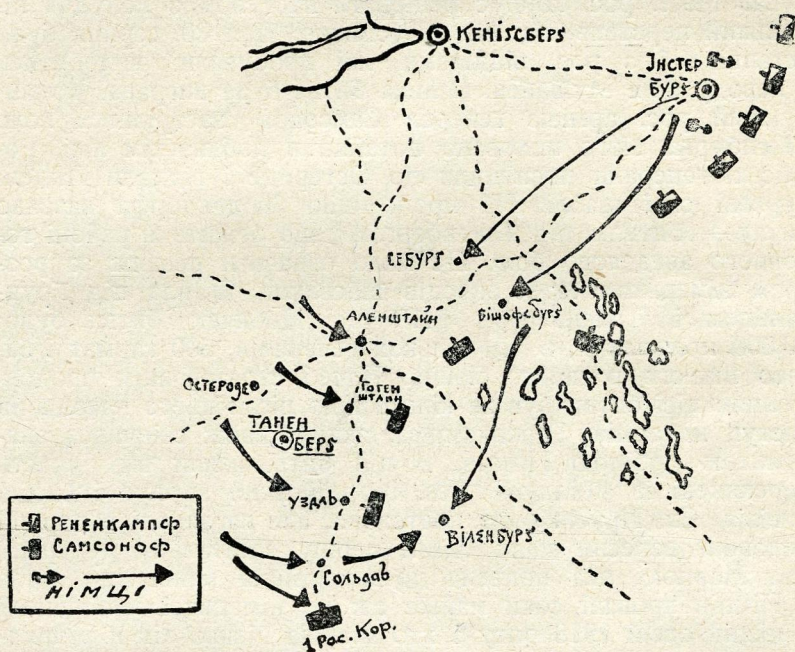
Дня 23. серпня прибули оба полководці до штабу 8. армії — до Марієнбурга. Дня 24. серпня перенесено штаб до Росенбурга, а 26. серпня, перед самою битвою, до Лебав, поблище боевого фронту. Почалося пересування військ.

Ще 23. серпня дано приказ, щоби I. ар. корпус і 3. рез. дивізія, які, як сказано, стояли на півночі проти Рененкампа, заладувати незамітно на залізницю і перекинути в полудневий операційний район, а саме дуже близько до XX. корп. (Дайтч - Еляу). Відтак під прикриттям I. кін. дивізії і I. рез. корпусу, пересунено маршем XVII. ар. корпус на полудне також проти Самсонова. Цей корпус скоро і незамітно перейшов аж до Бішофсбурга. Після цього стягнуто ще I. рез. корпус, який підійшов під Зебург. Витворилася така ситуація: 4 корпуси Самсонова, а це VI., XIII., XV. і XXIII. маширували на пів.-захід на Аленштайн і Гогенштайн, а німецькі XVII. і I. рез. маширували як-раз на заднім корпусам. Фронт перед Самсонівськими корпусами держав очевидно XX. корпус, а перед битвою виладовані тут уже I. ар. корпус, 3. рез. дивізія, та надіхавша свіжо лянтверна дивізія Гольца. Крім цього пограничні старші формації. I. рос. корпус з кількома кіннотними дивізіями.

маневрував більш на полудне, фланкуючи полудневу німецьку групу (I. ар. корпус, XX. корп. і т. д.). Перед армією Рененкампа залишено начеб на сміх дві бригади кінноти з I. кін. дивізії і доручено їй тяжку задачу стримувати демонстративною акцією великанську армію Рененкампа. Щастя сприяло в цих днях німецькій армії. На день перед битвою перехоплено російську радіодепешу, яка вказувала маршрути VI., XIII., XV. і XXIII. рос. корпусів.

З початку мало німецьке командування плян замкнути зі всіх сторін усі 5 рос. корпусів, роздумалося одначе, що

Ситуаційний плян

Тактичні посунення та напрямки ударів.

на це потрібно було більше сил. Супроти цього дано боеву задачу I. ар. корп. і правому крилу XX. корп. вдарити на Віленбург і прогнати геть на полудне I. рос. корпус і кіннотні дивізії. Прочі корпуси мали бути замкнені.

Наступ призначено на день 27. серпня 4 год. рано. Боеві задачі були роздані: I. ар. корпус і праве крило XX. корп. мали захопити в дальшій наступі Уздау і маширувати на Найденбург, 47. піх. дивізія, 3. рез. дивізія і 37. резерв. дивізія на Ваплиці і Гогенштайн, лядв. дивізія Гольца мала взяти Гогенштайн з півночі. Надходячий з півночі I. рез. корп. мав вдарити в маси рос. корпусів в околицях Гоген-

штайн, а XVII. враз з 6. ляндр. дивізією і з 6. резерв. дивізією спосobiliся виконати наступ з заду.

Дня 27. серпня I. а. к. в тяжкій боротьбі взяв Уздав і нестримно помащирував на Найденбург, інші частини так блискучо своєї задачі цього дня не виконали. За те 28-ий серпня був рішайучий: I. а. к. і частини XX. взяли Найденбург, виславши сили аж до Віленбурга. Інші частини виконали рівнож свої задачі, XVII. а. к. спрямувався також до Віленбурга. Відворот Росіян був замкнений. З великими масами рос. корпусів справлялися в замкненім крузі I. рез. корп., XX. корп. і прочі формації. 3. рез. дивізія перебилася через густі рос. маси аж до Мушакен. 29. серпня пробував ще I. рос. корпус розірвати наступом з полудня німецький перстень, одначе безуспішно. Дня 30. серпня були останні бої з рос. відділами, які пробували видобутись з неводу біля Мушакен. Велика битва була виграна. Командуючий рос. армією генерал Самсонов застрілився коло Віленбурга. Його поховано потайно в поблизькім лісі. Російські генерали поспішили до Остероде і віддали Гінденбургові свої шаблі. На пропозицію Людендорфа названо битву — «битвою під Таненбергом», що лежить в районі головного зведеного бою. Це мало означати реванж за розгром німецьких хрестоносців військами Ягайла під Грунвальдом і Таненбергом 1410 р. Здобичею битви було: 90.000 полонених, в тім кількох генералів, 500 гармат і багато иншого воєнного майна. Начеб стратегічним продовженням цієї битви був за кілька днів після цього виконаний наступ на армію Рененкампа, який рівнож скінчився знаменитою побідою Німців. В цій битві взяли вже участь перекинені із заходу I. рез. гвардійський корпус і 8. кін. дивізія. Сх. Прусія була вратована, але на заході в першій половині вересня мали Німці першу капітальну програу над Марною, яка привела до позиційної війни, що ссала з Німців кроваві соки майже аж до німецької капітуляції в пізній осені 1918 року і хто зна, на кілька літ підпорядкувала німецьку державу політиці невблаганих переможців.

Покищо одначе таненберська виграна принесла велику військову перевагу оперуючим на сході німецько-австро-угорським арміям і нагнала російським масам такого апокаліптичного жаху перед німецьким сталевим шоломом, що він аж до самого кінця війни був вірним союзником німецької зброї. З другого боку очуняла від таненберської побіди приголомшена австро-угорська армія і між иншим для того вдалося їй пізнійше разом з Німцями виконати одинокий на сході імпозантний наступ започаткований проливом під Горлицями літом 1915 р.

Битва під Таненбергом це початок незвичайної популярности Гінденбурга і Людендорфа, великий спомин німецької зброї.

П о д о р о з і

Відворот. Романтичний замок.
Оповідання летуна.

Тихий, погідний ранок вставав понад подільськими ярами, як ми знялися з вигону, за селом, де підночували і рушили в долину, понад малий потічок якраз туди — де румяніло на досвітку небо.

Іздці, оден за другим, цілий довгий вуж — зіздили з дороги і щезали з овиду. Ніби западались у яр.

На полях піднімалися мраки і завмирав тривожний спокій наслухуючи, що буде.

Ворог недалеко.

В селі не чути гамору.

Нічю кипіло тут і переливалося: від людей, коней, возів і гармат. Тепер — як вимів. Тихо.

Де-неде вигляне тривожне лице крізь віконце, часом заскриплять лякливо ворота. Навіть, пси кудись поховались. Не гавкають.

На краю села залишається мала застава. Кількох іздців. Вони мають віддати останній вистріл до підходячого ворога, а потім — перед нами Схід, а за нами — то невідоме: земля, яку ми оставили перед хвилиною ворогові і яка, тепер закрыта для нас дивною тайною, чимсь загадливим...

— Що діється по тамтім боці — питаєш себе і мимохідь озираєшся.

Горою ідуть дозори і стежать на ліво й на право. В сторону ліска, що видніє чорною смушкою, десь у далечі, почвалувала розвідка: іздці, то западають, то вигулькують з поміж буйного жита і вкінці щезають...

Ідемо.

Де хто, бурмоче собі щось під носом, де хто досипляє недоспану ніч на сідлі і розхитується, як жид на покуті.

Коні пофоркують на росу, але поспускали голови. Кінь, ніби та дівчина. Йде на вечериці, — дре голову і плавиться, а йде назад, при відвороті, — туманіє і ледви ногами волочить...

Наближуємось до якогось села.

Передна стежа виїхала на гору, на якій стерчить повитий ранніми опарами двір. Ніби лицарський замок. Видно башту, зарисовуються старі мури; по узбічю дерева і дикий хміль

Романтично: у долині потік, а на горі замок. Ми — нібиті »равбрітери«... Та буває і таке часами, коли приходитьсь нападати на полукіпки з вівсом або конюшиною...

Оден їздець повертає до нас.

— Ну, що там?

— Спокійно. Ще до ночі всі виїхали. З гори видно якесь містечко... І гостинець мурований видно...

— На що нам гостинця, поїдемо навпростець...

Стрімкою дорогою виїзимо на гору.

Старий, розлогий двір. Мабуть колишній замок. Осівся на чубі, як бузькове гніздо і стежить на широкі подільські простори.

І тут тихо. Як вимерло. Ранок, проймає сирою вогкістю. Задихає грибами від дерев і мохом від старих мурів.

Та якраз показалось сонце; заблисло на розбитих цибах, старих ренесансових вікон і стало веселіше. Не так веселіше, як черство по невиспаній ночі, що все бере дрождю на досвітку.

На стрічу нам ніхто не виходить... Гості приїхали! Ще й які гості!... а тут нікого: двері позачинювані і сліду нема живої людини.

А приємно булоби — по невиспаній ночі, напиться кави а потім — витягнутись на ліжку. Ах! на чистім, білим ліжку...

Хорунжий, командант одної чети, розглядається по-під вікна. Пробує двері до імпровізованої вежі, що поштовкована новим муром, має наслідувати свій колишній грізний вигляд. Двері забиті.

Перед баштою рундук, а там і лавочка при стежці, висипаній білим піском і цвітник.

— Як я ожениюся — каже сідаючи на лавочку хорунжий — те з молодого жінкою, проведемо на осьтакім замку солодкі дні нашого кохання.

...»Ах! дні кохання“... — починає підспівувати мелодію з якоїсь оперетки —

минули ся вони
Без вагання і я колись любив
Без любови повірте це дарма
Ані щастя ні доленьки нема“...

В такі паршиві настрої, звичайно при відвороті, хорунжий має т. зв. «гальген-гумор» і виспівує тоді куплети. За те, підчас офензиви, коли йдемо наперед, буває на диво поважний: любить тоді небезпеку, вічно занийтий, захоплений, горячковий — хотівби як найбільше пригод!

До товариства підходить бунчужний: поважний, з довгими вусами, статочний холостяк, якого голова посріблилась вже над ухами та на чубі, що вистає з під шапки. Він, коли не почне зараз розказувати про Штокерау або «іншпіцірунг» у Відні, то напевно буде говорити про іздецьку школу, де гонив старшин від гузарів батогом. Деколи любить заводити балачку на політичні теми. Тоді проклинає «паршиву» антанту, яка нам робить кривду і надіється тільки на Японію або Америку: вони напевно прийдуть нам з допомогою

і не дадуть кривди зробити. Наш уряд називає цивілями, признає тільки Петрушевича: бо той »резерве-лейтант«. вправді від лянтвери, чи від піхоти, але все — »лейтант«...

Хлопці обступають його зараз довкола, а він з повагою починає виводити всякі можливі і неможливі комбінації. Для певности — старший стрілець, титулярний вістун, Миськів — простягає дергу на землі і викидає карти:

— О! та крайцова дама каже: що на »зіхер« буде новина... А ті червоні кажуть: радість!... Ще пару днів смутку: трохи взад, а трохи вперед... А потім, вже »форвертс« — аж се закурит!

— Під носом... — докинув злобно стрілець Демчук, жартун, якого пошукати.

Що ти таке дурне говориш Демчук! — відгризається Миськів — ти десь певно не чув?... Навіть з корпусу питали нашого команданта, що я кажу: підемо вперед, чи ні?...

Хлопці регочуться.

— А ну там політики — гукає справник здалеку — напоїти коні в студні добра вода, борше там оден з другим!...

Хлопці розбігаються, а хорунжий, йде ще раз шукати входу до двора:

— Там хтось мусить бути — каже він ніби сам до себе.

За якої чверть години вертає з докладних оглядин:

— А що я не казав! будемо зараз пити каву. Маю ще троха зернистої в бесагах... Є кухар у дворі і сметанка є!... І ще щось є...

— Ну, що таке?

— Засмучена, якась, мадам Люлю... Тільки їх двоє на господарстві: кухар і вона. Перелякалась спершу. Потім вже ні: обводила мене по сальонах, показувала розбиті зеркала і образи...

— Чи ще щось показувала?

— Більше нічого не показувала, тільки казала, що стояли наші летуни і були »надзичай« елегантні.

Він побіг зараз до сідла по каву. Почав шукати по бесагах приспівуючи:

„Мадам Люлю, я вас люблю
Де то взялись у вас такі брови
Очка такі, личка такі.
Ніжки такі, як... в корови“

II.

Пішов, а за якийсь час виходить і каже, що вже є кава. Йдемо до середини.

В ідальні накрито. Стоїть посудина готова до снідання. Старенький скулений у двоє кухар приносить каву.

Пемо мовчки. Каву чути димом: сметанка прикуріла ма-
буть із поспіху. На війні все спішно; всі нервові.

Входить пані, яку хорунжий назвав — мадам Люлю...

Висока, струнка з такою повільною, лінвою, ходою —
щось в роді тих, що то їх знавці називають із ліпшої раси:
тип жінки, у якій любуються мисливі, спортсмени та кавалери-
сти. Дещо тронута вже зубом часу, але з балачки ви-
ходить, що ще панночка і незамужна.

Хорунжий продовжує розмову. Вона оповідає про яко-
гось летуна, як то він перевертався у воздуху, а був такий
милий з вигляду, як »дзецко«...

— Словом з породи голубів, пурцлів — подумав я.

Вона випитувалась — чи ми знаємо того летуна і тоді...
дрожали в неї трошки губки і скапувало око. Що ж! »серце
не слуга!«...

— Пані жалко?... — спитав хорунжий.

Вона мовчала. Потім відвернула голову. Не відповіла
нічого і вийшла...

— Якась воєнна історія — каже шепотом хорунжий.

Ми повставали і виходимо. При самих дверях, підсту-
пає до нас, нова наша знайома, вже добре заплакана і подає
назвисько цього старшини від літаків, що так перевертався...
Просить його поздоровити: »Якби все те« — каже вона —
»не було так нагло сталось, то я булаб також втікала на
Україну«...

— Ага!...

Ми попрощались і вийшли. Пізніше довідались, що
це своячка власника того »романтичного замку«. Чи в простій
лінії, чи з лівої руки годі було знати.

III.

На подвір'ю стояли вже посідлані коні, а стрільці пили
горяче молоко; воно пахло і лоскотало, куди смачніше,
чим та прикурена наша кава.

Сурмач Чорний торощив курку і також запивав мо-
локом.

Став нас припрошувати:

— Прошу!... дуже добра! випечена, як масло!...

— Чорний... — хто ж вигадав так рано їсти курку?
Треба було оставити на обід, рано не добре, та ще з мо-
локом...

— Я мусів випорожнити »пакташі«, бо я вже заміняв
другу...

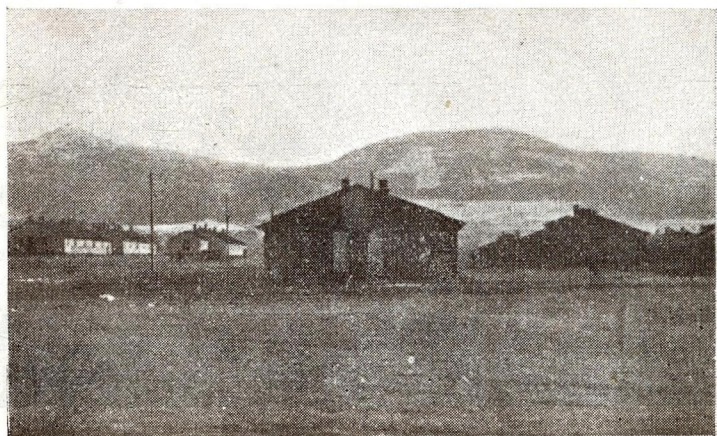
— За що заміняв?

— За цукор...

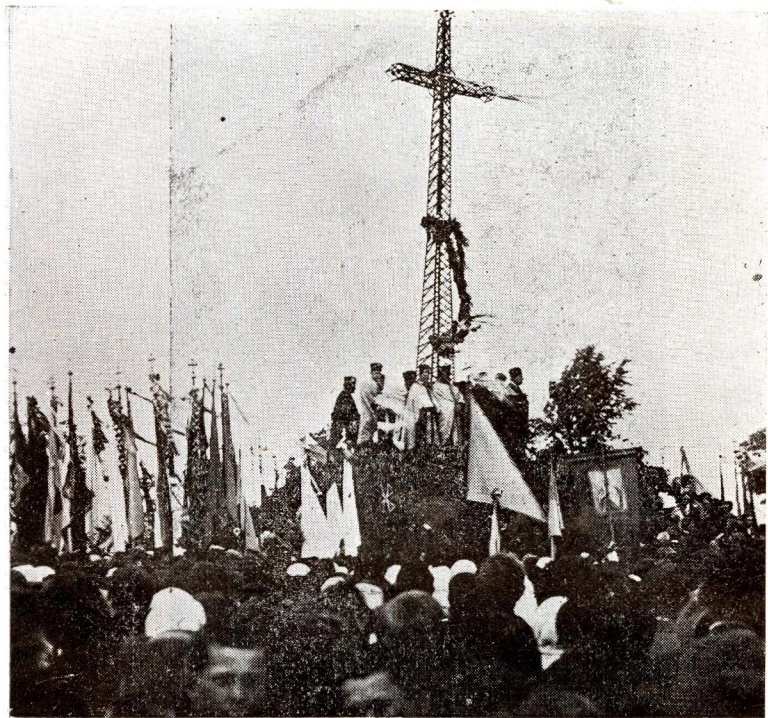
Ми знаєм, як то Чорний міняє кури за цукор. Мав
талан до трубки, але ще більший талант розвинувся у нього
до »міння«. Товариші називали його чомусь — »Ти з Ши-
балина« або »Ти з Демаморич«. Це мабуть села, перше, під
Бережанами, а друге, десь коло Тернополя.

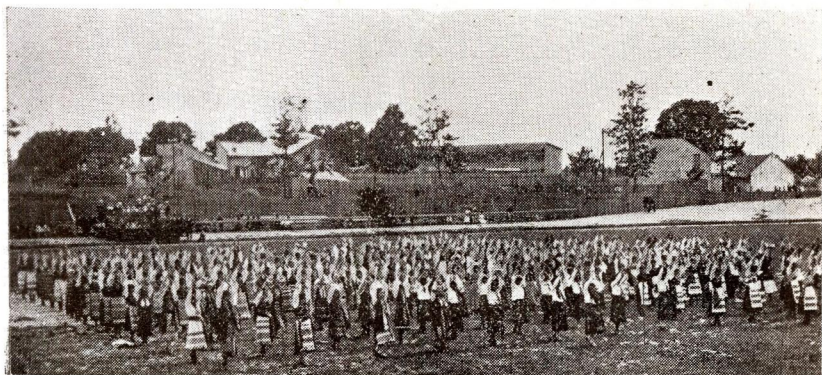
Ген. Арнольд Вольф, кмдт. УГА. на скитальщині,
† 24 вересня 1924 р.

Табор останків УГА в Ліберці на Чехії.

Святочне відкриття пам'ятника полеглим в селі Товстенькім на Поділлію.

Вправи дівчат на січовім святі у Львові 21. червня 1925 р.

Коні стояли вже пересідлані і все було готове до відмаршу. Тільки під деревом, що виглядало на якусь старовинну липу, сиділа ще підстаршинська аристократія і грала на коліні »Ein und zwanzig«.

Відбивались. То відбивання тягнулось у нескінченість. Цілими днями і місяцями. Гроші переливались від одних до других. Всілякі. З першу австрійські корони, потім гривні, а ще потім — всякі лімонки, акації, богданки, аж до керенок і пятакова (большевицьких).

Тимразом виграв підхорунжий, а побитий був десятник, який і так ніколи не мав грошей. Любив страшенно залицятись до дівчат, а така »плятонічна« любов коштує.

Він пошкробався в голову, сплюнув і запався двома руками за живіт — потермосив десь коло пряжки і застогнав із досади: »Десь чортова холера... чоловіка носить відбиватись, та ще так на прихапци«.

— А ну, ну — каже справник — зараз відібешся: Шість хлопа і десятник Довганюк на розвідку. Змінити тамтих. Вже! — Виїздити!...

Розвідка сідає на коні і їде в долину змінити тамтих, що залишилися ще в попередньому селі і небаром повернуть.

IV.

Коли ми виїздили з двора, у противнім напрямі почули стріли — впало кілька відривних: Паф! паф! паф!... Паф... паф...

Це, замітні стріли, як перестрілюються стежі. Бо коли підходить піхота, то гримають сальви і вогонь змагається.

На дорозі підступив до нас якийсь спізнений »гість« у скіряному одягу і питав за командантом.

— А що вам треба?

Показує легітимацію.

— Я з летунської команди...

Мав якусь справу з бензиною, пішов до містечка, команда виїхала, в ночі вернув і нікого не застав. Просив, щоб ми міг — десь причіпитись. Говорить по німецьки.

— А де ви причіпитесь? Ми не є обоз ані артилерія, на що сядете?

— Я буду йти з вами...

— Та добре, йдіть.

За селом дігнала нас розвідка і привела зі собою добичу: два французької породи коні, високі гандрабаті, що ледви волочили ногами. Позаду їхала якась тарадайка, а на ній декілька крісів з довгими багнетами і синій плащ. Кіньми поганяв хлопчина може 10-літній.

— А то звідки?...

— В селі попалися — каже вістун, командант розвідки — ми стояли за домом, а вони підїхали до коршми

і позлазили. Кількох на оцім возі, а двох на конях. Але ті коні ледви ногами волочуть. Певно гадали, що перед ними ще хтось є. Ми — почали стріляти до вікон, а вони повискакували за дім на подвіре і махнули...

Віз лишили і коні лишили...

— А хлопець, що за один?

— То з тої хати, де ми стояли. Не було кому поганяти і він сів. Сам просився...

Хлопчина проситься, що він поїде далше і хоче до стрільців.

— Як то? А щож ти будеш робити?

— До коров — каже — або десь... — Сам не знає, що казати.

— Щож ти сину думаєш — сміються хлопці — що ми на коровах їздимо!...

— А дома татуньо дозволи і мама?

— Татуньо при війську... а мама мене б'ють...

Проситься на друге село, бо там має вуйну.

— Як цафнете їх, то я верну до дому...

— Ну, тепер маєте на чім їхати — кажу до летуна — є віз.

Але він волить їхати на коні. Сідає на того француза і махаючи ногами, підїздить блисше.

— Тепер собі причипить крила і буде ероплян — доповідає з заду хорунжий.

Летун розглядається по коні і по сідлі:

— Кінь французський, а сідло наше, німецьке...

— Ви давно при нашій армії? — питаю його.

— Від осені минулого року.

— А звідки ви попали до наших літаків?

— Я був на Україні. Коли Німці виїздили, то я остався в Києві, а потім переїхав до Тернополя і поступив на службу. Спершу до «фессель-бальонів», а потім до літаків. Я механік...

— І ви не боялись відлучуватись від своїх у такий час? А що булоб, колиб так замість нас були стрінули когось другого?...

— Нічого. На війні всіяко буває. Чи я раз бував у небезпеці. Коли я згадаю про одну подію, яку довелося мені пережити, то волося дубом стає...

І він почав розказувати свої переживання: пригоду з одним цепеліном підчас бурі.

V.

Це було 25. серпня 1916 року. Військовий цепелін »L. Z. 79« вибрався в дорогу до Росії. Погода була на-диво гарна; ні сліду хмар вгорі, ні то слабого леготу вітру довкола... Цепелін піднявся повагом у гору і зник згодом

у вечірньому присмерку. Ми покінчили працю на майдані і коло десятої години подалися на вечерю. Зараз опісля поклалися спати — вбрані, щоби бути готовими на випадок, колиб воздухоплав повернув скорійше, як ми надіялися. Проте, до самого ранку ніщо не сколотило нашого спокою.

О семій годині були ми вже знову на майдані — готові кожної хвилини на стрічу цепеліна. Тимчасом на двірець заїхало два вагони з бензиною і ми дістали наказ вигрузити бодай один із них, поки не верне цепелін.

Не мали ми часу й поспідати; сіли на авто і відїхали з поспіхом, щоби скоренько вернути на майдан. Праця на двірці є сама собою мозольна, тоді-ж мусіли ми ще й поспішати з нею. Вкінці скінчили її й допали знову авта. Невспіли виїхати з поміж високих кам'яниць міста, а вже в далечині, на горизонті, помітили ми наш цепелін. Ми прибували в саму пору...

Цепелін був уже 15 годин у повітря. За цей час змінилася дуже погода. Була, що-правда, страшна спека, але в останній хвилині зірвався сильний вихор. Надходила буря...

Цепелін перелетів понад майдан, повернувся і став опускатись. Та ніяк не вдавалось; вітер був за сильний. Так раз, другий, третій і четвертий... Справа починала ставати поважною. Цепелін попробував щастя п'ятий раз. Цим разом нашим рукам удалося допасти обох звисаючих шнурів. Почалася найтяжша робота. Цепелін рвався під натугою вітру з величезною силою в гору. Але й ми справлялися неліниво; метер за метром стягали вниз. Від цих зусиль обливав нас піт. Проте ми сильно держали шнури... Ще 25 метрів і — добудемо!

Враз — нове зусилля — і шнур, три центиметри грубий, урвався на самій середині. Все, що трималось шнура, повалилось враз на землю.

Що-ж далі? Приказ: »Усі до другого шнура!« Ті, що попадали долів, кинулися туди. Але цепелін — ізза випадку зі шнуром — почав знову зніматися вгору. Всією силою повисли ми на линві. В додатку, вдарив з боку вихор. Люде, що не трималися цупко шнура, піднялися трохи вгору і попадали відтак на землю. Висше мене імився шнура якийсь підстаршина. Я бачив, як він піднявся трохи, а там упав також на землю.

Вихор збивався раз-у-раз — мене піднесло на висоту яких 15 до 20 метрів. Руками тримався я сильно шнура, ногами повис у повітря. Цепелін ішов бистро вгору, а з ним і я — яких 40 метрів під машиною. Кінець линви, 150 м. довгої, лежав усе ще на землі. Люде пробували ще її втримати в руках. Проте, мимо їхніх зусиль, літак підбивався все висше і висше понад землю. Дехто з людей ішов разом із линвою трохи вгору, потім опускався і падав

долів. У такі хвили шнур напинався і шарпав з усієї сили до себе.

По кілька разів пробував я зловити ногою линву і бодай трохи облекшити працю рукам. Проте, за кожним разом шнур вихоплювався, щойно аж цепелін піднісся так високо, що шнур не дотикав уже землі, зумів я допасти його ногами і всадовитися на шнурі вигідніше. Тепер оглянувся я довкола себе і помітив, що це не тільки я повис на линві: повисше мене, 2 метри вгорі, висів один товариш, ще вище 10 метрів поверх мене — тримався шнура один підстаршина. Під нами никло все, — ставало маленьким, як забавка. Вартів при головній команді схожі були на олов'яних воячків. А все там — у долі — повернуло погляд на нас, на небо і ми стали за одну хвилю визначними людьми. Це нам припало навіть до вподоби — тим більше, що ми не предвиджували нічого лихого: ми думали, що цепелін от-от опуститься на землю. Та, склалося не так, бо цепелін перелетів уже по-над залізничним двірцем, і по-над містом. Людей ми вже не помічали. Вони товпилися в долині, неначе малі, ворухливі точки. Вулицями миналися авто, пересувалися трамваї. Ми перелетіли понад рікою і повернули знову в бік майдану. Ще раз поспробували опуститися, але вітер — все ще — не пускав. Тоді трапилося, що літак повернув свій лет дещо проти вітру. Вітер кинув ним у бік і поніс — на наше нещастя — в напрямі російського кордону. Нас обняло дивне почуття. Вітер метав нами вправо і вліво, взад і вперед — словом, ми стали забавкою. Я зрозумів нарешті, що нам не лишається нічого іншого, як обв'язатися сильно довкола шнура, або підсухнутися горі — шнуром аж до човна. Що-правда, другий плян був дуже небезпечний, але все-ж таки я був би спробував його виконати, колиб наді мною не було ще двох моїх товаришів. Лишався отже тільки перший спосіб рятунку. Правою рукою і ногами приник я до линви, а лівою рукою намагався піднести із під ніг кінець шнура, щоби відтак ним обв'язатися. Але й на це не стало в мене сили; шнур був за тяжкий. Ізза цього, треба було сходити низше, до місця, звідкіль можна було прийнятися вже свobodно за мотуз. Ступінь за ступенем став я повзати вниз; уже 5—6 метрів віддалився був від найближшого мого товариша. Але він, помітивши мій рух, заметушився неспокійно. Став наближатись до мене, хоч я накликавав, щоби лишився вгорі так довго, аж я не обв'яжуся. Він не слухав, обсувався раз-у-раз скорше; мабуть, сили почали його опускати. Вкінці мій товариш був уже так близько, що ногами станув мені на руках. Щойно тоді затримався. Я певний, коли-б не найшов був під ногами ніщо твердого, був би може ще тоді повалився на землю. Тимчасом, ми були вже коло російського кордону. Прийшов найвисший час подумати про

якийсь ратунок. Ще давніше обмотав я був шнур довкола лівої ноги. Тепер опустився трохи взад; нога утворила з рештою тіла кут прямий. Мій товариш обсунувся зараз туди. Міг уже триматися шнура без ніякої натуги. Ми оба почали приходити по-трохи до себе. Вперед, покіль ми могли в кожній хвилі пуститися шнура, приходили нам до голови різні гадки. Так пр. хотів я скочити вниз, коли ми переїздили понад летунську площу, або впасти в спокійні води Варти, коли ми її минали. Тепер також самотнім нашим бажанням було діткнутися ногами суші, проте ми розуміли бодай, що цього ніяким способом не досягнемо, поки наш цепелін не опуститься на землю.

Все те, що я досіль переповів, трапилося на протязі пів години. Ми піднімалися все вище і вище безупинно. Шнур затягнувся довкола ноги так сильно, що вона мені замерла. До тепер ми бачили все довкола, але згодом, коли ми вїхали в область хмар, не стало й цього. Сама мряка — така густа, що ледви кусок шнура можна було побачити перед собою. Ані цепеліна, ані третього товариша, який висів вище, ми не бачили. До цього, панувала цілковита тишина. Ми чули тільки шум мотору.

Небавом видістались із хмар. Над нами стелився чистий, блакитний небозвід. Та землі ми не помічали. Тільки інколи, зпоміж хмар, виринали перед нашими очима поля та ліси. Вони були ледви помітними: так високо ми були над ними...

Враз, щось шарпнуло сильно шнуром. Від цього шарпнення, що спершу видавалося нам цілковитим зірванням шнура, розмоталася петля — найвища, яку творив шнур довкола моєї ноги — і ми стали обсуватися раз-у-раз скорше долів. Я почав почувати вже страшний, невиносимий біль від тертя рук о лину, коли враз — нове шарпнення.

Я пустився шнура. Через малу хвилю я не знав, що сталося, але небавом прийшов до себе. Я побачив, як мій товариш летів у безодню і вже потапав у хмарах. Це склалося на висоті яких 3.200 метрів. Я же думав, що й я лечу долів, але небавом узрів я, що віддаль між мною і моїм товаришем стає все то більшою. Глянув угору і помітив, що шнур, який уперед обвивав мою ногу, зашморгнувся при моєму обсуванні довкола лівої стопи. Я висів від тепер долі головою. Літак знімався знову вгору. Чим вище, ставало зимніше. Я був тільки в полотняній блузі і змерз дуже. Нога боліла страшно. Вона посиніла і стала грубою. Я терпів такий біль, що пару разів пробував розв'язати шнур і кинутися вниз. Мені було вже байдуже, чи я житиму, чи ні. На щастя, не вдалося мені моє змагання. Я мусів потішити себе думкою, що й угорі, на шнурі, не чекає мене ніщо гіршого, як тільки смерть, і від цього я трохи успокоївся.

Міжтим досягнули ми найвищу висоту, отже 4000 метрів. Ми летіли раз-у-раз далі. Кожний, хто глядів за нашим відлетом, стратив нас уже з очей.

Товариш, що тримався досіль на шнурі найвище із нас трьох, ослаб і почав помалу обсуватися долі шнуром. Вкінці затримався на моїй нозі, що була завішена в шнурі. Для певности, забажав він ще й обв'язатися шнуром. Бажаючи бути йому помічним, я пробував подати йому руками кінець шнура, але він не міг його допастися. Тоді повісив я шнур на правій нозі і цим робом подав його товаришеві. Коли він обв'язався вже зовсім добре, обвів ще й довкола тіла кінцем шнура, щоби бути цілком забезпеченим перед упадком. Це не пішло зовсім гладко. Я мусів робити зі шнура колісце, клав його під голову, натискав сильно бородою, щоби шнур не вихопився, а щойно тоді перекидав кінець мотуза понад тілом, імав його другою рукою, а відтак щойно зашморгував довкола тіла петлю. Це повторив я яких шість разів, увесь час звисаючи головою долів. Вкінці упорався з тією роботою настільки, що про упадок зі шнура не могло бути й бесіди. Разом із цим, ставала наша подорож раз-у-раз приємнішою. Докучав нам тільки тяжкий віддих — не знати, чи від шнура, який дуже сильно давив наше тіло, чи може від рідкого повітря. Певні, що не спадемо, малювали ми вже в наших думках хвилю, коли прибудемо на землю. Непокоїло нас тільки те, що ми не знали, де ми є і в який бік летимо. Небавом зникло нам з очей блакитне небо. Ми пішли низше і дісталися в область хмар. Ще далше — я зітхнув глибоко: під нами стелилася широка земля. Десь — зовсім глибоко — бачили ми знову села і поля, озера і луги, то знову міста, покряні вулицями, по яких ходили сюди й туди електричні вози. Проте, найцікавіше було побачити залізницю, що довгим вужем повзла там — унизу. Ми не могли відірвати від цього образу очей. Рівночасно, ми успокоювалися раз-у-раз більше. Цепелін справлявся славно з опором вітру. Мій товариш витягнув годинник. Було пів до другої, отже ми були в повітрі вже 2 годони. Ховаючи годинник, мій товариш навіть спробував зажартувати: запитав мене, чи я маю карту на свободний переїзд...

Щоби трохи зорієнтуватись, випняв я голову взад. Яка радість! Я помітив у далечині наш летунський майдан. Зараз поділився з цією вісткою з товаришем. Він глянув униз і потвердив моє помічення.

Дві і пів години минуло від часу, як ми почали нашу мимовільну подорож. Ми стали опадати вниз — раз-у-раз глибше... Повітря ставало теплішим. Ми перелетіли Варту. Цепелін з великою скорістю почав склонюватись до землі. Він опадав передчасно, бо вийшла бензина, а в додатку, набрав більшої ваги через довге перебування в горі. Ми

стали швидко спускатись на землю. Тепер — прийшла найважніша хвиля...

Я висів усе ще головою вниз — сто метрів нижше від цепеліна, тому мені й моєму товаришеві судилося стрінутись з землею вперше. Сумна була ця стріча. Неначе мячем, кидало нами сюди й туди.

Вкінці попали ми на якусь стерню. Полежали хвилю... Знову піднялися вгору і... знову зі силою впали долів! Мій товариш випав міжтим із своєї ключки. Я-ж волочився сюди й туди, по ровах і по полях. Не бачив нічого: очі, ніс і уста — все це було повне піску. За весь той час, не забув я про найважніше: відкинув голову взад, щоби її не розбити.

Враз — підняло мене знову вгору... шнур колихнувся і я направився цілим тілом просто на камінний стовп.

На щастя, двох летунів вибігло саме напроти шнура і в саму пору справили на бік його напрям. Я оминув щасливо небезпеку.

Ще хвилю волочило мене по землі, але потім, лежав я вже спокійно...

На місце випадку прибуло санітарне авто і забрало мене до лікарниці. Там пролежав я цілих сім тижнів...

Він скінчив. А ми й не помітили, коли доїхали до містечка К., місця нашого призначення.

Око.

Після переходу

В. Кривокульський.

Після переходу II. і III-ої гал. Бригади на сторону Петлюри для нас, то-б-то решти галицьких частин, атмосфера зробилась неможливою. Почалися переслідування. По містах та місточках тюрми були переповнені арештованими Галичанами, які о голоді і холоді каралися, Богу духа винні — не знаючи, що буде завтра. З тяжкою бідою, бо в часі дороги хотіли нас більшовики три рази зняти з поїзду, дісталися ми санітарним поїздом зі Жмеринки до Одеси. Ми надіялись, що в Одесі, серед замішання, згубимось. Та тут застали ми ще більші репресії.

Я побачив, що серед таких відносин важко виховатись, тому покинув санітарний поїзд і подібно, як то робили другі, рішився втікати, куди очі несуть. Спершу прикро було оставляти стрільців, з якими пережилося стільки веселих та сумних днів, та коли я довідався, що мене цілком певно мають арештувати, покинув я одного пополудня поїзд.

В Одесі взяв мене на »переховок« один знаомий Українець - залізничник. У нього перебував я всего два тижні.

Довше годі було видержати. Я мусів опускати місто. Подякувавши господареві за приют, пішов я шукати сховку між добрими людьми, в околицях Одеси.

Не без страху опускав я Одесу без документів, без посвідки на дорогу... Вкінці найшовся на німецьких кольоніях, віддалених біля 30 км. від Одеси. Дорогою стрічав я більше таких безприютних, як і я. Вони також шукали захисту між добрими людьми і, всі здебільша, прямували на німецькі кольонії.

В селі Вигода поступив я у хату першого з краю Німця - кольоніста. Тут старався всіма можливими способами представити йому, моє безвихідне положення, благаючи о поміч і роботу. Задумався Німець, сидючи за столом та заїдаючи зі смаком яйця, редьковку і хліб з маслом; довгу хвилю не відзивався, тільки непевно кидав оком. Вкінці по довгій надумі кивнув головою і каже: *Also, gehen sie essen*, а даліше по українськи: «Останьте в мене. Ви інтелігент. Схочете, будете робити, а ні, то сидіть дома. Їсти дістанете. Лишень стережіться»...

Та доля усміхнулась до мене тільки на-коротко. По двох місяцях побуту у ввічливого Німця винюхали мене непрошені гості і я мусів втікати даліше.

Одного дня раненько запряг господар коні і повіз мене на другу кольонію на т. зв. «Дряний хутір» та примістив у свого швагра. Тут також не закріпив довго місця, бо вже по двох тижнях найшов мене у нього якийсь «продработнік». Прийшлося щезати з очей. Куди дінутись, я вже сам не знав. Одинокий вихід — вертати назад до Одеси, бо фронт більшовицько - петлюрівсько - польський недалеко. В додатку, протибільшовицькі повстання вибухали довкруги по селах, а від червоних частин аж кишіло усюди.

Цілих два дні, голодний, серед невиносимої спеки, з клучком під пахою, мандрував я степами назад до Одеси.

По дорозі роздумував над усякими можливостями. Вирішив, що найкраще буде поступити на службу в якусь санітарну частину, хочби й за санітара. Та воно не так склалось, як я думав і роздумував. В Одесі відбувалися жахливі події. З причини дооколичних повстань, проголошено тут т. зв. красний терор. По вулицях і по домах, днем і ніччю йшли облави. Перестрашені мешканці позбувалися всякого. Навіть знакового. Ніхто не хотів прийняти в хату. Я найшовся в безвихіднім положенні. Та в посліднім менті нагадав я собі, що — на залізничім двірці, в одеському чорноморському порті, повинен бути санітарний поїзд, якого командантом є мій знакомий лікар з Одеси. Він може мене поратувати.

Іду крадьком вулицями Одеси. Немов який злочинець, пробиваюсь в сторону чорноморського порту, де стояли са-

нітарні потяги. Шукаю Санпоїзду ч. 3. Є, на щастя! Крадьки заходжу до вагону лікаря, команданта поїзду.

Він витається щиро зі мною. Відразу годиться дати захист, поратувати в цій важкій годині.

Сонце якраз купалося у хвилях моря і починало заходити. Лікар взяв мене під руку та повів до одного з вагонів.

Чудова літна ніч. Не забуду ніколи вражіння, яке викликавало в мене українське море... Для його краси годі найти слів.

Сонце, яке купалося на поверхні, приковувало мої думки. До незмірної вічної гармонії! До теміні вод, до отих красок і райдуг, що мерехтіли сріблом та золотом. До цієї чудової музики, що розлягалась довкола, немов із грудей великана — дужого, живого, певного себе, свідомого своєї могутньої сили...

Я оглянув вагон і примістився на якійсь лавці. Під голову поклав собі їдунку і поволі почав дрімати. Крізь вікно чув я знакомі голоси лікарів та сестер, Галичанок: аж кортіло вийти побалакати. Та годі! Не можна...

Година 9-та вечер. Поволі все притихає. Тільки в сусіднім вагоні, в т. зв. «клюбі», чую — фортепян... співи... та сміхи...

Я сам один. Лежу та думку думаю, що принесе мені «завтра».

Ледви я здрімнувся, нараз — відчиняються двері! Чую, до вагону входять уоружені постаті: один із них підходить до мене з нагаєм:

— Хто здесь?!...

— Я... — кажу спокійно.

— Ви арестовані! — чую цей самий голос.

— Харашо — відповідаю спокійно і жду, що буде далі. Чую, цей гість, що сповістив мене про таку веселу вістку, почав зневажати усіх «настояще русскими» словами. Я зразу догадався, що це напевно якийсь висший «сотрудник»...

Коли вже доволі накричався і налаявся, звернувся знову до мене:

— Кто вам разрешил здесь ночевать?

— Лікар — кажу.

— Позвать его...

— Ви разрешили этому товарищу зайти в вагон ночевать? — питає потім лікар.

— Я... А што такое? — відповідає лікар.

— Ви тоже арестовані — звертається він до лікаря, кінчаючи своє урядовання.

— Што здесь гнездо контрреволюції, што лі? Самі шпіони і контрреволюціонери в етом поезде, мать вашу...

А треба знати, що в цьому поїзді були майже самі Галичани з різних розв'язаних санітарних частин.

Перевів в мене «обіск», а потім відправив нас обох, лікар і мене, під конвоем в Район, то-б-то на поліцію. Тут таки зараз нас переслухали і завели назад до поїзду.

— Ну што? — питає нас тут цей сам, що нас арестував.

— Свободні — відповідає один червоноармієць.

Пішли, щось між собою кілька хвилин поговорили, відтак лікаря відпустили, а мене завели у той сам вагон, ще й «караула» коло мене поставили. А «караулив» мене стрілець-санітар, Галичанин, який працював у мене давнійше.

Година 11. Тихо, лиш час до часу чути кроки вартового, що ходив біля вагона. Лежу і починаю знову дрімати. Приготований тепер вже на найгірше. Все одно, що дальше станеться. В тім чую плач. Дивлюсь і сам собі не вірю: стрілець сидить опертий на кріс і плаче... Немов дитина. Побачив, що я не сплю. Каже до мене крізь сльози:

— Чого ми дочекалися! чого ми доробилися!...

Стараюся його успокоїти:

— Якось то буде — говорю — нема чого побиватися і тратити надію; чейже всі не пропадемо!...

А сам думаю над тим, що завтра зроблять зі мною. Серед таких невеселих думок, перемучений дорогою та переживанням, я й не чувся, коли заснув на добре і пробудився щойно рано. Стрільці Галичане принесли мені чаю та хліба. Не забули в біді...

Була 9-та година, як забрали мене і повели до «военкома» — того самого, що в ночі мене арестував. Він мовчить. Ніщо не говорить, тільки в поті чола щось пише. Вкінці скінчив. Кличе двох «красно-армейців» і відправляє мене до «О. Р. Т. Ч. К.», то-б-то до Одеської районної транспортної Черезвичайної Комісії при Чорноморським порті. Звідтам просто до Черезвичайної комісії на «Одеса Главная», т. є на одеський головний двірець. Там взяли від конвоюючих записку, яку вони мали від «военкома», а замість неї дали другу, на якій було написано: «Прошу прийняти у вагон арестованого товарища В. К.»

Значить, кінець моїм «хожденіям»! Іди, брате, під ключ!... І дійсно, за яких п'ять хвилин, привели мене перед вагон із решіткою, на яким виднів напис: «Для арестованих 42 места».

Літо. Жара й духота, воздух у вагоні прямо невиносимий. Віддихати нема чим. Нас арестованих 60 людей. Спати приходитьсь сидючи на долівці... Їсти не дають... Тамошнім рідня доносила, але були й такі, що лиш водою, яку дуже зрідка давали, та куском випрошеного хліба крипились. Між цими був і я.

Цілими днями вистоюю при вікні за решіткою та кожного надходячого з хлібом прошу бодай крихітку. Тим випрошеним хлібом та водою жию майже чотирнайцять днів — довгих, немов цілі роки. Що дня приходилося робити т. зв. «уборку»: замітати вагон, мити долівку та виносити бочку, яка стояла під вагоном і мала своє спеціальне призначення, як потребник. До цієї роботи зганяли звичайно «буржуїв» та «інтелігентів». Голодний, виснажений сиджу та жду хвилини, у якій завізвуть мене на «допрос» до «товарища-слідувателя», значить до слідчого судії. Так ждав я сім днів. Осьмого дня після «проверки», чую: кличуть мене. Виходжу з вагона; обдертий, сорочка темна як ніч; голодний — не йду, а ледви тягнусь... За мною чекіст з револьвером в руці, з-переду «красно-армеець» з «вінтовкою». Ведуть і сторожать, щоби борони Боже часом не втік. Входять у великий будинок темним коритаром до комнати, на дверях якої видніє напис: «Контрреволюція і шпіонажа». Входжу.

За столом сидить може 18-літний хлопчина неславянського походження, і мірить мене від голови до ніг: «Ви, товарищ — каже — гаваріте правду, а то у меня бальшой опит і я всьо узнаю»...

Зачинається вкінці «допрос».

— Ваша фамілія, атечество і аткудова...

— Позвольте — відзиваюся — я буду говорити по українськи.

На такі мої слова «товарищ следуватель» спершу сильно обурився, а потім почав лаяти «по русски». Мені було вже все одно. Став і я лаятись, уживаючи подібних слів. При тім сказав рішучо, що по руски не вмію. На це «следуватель» помяк і каже: «Пожалуста, гаваріте по українськи»...

Списав генералія, як, де і коли мене арестовано. Колиж видалось йому, що вже все знає, дав мені прочитати та підписати. Рівночасно з протоколом дав мені ще другий листок до підписання, на якому було зазначено, що я — обвинений в «контрреволюції й шпіонажі».

Я знав, чим це пахне. Зрезигнований, підписав і те. Потім з такоюж парадом, з якою мене привели, пішов назад у вагон, де просидів ще других сім днів.

За той час багато прийшлося мені пережити у вагоні. Коли довідались другі арестанти, а були поміж ними і чекісти, які сиділи за «преступленіє по должности», себто за хабарництво, відразу сказали мені, що «вас розміняють» (розстріляють). Цілими днями не чув я ніщо більше, тільки це: «вас розміняють, шпіон, контрреволюціонер» і т. д. Чотирнайцятого дня мого побуту в цім славнім вагоні викликали з вагона 12 людей, між ними й мене, щоби перевести нас до «Губерніяльної Черезвичайної Комісії».

Уставили нас, а довкола вісімнайцять «красно-армей-

ців». З переду чекіст з наганом стріляє що хвилини вгору на пострах та розгання людей, щоб не дивились.

Приходимо до Г. К. Ч., себто до Губерніяльної Чрезвичайної Комісії, яка в Одесі містилась при вул. Морозлівській ч. 7 і 9. Ввели. Кожний з нас дістав «анкету», яку мусів виповнити, вписати свої генералія та за-що, коли арестований. Потім — «тщательний обіск». Розбираємось до нага, шукають всюди по рубцях убрання і що тільки найдуть, забирають. У мене забрали срібний годинник, золотий перстень (мало не з пальцями), гроші, ніжик і інші дрібнички.

По «обіску» завели до кімнати в сутеринах. Засуджені на розстріл сиділи поодинокі в давних потребниках...

В Г. Ч. К. арестованих дуже багато. Між ними і 80-літні старики і 10-літні діти. Всі за контрреволюцію і шпіонажу. На мою велику радість довідався я, що тут дають їсти, хоч мені не судилось по 14-дневній примусовій голодівці зазнати цього щастя. Якраз привели нас вже по вечері... Зате один із арестованих дав мені кусок хліба, пів сирого посоленого огірка і пів помідора. Я повечеряв смачно, напився води і поклався спати. Другого дня рано 120 арестованих, між тим 23 жінок, визвали для відправки в «Губерніяльну тюрму», яка була за містом, а по революційному звалась «Домом праці». Всіх нас усталили в чотирикутник, який окружили двома рядами красно-армійців і одним рядом кінноти. Перед нами, яких 50 кроків, ішов «отряд» таких же самих «красно-армійців» густо один при другім і такий самий «отряд» за нами. Між нами і цим «отрядом» їхала «повозка», на якій стояв скоростріл з наложеною лентою і з обслугою, готовий кожної хвилі до стрілу. Вкінці, на самім переді цього походу, по обох сторонах вулиці, йшли хідниками знову «красно-армійці» і цілу дорогу стріляли мирним жителям у вікна на пострах, щоби ті не дивились на нещасні жертви. Розганяли також людей по вулицях, щоби не ставали дивитися на похід контрреволюціонерів і шпіонів. По чотирох годинах такої хрестної дороги прибули ми під браму «Дому праці».

Отворилися великі залізні двері брами і замкнулися за нами...

В тюрмі опять «обіск» і точний опис. Від тюремних наглядачів довідався я, де сидять Галичани, і старався доконче дістатися між своїх. І дійсно, мені це удалось. Мене завели у відділ зв. «Пересильная». Це був великий будинок, одноповерховий, в яким було тільки чотири казні, призначені для засуджених. Одну із них занимали Галичани. Я застав їх там сорок двох. Всі вони такі самі «контрреволюціонери і шпіони», як і я. Побачивши мене, зраділи вони новим «цуваксом», від якого хотіли довідатися дещо зі «світа». Була якраз вечеря. Нагодували мене «пенцаком»

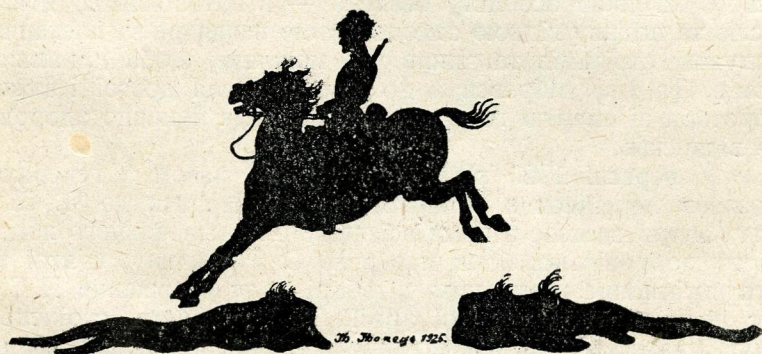
і призначили місце на долівці. Потім почали обзнакомлювати мене з тюремним порядком.

Разом з Галичанами сиділо ще в цій казні сімох арестованих, яких називали «малою антантою». Пізніше довідався я, що це заложники, яких більшовики посадили в «Дім праці». Були між ними два Поляки, один монах - Італієць, один Американець, двох Французів і Румун. Режим у тюрмі не дуже строгий, тим більше для нас, Галичан, які навіть у тюрмі, в цих важких часах, тишилися симпатією і виходили часто на роботу, за що діставали «добавочно» фунт хліба. Зрештою, харч у тюрмі був понад силу невиносимий.

У цій тюрмі просидів я 46 днів. Небавом по моїм приході в тюрму випустили 35 Галичан на волю, то-б-то приділили їх до більшовицьких частин. Сімох, між ними й мене, оставили, бо наші справи не були ще покінчені. Дванайцятого дня мого побуту у тюрмі закликали мене на «допрос», а після цього по 34 днях пустили на волю під умовою, що маю зголоситись у етапного команданта. Він же відправив мене разом із другими Галичанами до Жмеринки.

В цьому часі червона армія була заняла більшу половину Східної Галичини, а одна частина Галичан, — Усуси — залишились були при більшовиках і бились завзято. Оці сприятливі умовини виратували тисячі неповинних Галичан, які карались по в'язницях після трагедії нещасного переходу 1. травня.

І я був вратований. Тепер міг спокійно, без охорони, відіхати до Жмеринки, де мали формуватися нові галицькі дивізії з вибраних і певних елементів під командою У. С. С.

Ген. А. Вольф

† 24. XI. 1924

Дня 24. листопада 1924 помер у лічниці в Простейові, на Моравії, в Ч. С. Р. генерал Української Галицької Армії, Арнольд Вольф, б. командант III-ої Бережанської Бригади, відтак II-ого Галицького Корпуса, а на скитальщині командант останків У. Г. А. в Чехословаччині.

На світ прийшов у місті Простейові, на Моравії, як син німецької купецької родини. Після студій в гімназії та юнацькій школі в Лобзові став старшиною при б. австр. 45 п. п. в Сяноці, де вперше стрівуся з Українцями, та зразу зацікавився їх життям і стремлінням.

Світову війну провів на всіляких боевищах, де одержав високі відзначення, між тим «Ордер Леопольда».

Розпад Австрії застав Покійника на становищі булавного старшини бувшого австрійського 93. п. п. на італійському фронті. Ген. Вольф пішов за поривом свого шляхотного серця і руководячися симпатіями до українського народу, набутими в часі служби, зголосився добровільно до У. Г. А., де його приймали радо, хочби з огляду на високі боеві відзначення, які давали всяку запоруку.

Назначений командантом III-ої Бережанської Бригади, генерал Вольф виявив небавом свій небуденний організаційний хист.

Після назначення ген. Тарнавського Начальним Вождом У. Г. А. доручено ген. Вольфові команду II-ого Галицького Корпусу.

Коли пошесть п'ятнистого тифу десяткувала ряди нашої Армії, генерал Вольф — не зважаючи на ніщо, а менш усього на свою особисту безпеку — з батьківською дбайливістю та подиву гідною самопосвятою наглядав за плеканням недужих стрільців та чинив усе можливе, щоби припинити побір. Та тиф дібрався й до Нього. Після довгої і важкої боротьби зі смертю генерал видужав, але поновно здоровля не відзискав.

У вересні 1920 р. генерал Вольф разом з генералом Кравцом перейшов з останками через Карпати до Ч. С. Р. і тут ділив далше з ними всі незгоди скитального життя. Знсву добровільно, бо-ж мав в Ч. С. Р. родину, у якій міг був вигідніше жити, чим у таборі, а як горожанин Ч. С. Р. міг поступити до чеської армії. Та його чиста стрілецька душа уважала нечесним покинути улюблених вояків у лиху годину, і він переносив разом з ними з незрівняним самовідреченням усі фізичні та моральні злидні в таборі у Ліберці і Йозефові.

Із розв'язанням Гірської Бригади У. Г. А. в Німецькім Яблоннім і перенесенням її до табору в Йозефові, Покійник став командантом усієї української військової скитальщини Ч. С. Р. на цьому становищі остав він аж до серпня 1923 р., проживаючи хвилі найбільшого таборового лихоліття. Та навіть в найскрутніших хвилях, коли всі упали на душі, Він не тільки що сам не тратив бадьорости ані надії, але ще других заохочував і піддержував, бо вірив непохитно в слушність нашої справи. Він перевів одноцільний перестрій усієї української військової скитальщини в Ч. С. Р. та причинився немало до того, що ч. с. влада уможливила тоборитам докінчити перервані війною студії на високих чеських школах.

Важні невзгоди з часів української визвольної війни, а передовсім перебутий п'ятнистий тиф та жахливі злидні скитального життя підкопали до основ Його здоров'я. Сильний нервовий розстрій заставив перервати дотеперішню муравлину працю та віддатися з браку матеріяльних засобів домашньому лікуванню у своєї старенької матері. До сеї недуги прилучився ще й поворотний тиф, якого зародки приніс був з України. Помер 24., а похорони відбулися 27. листопада в Простейові при участі представників останків У. Г. А., хору Української Академічної Громади в Берні та асистенції чеського 27. п. п. з музикою.

Туди так жваво ви ішли —
 Котились, мов дніпрові струї...
 А відти — наче ті вірли
 З підбитими від снаг крильми,
 Вертали без знамен, без зброї...
 Туди зі співами, сміхом
 Летіли вихром вперті, дужі —
 А відти, мов з тяжким гріхом,
 Під струпом сорому, з жахом
 Тяглись у голоді та стужі.
 А Ваша слава молода
 На тирсі застигала кровю —
 І меркла над степом зізда —
 І клала з вас судьба тверда
 Покуси в безголовю...

Африканський лев

З визвольних змагань Ріфанців.

Принесене з Америки наприкінці європейської війни гасло самовизначення народів покищо не вийшло поза межі Європи. А навіть в Європі повикривлювали його так, що сильніші народи, здебільша держави-переможці, самі визначали територію тим, яким це гасло мало служити. Ще інші народи полишено на власну долю і їх межі визначувалися самі. Це є також »самовизначення«.

У таких частинах світа, як Азія та Африка, найрадше прикладали творці Версальського договору ці два останні

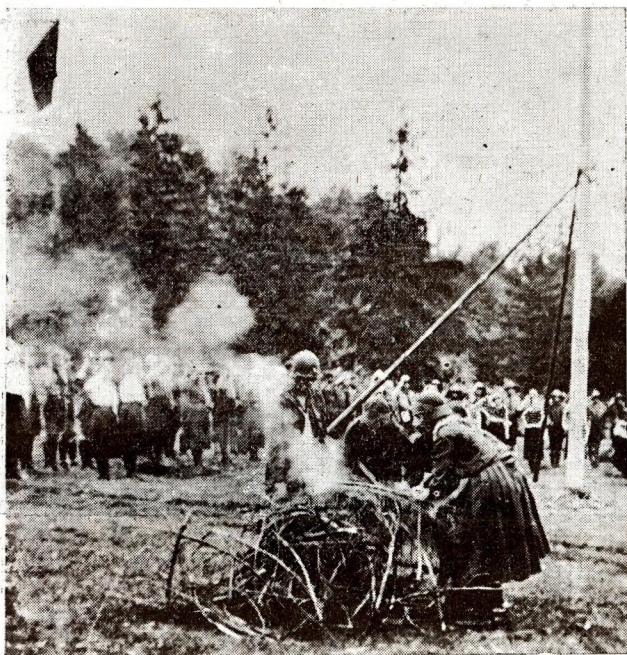

АБДЕЛЬ КРИМ

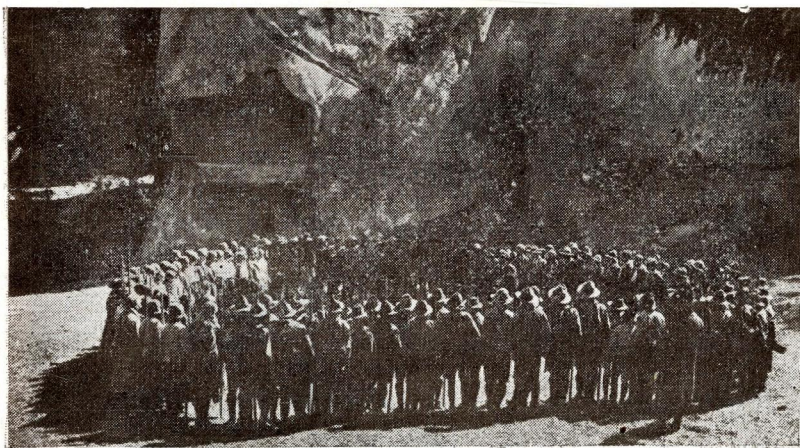
Головний отаман Ріфанців.

способи. Не диво, що на великих просторах країн, мало нам відомих, продовжується надалі завзята, невпинна війна, хоча й неєвропейськими методами та засобами, не так організовано та систематично, але не менше жорстоко. Одночасно з поширенням європейської культури в темних закутках пралісів, на вірлиних шпильях диких гір і пісках безплідних пустар, продирається в оцей первісний світ свідомість про право до свободи та про можливість її виборення. Народи, які називаємо дикими, прокидаються немов

З життя нашого пласту.

Пластунки „вірлиці“ запалюють святий вогонь в часі піднесення прапора на стрічі в Бубнищу д. 28. серпня 1925.

Печери на Бубнищу і стріча пластунів д. 28. серпня 1925 р.

Пластуни витягають човно на беріг Дністра,
біля Зеленого Устя.

Рогатинські пластуни в таборі над Дністром.

зі сну, а згадуючи своє вікове минуле, почувають на протязі одної ночі зрілість, яка бентежить цивілізованих їх володарів, а їм самим дає довіря у власні сили — сили ще вчора несміливо-діточі.

Малі нецивілізовані народи, що живуть століттями з душею дітей та тілом звірів, еднають у собі прикмети одних та других, коли починають розвиватись. З незвичайною легкістю засвоюють собі знання і з незнаною культурним народам проворністю вміють боротись. Кілька місяців тому Європа почула вперше про пробудження одного з таких малих народів, розсипаного на нестійні зі собою племена, і — стрепенулась з остраху та здивування від голосу одного пустинного африканського льва. Цим народиком були Ріфанці*), а їх проводирем та львом — Абд-ель-Крім.

Звідкіля цей гомін?

Ситуаційний плян мароканського боєща.

Мирова конференція поділила впливи у Марокко між Англію, Іспанію та Францію, приділивши цим двом останнім державам дві великі смуги, між якими живуть розсипані кочуючі африканські племена. Європейці були пересвідчені, що зроблять найрозумніше, коли плідючу землю візьмуть у свою опіку, а безплідну залишать дикунам, які тим легше стануть покірнішими. Не рахувались із цим, що навіть між дикунами пустині може знайтися людина виїмкового талану та організаційного хисту і що тоді забезпечений т. зв. »стан посідання« стане притомом загрожений. Новий орга-

*) Ріфанці, не вважаючи на свої магометанські імена, які прийняли так само як християне на Сході грецькі, не є Арабами, а належать до Берберійського пня, який — як доказують деякі лінгвісти та етнологи — має своїх представників в Іспанії та південній Франції. Вони є народом, що мають дуже широкі посвоячення впродовж Середземного моря.

нізатор африканських племен, Абд-ель-Крім, почав війну з Еспанцями в Марокко ще 1924 р. і прогнав їх із території Ріфа. Ні Еспанці ні Французи ніколи не займали вповні призначеної собі території. Коли-ж еспанські війська відступили, Абд-ель-Крім захопив побіч Ріфу ще довгий шматок французької території, до цього часу незайнятої союзницьким військом. Війна з Францією почалась з того, що Абд-ель-Крім почав поволі збирати відділи зпоміж Ріфанців, а також з племені Бені Зеруаль, на яких 30 миль на північний схід від Ріфу. Ці відділи почали палити села та руйнувати селян, які є під законним протекторатом французького уряду. Мешканці цих територій звернулись, кажуть, за помічю до свого султана і до Франції.

Абд-ель-Крім не почав війни необачно. Територія Ріфу, з огляду на свою вбогість, не могла дати йому потрібного проживку, а північна частина французької смуги, головню долина Уерга, є незвичайно плодючою. У цей бік, що його Абд-ель-Крім назвав шпихлірем Ріфа, він звернув свій наступ. Якже-ж вартувала над цим шпихлірем Франція? В р. 1924, станувши на правім березі Уерги, вона зорганізувала там ланцюг станиць на північних верховинах над долиною, у віддалені пересічно 15 км., продовж ріки. Таким робом Французи оперезали з одного боку, на сході, територію, на якій живе чотири малі племена, досить покірливі: Ріфа, Мезія, Мезрауа та Джая, а з другого боку, на заході, частина могутнього племені Бені Зеруаль. Цей ланцюг станиць, зі слабими залогами, не був сам по собі оборонною лінією настільки сильною, щоби не можна було прориватись в окуповану смугу. Це була радше лінія контролю або політичної заслони. Треба знати, що французька метода окупації Марокка числить не на постійну оборону стратегічних важних точок, а на рухомі обсади, згідно з принципом: »Оборона можлива лише рухом«. Ці рухомі обсади, збережені позаду, збігаються щойно на випадок, коли якась точка zagrożена офензивою. Хоча якою рідкою мала би бути сітка таких контрольних станиць, хоча які малі їх сили, проте війська тут треба багато. Такий фронт тягнеться не лише франко-іспанською границею від Меліля до Уезан, але ще й довкола Тази, напроти південної частини Середнього Атлясу — земель, які ще є спірні. На 40 курінів, які наприкінці 1924 р. творили окупаційну залогу, майже дві третини були засуджені на пасивну ролю. Таким робом рухомого війська лишалось приблизно 15 курінів. Коли додати до цього розяснення, що військо набране у Франції, головню т. зв. зуави, не завсіди надається до військової служби на цій території і що південний фронт не можна полишати зовсім відкритим, виходить, що резерви для фронтових операцій на півночі зменшуються незвичайно і інколи доходили до 6 курінів, суми, з якої ледви можна скласти

одну рухому частину. Рухома частина є одиницею операційної бази в Марокко і мусить мати в принципі щонайменше 6 курнів піхоти, дві сотні кінноти та 4 батареї. Фронт, на яким ведеться війна, простягається більш як 300 км., а простір всієї території, багато більший, як колишня Австро-Угорщина.

Не диво, що окупаційне французьке військо найшлося у даний мент у парадоксальнім становищі: на випадок офензиви воно мало боротись на основі системи рухомих частин, але не мало з чого ці залоги творити. Французький уряд міг дозволити собі на постійне зменшування окупаційних відділів, як довго ці відділи мали до діла з племенами

Ріфанські міністри урядують під голим небом і на фронті.

розсіпаними, а навіть між собою ворожими, що не мали ніякої офензивної сили. Та коли прийшов мент, що проти окупаційної армії станули зорганізовані військові частини, під проводом одного полководця та геніального стратега — усе змінилось.

Ця зміна прийшла з менту появи Абд-ель-Кріма. Та хто він такий?

Він уродився в 1882 р. в Агедірі, з племені Бені Уріягель і родини посвояченої з алявтією мароканською династією. Його батько був кадім (каді = мусулманський суддя, що виконує світські та релігійні обов'язки) в Агедірі,

а він сам учиться в Фезі і стає відтак кадім в Меліля, смузї еспанської окупації. Увесь час живе на рідній землі і лише раз виїжає у подорож для премности, на Малягу. Вже в першій молодості прокидається в ньому сильна свідомість про потребу боротись за свободу. Еспанці, немов би прочували свого майбутнього ворога, вже в 1916 р. арестують його і держать рік у в'язниці. В році 1920 переїзжає він з Мелілі до Ріфу і там починає свою військову діяльність. Як звичайний ватажок партизанів зуміє зорганізувати банди у союз повстанців. 20.000 війська висланого Еспанцям проти нього — мусить відступати під Аннуаль, розбитим у пух та прах. Абд-ель-Крім вірить у свою божу місію як провідник збунтованих африканських племен. Стратегічні пляни, які збивають з пантелику європейських полководців, уважає він насланими йому небом, у віщому натхненні.

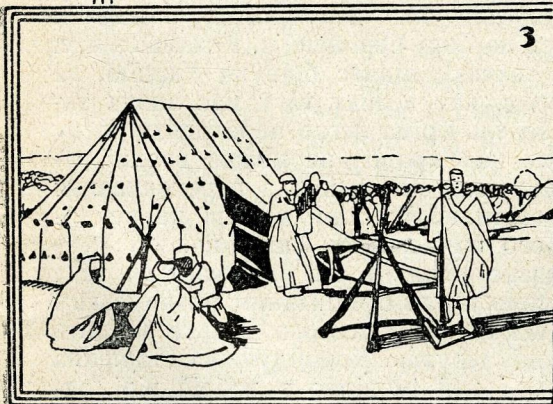
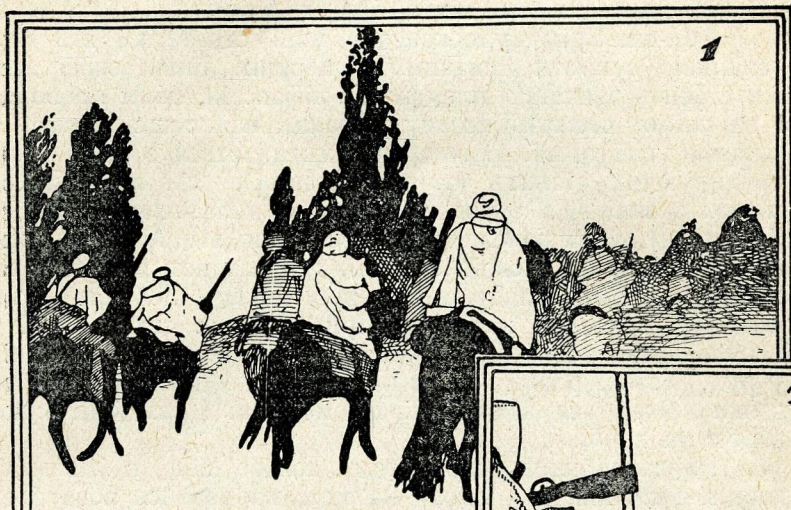
Чотири роки кермує він долею своїх племен, а в 1922 р. проголошує себе султаном. У його руках збігаються нитки взаємин з усіма іслямськими країнами — сам він є майже князем племен Кабилів і чимсь багато більшим як герой, в якому віруючі в Іслям добачують свого пророка...

Сам зверхній вигляд Абд-ель-Кріма має кілька рис, які вистарчають, щоби полишити вражіння виїмкової людини. Біла шкіра, виніжнені, але цупкі руки дивно відбивають від чорної бороди та чорних очей, на яких перш усього зупинюється зір того, що бачить його вперше. Це кремезний мущина, у росповні сил, середнього росту, з високим чолом, яке щезає в білому турбані, з гострими владними устами. Глядить на-пів прижмуреними очима, але пронизливо і щойно тоді примітні його рожеві лицівки на круглім обличчю. Так може виглядати ділова людина, з легким нахилом до мрійництва. Та чи всі великі діячі не були найбільшими мрійниками, які здійснювали неімовірно?

Абд-ель-Крім, як усі люде діла — маломовний. Він воліє вислухати чужу думку, щоби тим краще перевести власну. Слова вживає він тільки як вислову рішення, воно тоді ясне, просте, коротке. Решту доповнює легка усмішка. Він знає межі свого впливу і не зринає під хмари. Те, що він виробив для свого народу, є вже таки чимсь більше як відібраною землею. Абд-ель-Крім увів лад та закон до злиднених, диких сіл, де досі панувало насильство чужинців та самоволя земляків. Він скасував право помсти, накинув зрозуміння права особистої власности, забезпечив мешканцям свободний переїзд з місця на місце для піддержування торговельних зносин. Рука його справедливости сягає туди, куди ніяка ще європейська влада не мала доступу. Столиця, в якій він живе, піддержує з дикою країною взаємини при допомозі модерних винаходів: телефону та автомобілів. Його армія воює з європейською рівною зброєю: крісами та гар-

матами, захопленими в Еспанців і вміє копати окопи європейською системою, а задержала собі тайну своєрідної стратегії, приновленої до рідного середовища.

Абд-ель-Крім є дуже добре поінформований про стратегічні плани своїх противників. Він має мати на своїй

1) Ріфанська кіннота. 2) Провірка нової посилки озброєння.
3) Табор Ріфанців і шатро отамана.

службі європейських військових старшин, які з різних мотивів піддержують його проти французько-еспанської гегемонії. Деякі впевняють, що це Німці, інші, що большевики, ще інші, що військовий матеріал доставляють йому англо-американські підприємці. У всякому разі це ще один

доказ, що він виявив небуденний дипломатичний хист супроти Європейців, покористувавшись ним уже давніше в пропаганді між розсіяними африканськими племенами, які згуртував до війни проти спільного ворога. Французька воєнна влада відкрила навіть у містах своїх мароканських полків таємні революційні гуртки, складені із Французів, які піддержували контакт з Абд-ель-Крімом.

Абд-ель-Крім удосконалив нині стратегію, яка була успішною супроти Еспанців. У перших лініях своєї армії він ставить звичайно племена не-ріфанські, яким проводять і за якими стежать позаду Ріфанці, найкраще військо — завязок усієї армії. Його фронт складається з цілої низки командуючих станиць (т. зв. мегакма), які піддержують звязок з запіллям легкими автами та телефонічною лінією. Командант, який залежить безпосередно від Абд-ель-Кріма, сидить невпинно у своїй станиці, з гарнізоном рядового війська, відділами складеними з робітників (здебільша полонені) і з відділом вістових. При цьому є склад зброї та харчів. Один телефонічний знак може ввести цей механізм у рух. Вістові розлітаються на всі боки з покликом до бою, вояки збігаються з околиці до мегакми і там одержують зброю та харчі.

Найважливішим елементом такого бою є діяльність гонців-вістових, що мають на меті продертися поза боеву лінію і перетягнути на свій бік партизантів, складених з Африканців, що б'ються на боці Європейців. Кожний з нас, що згадує аналогічну тактику підчас боїв на Україні, за великої революції, розуміє, яку велику вагу має вплив таких агітаторів. Стежі Абд-ель-Кріма легко переходять боеву лінію, якої (так само, як на Україні) не можна вповні закрити військом. Ясно, що вони починають з переконування мешканців по-доброму стати на їх боці, а коли це не помагає, вміють їх до цього приневолити силоміць.

Щоби дати приблизне поняття, як відбувається така тактика, наводимо один приклад за офіційним французьким часописом. Невеличкий відділ французького війська входить на територію племен Бені Зеруаль. Командуючий старшина веде розмову з каїдом*) і цей імовірно в добрій вірі, запевнює його про свою вірність. Військо відходить. Наступає ніч. Два ріфанські висланці приїжджають до каїда і починають його переконувати. Спочатку він не дає себе перемовити, але за той час з'являються нові Ріфанці. Вони оточують дім каїда, а почувавши за собою силу — промовляють до нього гострійше. Погрожують, що їх повстанці, «гаркас», уже недалечко; якщо каїд не піде з ними, тоді його засудять на смерть, а майно розграблять та пустять

*) В Альжирі та Тунісі місцевий урядовець, який єднає у своїй особі владу команданта, судді, поборця і т. и.

з димом те, що лишиться. Каїд піддається; йому наказують скликати своїх людей і на другий день усе племя йде на північ як озброєні повстанці.

Не диво, що навіть племена, які довший час полишались під впливом французької окупаційної влади і погодились з нею як природним станом, можуть на протязі незвичайно короткого часу приєднатись до збунтованих племен, з якими їх еднає безмежно більше спільних ниток у минулому, ніж з представниками європейської культури у сучасному. Поява Абд-ель-Кріма відбирає європейським урядам, що боронили своїх африканських колоній, один з найважливіших аргументів, яким вони користувались до цього часу: що вони несуть дикарям разом з окупацією висшу культуру. Виявляється, що одна людина, зв'язана з цими народами посвояченням крові і спільною традицією, вміє на протязі короткого часу, підчас війни, познайомити їх краще з деякими здобутками європейської культури, ніж самі її представники. Правда, що ці здобутки торкаються здебільша технічних винаходів і то на послугах війни. Але європейська культура поширювалась в Африці здебільша военним ремеслом. Європейські володарі вже підчас складання умов миру, знехтували вповні явищем, яке грає в мароканській війні таку велику роль. Це відродження ісламу. Ісламізм, що пережив упадок своєї могутньої держави, зростає невпинно. Від Марока аж до глибин Китаю 250 мільонів людей визнає його закони. Нині є 70 міль. мусулманців в Індіях, 30 міль. у Китаю, 20 міль. у Туреччині, 10 міль. в Єгипті. Арабська держава була надто велика, щоби не розлетітись на менші, які ослабли і підпали під панування різних народів, як Моголів та Турків. Але мусулманська релігія та цивілізація були такі сильні, що всі завойовники старих держав прийняли релігію, мистецтво, а часто і мову переможених. Релігія Арабів не лише пережила їх політичну могутність, але ще й поширювалась. Віра її визнававців була така сильна, що кожний з них ставав її апостолом. Велика політична сила ісламізму в тім, що він дав різним расам єдність думки, яка завсігди була одним з найсильніших засобів єдності між народами різних рас.

Французька армія не може вже рахувати на вірність своїх африканських полків, спагів та зуавів, які є магометанами. Т. зв. чужинецький леріон не висилається навіть на передові позиції, тому, що траплялись випадки, які нагадують нам епізоди з останньої війни, коли славянські відділи австрійської армії добровільно і масово йшли в російський полон. Не диво, що французький уряд тричі зміняв головне командування в Мароку і мусів туди нарешті вислати аж маршала Петена, славного оборонця Вердена, який повернув також з нічим.

Коли Абд-ель-Крім загрозив своїми успіхами, Еспанія та Франція аж тоді побачили, що навіть вищою від їх колоніального суперництва є спільність їх загрожених інтересів з боку збунтованого населення. А треба зважити, що Абд-ель-Крім умів 20.000 армією вести успішно війну проти 200.000.

Небезпека його індивідуальності казала порозумітись Франції з Еспанією з метою одночасного ведення воєнних операцій. Чим скінчиться оця війна — невідомо, але певно те, що вона не є відокремленим епізодом, одним повстанням народів, які здушені, затихнуть.

Історія вчить, що раз викресана в темному народі іскра свободи вміє жевріти під віковими згарищами. Цікаво те, що як довго Абд-ель-Крім був лише невідомим ватажком диких племен, його легковажили, так само, як їх, до цього часу називали його бандитом. З менту, коли на його львиний рев — замовкали європейські гармати, він став героєм, якого почали поважати.

Як живо це нагадує не одну сторінку з нашої визвольної війни, ще з недавнього минулого! Партизанська війна проти окупантів, своєрідні умовини боротьби, з якими не могли житись чужинні війська, великанський здвиг пориву на протязі короткого часу, нехтування наших степових ватажків при їх невдачах і європойські місії з льояльним признанням їх повноправними володарями при їх нежданих успіхах!

Орест Ордан.

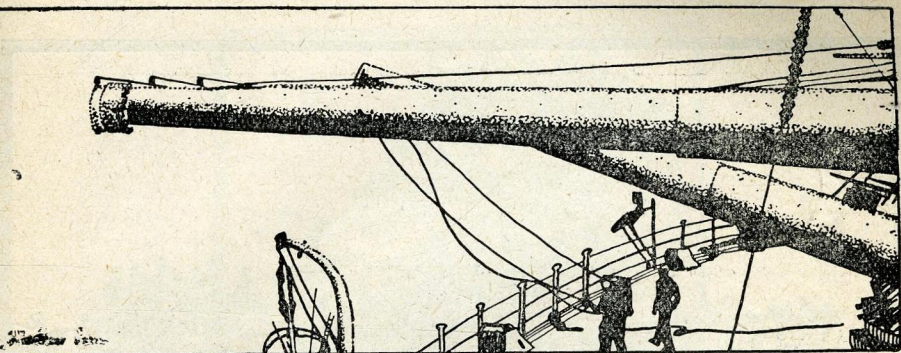
Війна в майбутности

(До ілюстрацій)

Останніми часами весь світ заговорив про конечність трівогого мира, а наймоднішими стали грімкі вигуки проти жорстокої війни. Європа ніби то щиро прямує до замирення, тимбільше, що вже не стає їй віддиху і сили змагатися з нуждою, духовим та екенемічним занепадом всього населення, що ледви животіє під гнітом воєнних та після-воєнних тягарів.

На ділі-ж балачки про майбутню недалеку війну не переводяться. Держави зброяться на добре і переганяють себе взаємно. Кошти на удержування великих непотрібних армій та на технічне випосаження їх сягають прямо нескінчених, фантастичних, сум.

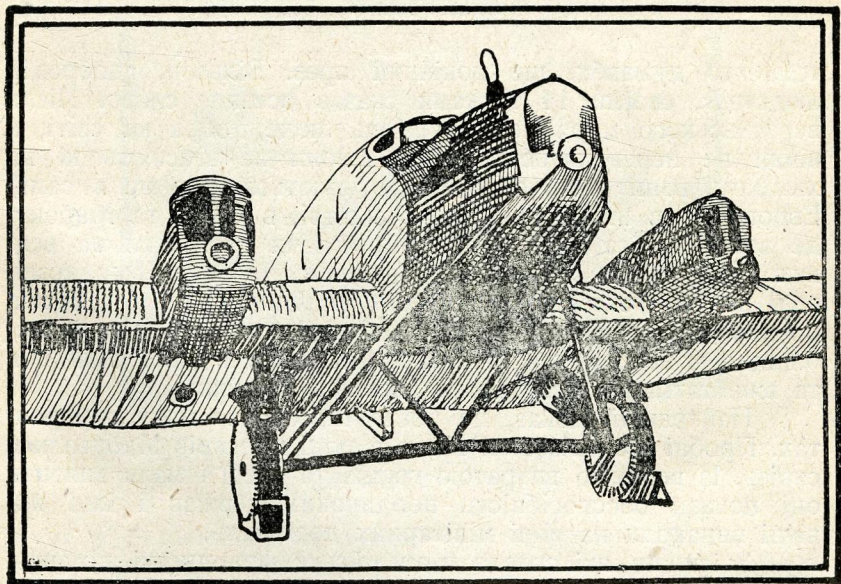
Скрізь чути непевність, якусь дивну горячковість і так сказатиб — переладовання атмосфери, що ніяк не може

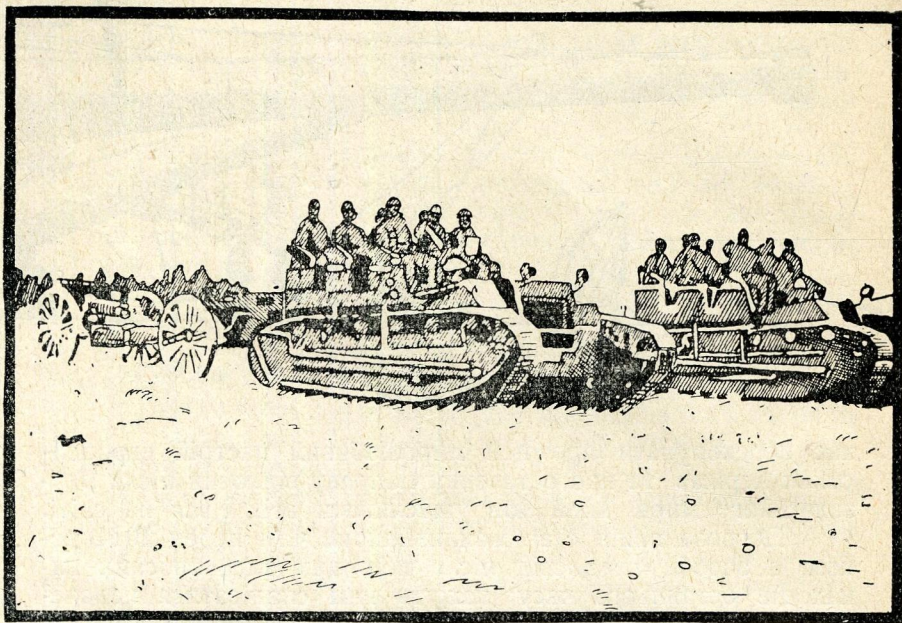
Далекосяжні корабельні гармати т. зв. флінти, що бють
повер 100 км.

нас переконувати про цей миролюбивий настрій європейських держав та про остаточну поправу відносин після Верзальського мира, який мав ущасливити всіх і вся на світі.

Погроза війни стає жахливішою, чим перед 1914 роком, а засоби та досвід після всіх цих смертоносних винаходів останнього часу кажуть нам сподіватися недалекого правдивого пекла на землі. І дуже помилювавсяби

Найновіші боєві літаки із закритими пропелерами, щоби вчасі лету не чути було гуку моторів

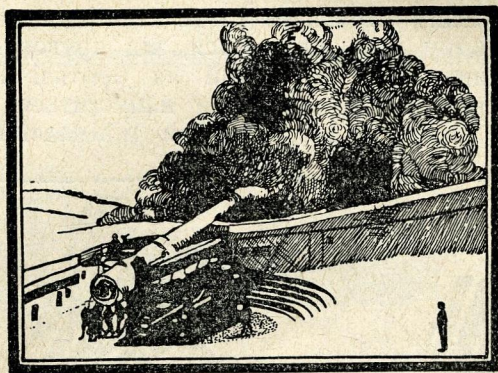

Англійська артилерія підчас останніх маневрів: гармати
тягнені танками.

той, хто думавби, що покійний през. Вільзон, «добродій людства», своїми 14 точками сказав останнє слово. Після верзальського мира не почувають люде добра на світі, а війни не переводяться й досі. Вони не вгасають ні на хвилину, вони послідовно продовжуються, хоч не в самій Європі, то в найблищому її сусідстві, в Сирії та Мароку, де воюють цісамі Європейці, пробуючи своїх сил на всяких Друзах та Кабилях. Який кінець буде всьому тому, годі наперед сказати. В кожному разі невеселий і далекий, бо нові політичні бльоки та комбінації ворожать, що у найблищій майбутности почнуться нові надлюдські змагання та вже такі, про яких нам й снитись не може.

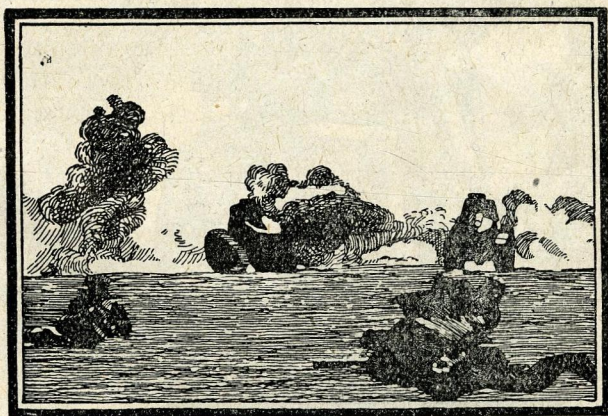
Найкращий доказ, це боева підготовка на всіх фронтах. Пробні інсценізовані війни в роді маневрів відбувались скрізь. Із великою витратою гроша та енергії мали виявити оці покази боєспосібність поодиноких держав і їхні новітні винаходи на полі мілітарних досягнень.

З іспитів, які складали англійські, французькі, німецькі та інші штаби підчас послідних маневрів — виходить, що сподівана дійсність принесе з собою справді жахливі страхиття — війну, якої засобом буде техніка, перед якою бліднуть усі попередні роди зброї. — Війна ріша-

Французська гармата - велит, на зразок
німецької славної пушки, що острілювала
1918 р. Париж на віддалі 120 км.

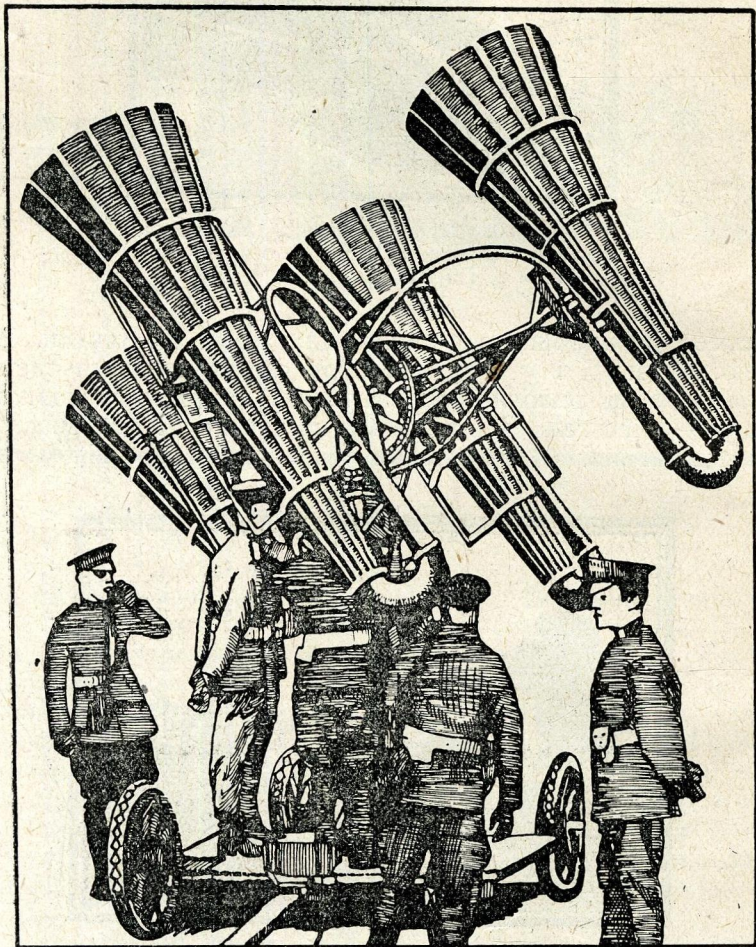
тисяме трійливими, смертоносними газами і літаками. Все одно, на землі і у воздухах буде скрізь ширшати таємна сила ворожої технічної переваги, яка не дасть пощади нікому — військові, ані мирному населенню. І хто знає, чи не щасливійші будуть ті на т. зв. фронті, оскільки він

Піхота в наступі при заслоні штучного диму та
допомозі танків.

буде існувати, чим тії позаду, які остануться без захисту. Цілі міста та оселі можуть вигинути на протязі кількох хвилин від бомбометної газової атаки. Найновіші гази мають таку міць смертоносного ділання, що давний хроровий чи бромовий газ, якого вживали у минулій війні, видається нічим, хочби супроти недавно винайдених —

діфеналямінсильоразіну, хльорацетомолю і дихльоретиль-сульфіду, з їхнім страшним і моментальним діланням. Від першого, в одну мить сліпнеться, від другого до кількох секунд людина гине, а третій на протязі цілих 6 місяців є смертоносним, коли раз напуститься ним якийсь простір. З цього видно, що при мінімальній кількості,

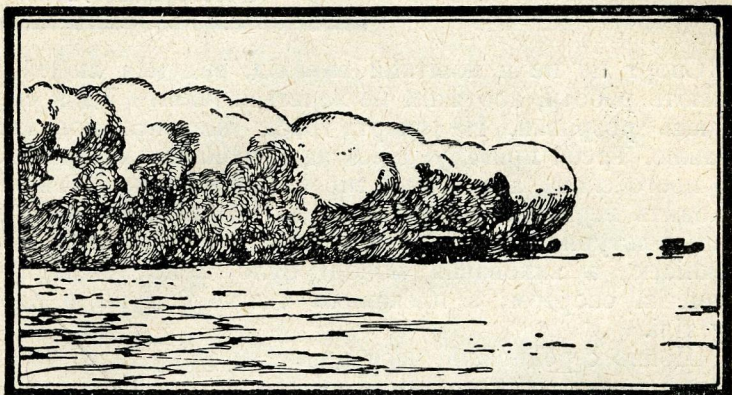

Прилад до підслухивання шуму моторів ворожих літаків на далеку віддаля.

хочби цього останнього газу, можна витроїти цілі повіти, і то так, що цілого пів року живе ество не має права туди ступити під загрозою смерти.

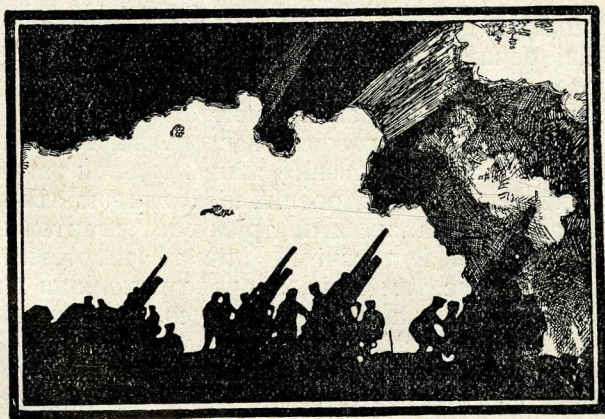
Після видосконалення гармат, всяких охоронних димів, танків і т. д. найголовнішою зброєю являються літаки та цепеніни зі своєю недосяжною скорістю та бое-

спосібністю. Нинішні держави, а головню Франція має вже біля 4 тисячі боевых літаків, яких сама кількість говорить

Водні літаки (гідропляни) готуються до лету під заслоною штучного диму.

за себе. Давні випадки кінноти на початках кожної війни і протиділення їхній акції, являються не то злишними, але смішними супроти літаків, що за кілька хвилин, чи годин

Зенітні батареї відбивають нічну атаку літаків на місто.

зуміють перешкодити не тільки мобілізації, але й знищити всі середники комунікації та витроїти газами цілі полони ворожого краю.

Війна в майбутности буде мабуть цією силою, якою схоче непоборима природа покорити людство за його сміливе посягання на її вічну всемогутність.

Наш спорт та його завдання

Спорт це не є новітний винахід, видумка людей, які не мають роботи, або яким не хочеться робити і для емоції шукають розривки. На спорт треба дивитися поважно і розважно. Треба призадуматись над значінням не тільки самого цього слова, але й самої справи: пощо воно і на що. Не зашкодить вернутись дещо взад, до історії старинної, найбільш культурної країни Греції, де спорт являвся житевою konieczністю, а виховання молоді було тісно і невідлучно звязане зі спортом; з плеканням здорової душі в здоровому тілі.

Щойно середновічні часи принесли зміну, а то умертвлювання тіла т. зв. аскетизм. Тоді дбали тільки про душеву висоту людини, про т. зв. досконалість.

Та хто порівняє цих дві добі з їхніми культурними надбаннями, то — не може захоплюватися вислідом і успіхами послідної. Вона якраз являлась занепадом не тільки самої моралі та досконалости, а то й культури та цивілізації. Бс що означувала навіть висока освіта чи досконалість одиниць супроти темноти та гнилі загалу.

І найновіші часи, повоенні такі нездорові своєю атмосферою, можуть навести на гадку багато анальогічних порівнянь, які бачимо довкола нас, або ще далше — у народів, що хочать підвестись із занепаду.

Хто цікавиться повоенним життям Німців, той побачить це наглядно. Вони головну вагу поклали на виховання своєї молоді і то таке виховання, яким можнаби ратувати молоді душі не тільки від затроєння цією гнилою атмосферою, але щоби застати та зробити трівкими, загартованими на майбутність. Сотки й тисячі гуртків та спортових клубів обєднує та виховує там нове, здорове покоління за підмогою старших, які докладають усіх зусиль та коштів на це важне діло.

І так діється скрізь. Тільки не в нас. У нас цього не розуміють і не хочать розуміти. А нігде так, як у нас плеканням спорту можнаби заподіяти лихові та неоднo зло напразити.

Бо тільки спорт гартує і кріпить зболілий організм нації та вилічує його від рабства й хамства, являючись одинским середником, що плекає не лиш здорове тіло і душу, але й кріпкі характери.

На жаль наше старше громадянство в своїй великій більшості все ще не признає найменшого значіння справі фізичного виховання, а на спорт дивиться звичайно, як на забаву, а часом, як на джерело доходів на другі народні ціли. Томуто заходи молоді коло заснування і поширення

діяльності спортових товариств не знаходять у громадянстві належної підтримки. Мимо цього організаційна робота поступає з кожним днем вперед. По всіх містах західних укр. земель повстають окремі статутів спортові клуби, а там, де неможливо, творяться спортові організації, як секції при других культурних українських установах: «Соколі», «Січі», «Просвіті» і т. п.

В теперішнім часі працюють в Галичині ось такі українські статутів спортові товариства:

У Львові одинокі Спортове Товариство «Україна», (снване в 1911 р.), а в краю: в Тернополі «Поділля», в Дрогобичі «Підгір'я», в Бориславі «Ропник», в Ярославі «Сян», в Комарні «Богун», в Золочеві «Пробій», в Рівному на Волині «Якор».

Як спортові секції «Сокола» працюють: в Стрию «Скала», в Станиславові «Буй-Тур», в Перемишлі «Беркут», у Львові на Клепарові при Соколі III. «Мета», на Личакові Сокол IV., при «Соколі-Батьку» — «Важко-атлетична Секція» і «Секція шерму».

Як спортові секції других установ: в Яворові при «Січі» «Стріла», у Львові при товаристві ремісників і промисловців «Зоря» спортова секція «Зоря», в Кутах спортовий кружок при Просвіті. Крім цього у всіх майже місцевостях Галичини існують дрібні спортові гуртки, які вправляють переважно копаний мяч.

Ці всі секції роблять заходи, щоби могли працювати, як окремі спортові товариства, незалежні від других установ. Деякі внесли вже на затвердження свої статуті окремих спортових клубів. З боку влади стрічаються іноді перешкоди, яких причину годі збагнути, але є надія, що в скорому часі зможуть вони перемінитися у правдиві спортові товариства та повести правильно свою спортову роботу.

Доказом поширення українського спортового руху — це оснування окремих клубів для поодиноких родів спорту, з окрема оснування «Української Спортової Кооперативи». Осіню 1924 р. повстав «Український Лещетарський Клуб», Туристичне Товариство «Плай», весною 1925 р. «Клуб ситківкарів».

В міру зросту числа спортових установ та поширення їх діяльності повставало питання організації цілого українського спорту в одну цілість. Повстала думка оснування «Українського Союзу Копаного мяча», «Українського Легкоатлетичного Союзу», як центральної установи, яка велаби провід цілого спортового життя. Для тої цілі делегати існуючих спортових установ як члени-основателі цих союзів, занялися вже виготовленням статутів, які в найблищому часі будуть подані на затвердження.

У всіх цих спортових товариствах і спортових сек-

ціях гуртується молодь університетська (окремих спортових товариств студентів висших шкіл нема), реміснича й міщанська. Молодь середніх шкіл гуртується в своїх окремих шкільних спортових кружках, які існують в кожній українській державній і приватній середній школі. Деякі з них, як приміром «Русалка», розвиваються незвичайно гарно й займають поважне місце в українській спортивній громаді. Спортове виховання переходить також і молодь згуртована в пластовій організації і є певна надія, що якраз ці шкільні та пластові спортові кружки доставлять нам в майбутности кадр добре підготованих і заправлених змагунів.

Спортовий рух пробиває собі дорогу також і на село. Є відомости про існування в поодиноких селах спортових кружків при Читальнях «Просвіти», в однім містечку коло Ярослава навіть існує жіноча дружина кошикового мяча.

Жіночий спорт в початках, та й то покищо лише у Львові. При тов. «Україна» існує окрема секція жіночого спорту та «Спортовий Кружок Українських Дівчат» (СКУД), в якому членами дівчата в шкільному віці.

Старше громадянство заінтересоване справою фізичного виховання молоді винесло думку оснування «Товариства прихильників українського спорту». Ціллю товариства поміч молоді в її змаганнях над піднесенням фізичної культури. Статути товариства подані на затвердження в травні ц. р. В день перших загальних зборів проєктована анкета старшого громадянства з цілого краю, яка перевела б основну нараду над справою фізичного виховання молоді.

Такий дотеперішній стан українських спортових організацій. Ще далеко до того, щоби думка про піднесення фізичної культури в широких масах українського народу прийнялася так, як у інших народів. Але на кожний випадок початок вже зроблений. Продовжувати оцю працю є обов'язком спортсменів, свідомих свого завдання — про велику вагу фізичного виховання молоді для кращої майбутности всього народу.

КАТАЛОГ

КНИГАРСЬКО-ВИДАВНИЧОЇ СПІЛКИ

„Червона Калина”

Кооператива з обмеженою порукою
у Львові, вул. Руська ч. 18 І. п.

Чек. conto П. К. О. Варшава 152.514.

	Ціна Зол.
Сурма: збірник воєнних пісень — 76 пісень під нотами — 41 образочки і вінета роботи арт. І. Іванця	3—
М. Капустянський, ген. штабу ген. хор.: „Похід українських армій на Київ-Одесу в 1919 році“ — короткий воєнно-історичний огляд — Ч. I.—II. (з 23 кольоровими схемами-шіццями і документами в додатках	2—
Ч. III. (з 25 кольоровими схемами-шіццями і документами)	3—
Дмитро Дорошенко: Мої спомини про недавнє-минуле — Ч. I. Галицька Руїна в 1914—1917 рр.	2—
— Часть II. З початків відродження укр. державности (Доба Центральної Ради)	2—
— Часть III. Доба Гетманщини (1918)	2-20
— Часть IV. Під Директорією. На чужині (1919—1920)	2-20
Лев Лепкий: „Сон Івасика“ — музика М. Гайворонського, сценічна картина на 4 відслони з нотним додатком	0-50
За золотoverхий Київ: Бої на улицах Києва в 1918 р. К. К.	
При Центральній Раді Кліма Поліщука	0-60
Між молотом а ковалом: (причинки до історії Української Армії): Мирон Дольницький: Над пропастью. Ярослав Кузьмів: „Кінець кровавої епопеї“. Степан Божик: „З останніх днів У. Г. А.“	1-50
„Українське військо“ — діточі гри і забави — витинанки (піхота, кавалерія, артилерія) — 2 аркуші	0-50
Ноти: „Синя чічка“ на голос і фортепян — слова В. Бобинського, музика М. Гайворонського	0-75
„Ой казала мати та не банувати“ — на голос і фортепян, слова і музика М. Гайворонського	0-75
„Ой нагнувся дуб високий“ — 1) на голос і фортепян — 2) барітонове сольо з хором — слова М. Голубця — музика Гайворонського	0-75
Календар „Червоної Калини“ на 1922 сконфіскований.	
„ „ „ „ 1924	3—
„ „ „ „ 1925	3—
„ „ „ „ 1926	3—

	Ціна Зол.
В. Вишиваний : Минають дні	0.75
Гансон Оля : Е. Е. По	0.30
Гebbель Ф. : Юдита	0.30
Л. Глібів : Байки	0.75
Абсен Г. : Пер Гінт	1.20
Кляйст : Наречена з Сан Домінго	0.30
Костомарів : Книги Битія Українського народу	0.50
Т. Купчинський : Бог предвічний народився, зб. коляд на мішаний хор	1.—
Маковей Осип : Кроваве поле	1.—
Ю. Опільський : Сумерк	4.—
Поліщук Клим : Отаман Зелений, роман	2.50
„ „ Червоне марево	2.—
„ „ Світ червоний	1.—
Турянський Осип : Поза межами болю	2.50
Т. Шевченко : Кобзар, вид. Учит. Гром. опр. в півпол. 3. — в ціл. пол.	3.50
Шевченко : Кобзар, повне народ. видання проф. В. Сімовича	
І. Огієнко : Українська культура в опр.	
С. Ефремов : Коротка історія укр. письменства	
М. О. Ковалевський : Історія Греції та Риму	
М. Левицький : Грам. укр. мови	
Г. Голоскевич : Укр. правоп. слов.	
С. Іваницький — Ф. Шумлянський : Російсько-укр. словник	
Ярина — буквар	
„ — „ з читанкою	
Воронець : Перша читанка	
С. Русова : Єдина діяльна трудова школа	
„ Нова школа соц. вих.	
А. Кашенко : Оповідання про славне військо запорож. низове	
„ Зруйноване гніздо	
„ На руїнах Січі	
„ Мандрівка на Дніпрові пороги	
„ Над Кодацьким порогом	
„ Славні побратими	
„ Кость — Гордієнко Головка	
„ З Дніпра на Дунай	
Д. Мордовець : Гетьман Петро Сагайдачний	
О. Рогова : Тиміш Хмельниченко	
М. Григорович : Як Ірляндія здобула собі волю	
Ю. Гай : Весняні квітоньки, співаник для дітей	
С. Русова : Серед рідної природи	
А. Животко : Промінь	
Моя книжка , Маленька читанка	
Українські народні казки (зі зб. Рудченка)	
Рись Мати Брат і сестра в лісі	
Царівна жаба	
Гордий Цар : Про царенка Івана та чортову дочку	
Летючий корабель	

- Попович Ясат:** Правда та неправда
Безщасний Данило: Убогий та багатий і дівка чорнявка
Мамин Сібіряк: Три оповідання
 „ „ Старий Горобець
 „ „ Пригоди статечної миші
 „ „ Поганий день Василя Івановича
П. Карманський: Між рідними в півд. Америці стр. 212
А. Крушельницький: Змагання, повість ст. 415
 „ Дужим помахом крил, том I. ч. 1 ст. 212
 „ „ „ „ том I. ч. 2 ст. 192
 „ „ „ „ том II. ч. 1 ст. 248
 „ „ „ „ том II. ч. 2 ст. 252
 „ Орли, комедія в 4 діях ст. 166
 „ Трівога, драма в 3 діях ст. 132
Іван А. Крушельницький: Весняна пісня, поезії ст. 28
А. Хомик: Всесильний доляр, оповідання ст. 188
С. Черкасенко: Про що тирса шелестіла, трагедія ст. 172
 „ Казка старого млина. Драма ст. 150
 „ Твори т. III поезії ст. 240
В. Гюго: Люкреція Борджія, трагедія ст. 112
Т. Готіє: Панна де Мопен. Роман т. I, ст. 284
 „ „ „ „ „ т. II, ст. 300
Ч. Дікенс: Цвіркун у запічку. Оповідання ст. 136
А. Доде: Сафо, роман т. I, ст. 124
 „ „ роман т. II, ст. 120
Г. Еберс: Адріян і Антоній, роман т. I, ст. 326
 „ „ „ „ т. II, ст. 248
 „ „ „ „ т. III, ст. 256
Г. де Мопасан: Монт Оріоль роман т. I, ст. 192
 „ „ „ „ т. II, ст. 180
 „ На воді, оповідання ст. 164
А. Мюссе Андреа дель Сарте, драма ст. 100
 „ Тіціанів син, оповідання ст. 92
Стендаль: Абатесса ді Кастро, оповідання ст. 176
 „ Ченчі, оповідання ст. 68
Л. Толстой: На кождий день, частина I, ст. 100
 „ „ „ „ „ II, ст. 96
 „ „ „ „ „ III, ст. 140
Г. Фльобер: Салямбо, роман т. I, ст. 160
 „ „ „ „ т. II, ст. 140
 „ „ „ „ т. III, ст. 140
Лісовий цар Ох, нар. казка ст. 24 з 5 кольоровими обр.
Злидні, нар. казка ст. 12 з 5 кольоровими обр.
Цар лев, нар. казка ст. 32 з 29 кольоровими обр.
Хатка в лісі, нар. казка ст. 16 з 6 кольоровими обр.
Царенко і змії, нар. казка ст. 32 з 6 кольоровими обр.
Про морського царя й його дочку, нар. казка ст. 20 з 5 кол. обр.
Царевич Яків, нар. казка ст. 32 з 9 кольоровими обр.

	Ціна Зол.
Гуцульські вишивки: 8 таблиць вид. Е. Стернюкової	1·50
Др. Евген Грицак: „Під Червоною владою“ — Шкільна справа на Рядянській Україні	0·85
Гавфа: Казки ч. I.	
„ „ ч. II.	
Бехштайн: Казки	
І. Франко: Нарис історії укр. літератури	2—
Пер Бенуа: Шлях велитнів	3—
Літопис української революції том II. кн. 4	15—
„ „ „ том II. кн. 5	20—
Бачинський: Україна irredenta	4—
Єрусалем: Психологія	3—
Вахнянин: Пластовим шляхом за красою життя	2—
Возняк: Як пробудилося укр. народне життя в Галичині за Австрії	5—
Як любити рідний край	0·50
П. Франко: Пачкар Демко	0·70
Др. І. Куровець: Про життя і здоровля людей	1—
Сітницький: Синтетична Геометрія, підр. вищих шкіл	6—
Ю. Опільський: Гарміоне	0·75
„ Іду на Вас	1·50
А. Крушельницький: Артистка, драма	
„ Буденний хліб	
„ Ірена Олненська	
„ Як пригорне земля	
„ Як промовить земля	
С. Черкасенко: Твори т. I.	
„ „ т. II.	
Бібліотека для всіх кожне число по	0·30
Ч. I. К. Дойль: Душегубство в Абей Грендж	
Ч. II. „ Пестра стяжка	
Ч. III. „ Захований клейнод	
Ч. IV. „ Чоловік з близною	
Ч. V. „ Відтятий палець	
Ч. VI. „ Шість наполеонів	
Ч. VII. „ Танцюючі фігурки	
В. Винниченко: Твори I—XI том	
П. Куліш: Чорна рада, хроніка	1·50
А. Чайківський: За сестрою	1—
„ Віддячився	1·50
М. Ординців: Запорожці в Сарагоссі	1·50
М. Гоголь: Тарас Бульба, з обр.	1·50
Д. Мордовець: Гетьман Мазепа, 2 томи	3—
Купрін: Суляміт	1—
А. Чайківський: Малол тний	1·60
Ю. Опільський: В царстві золотої свободи	2—
Новаківський: На зорі	1·60
Королів-Старий: На зеленому острові	1·40
„ Близький світ	1·40

	Ціна Зол.
Славянські народні казки	1·40
Про дванайцять місяців	1·40
Війна грибів з жуками	1 40
О. Коржеяновський : „Верховинці“, драма, 3 дії	0·60
А. Коцебує : „Заколот“, комедія, 5 дії	1—
Д. Гункевич : „Клюб Сүфражисток“, комедія з амер. життєв. 5 дії	1—
Е. Яворовський : „Зрадник“, трагедія на 5 дій	0·40
І. Тогобочний : „Борці за мрії“, драма на 4 дії	1 20
Клим Поліщук : Гад звіриницький, драмат. картина в 4 відсл.	0·30
І. Тобілевич (Карпенко-Карий) : „Мартин Боруля“, ком. на 5 дій	0·80
М. Кропивницький : „Дай серцеві волю, заведе у неволю“, драма в 5-ти діях і 6-и одмінах	0 80
М. Кропивницький-Шевченко : „Невольник“. Драматичні малюнки у 5-ти одмінах	
Тарас Шевченко : „Назар Стодоля“, драма в 3 діях	0·80
Семен Артемовський : „Запорожець за Дунаєм“, опера в 3 діях	0·80
Старицький : „Ой не ходи, Грицю, тай на вечериці“, народня драма зі співами в 5-ти діях	0 80
Б. Грінченко : „Ясні зорі“, драма в п'ятьох діях	0·80
Тогобочний : „Жидівка вихрестка“, драма в 5 діях	0·80
Л. Манько : „Нещасне кохання“, народня драма на 5 дій зі співами і танцями	0·80
Квітка-Осноряненко : „Сватання на Гончарівці“, укр. опера в 3 діях	0·80
М. Курцеба : „Свідки“, жарт на 2 дії	0·40
Карпенко-Карий : „Розумний і дурень“, комедія на 5 дій	0·80
М. Кропивницький : „Пошились в дурні“, жарт на 3 дії	0·80
І. Тобілевич (Карпенко-Карий) : „Наймичка“, драма в 5 діях	0·80
„Батькова казка“ (Гріх і пока- яння), драма на 5 дій	0 80
Леся Українка : „Лісова пісня“, драма на 3 дії	1 20
Паливода Карпенко : „Перше повмирали, а потім повінчались“ або „Заручини по смерті“, комедія на 2 дії	0·80
М. Старицький : Ніч під Івана Купала, драма на 5 дій	2—
Партитури : Ой не ходи Грицю	5—
Ніч під Івана Купала	5—
Невольник	5—
Бувальщина	5—
Як ковбаса та чарка	4—
Сватання на Гончарівці	10—

Через „Червону Калину“ можна замовляти всі книжки, які вийшли як в краю так і за кордоном.

Для Аматорських гуртків

поручає

КНИГАРНЯ

Наукового Т-ва Ім. Шевченка, Львів, Ринок ч. 10.

отсі театральні пєси:

Андрєєв — Життя людини. пєса в 5 д.	1.—	Лопатинський: Пожар, ком. в 1 д.	0:40
— Дні нашого життя, др.	1:20	Манько: Нещасне кохання, др. в 5 д.	0:80
Артемівський — Запорожець за Дунаєм, 3 д.	0:80	Молієр: Лікар шуткар, ком. в 1 д.	0:50
Бобикевич — Настоящі, ком. в 1 д.	0:50	Невестюк: Кандидат, ком. в 3 д.	0:80
Борачок — Димитрій в 5 д.	0:50	Островський: Буря, др. в 5 д.	1.—
— Мобілізація, ком. на 5 д.	0:20	Старицький: Зимовий вечір, 2 д.	0:30
Васильченко — Куди вітер віє, ком. в 1 д.	0:40	— Ой не ходи Грицю, 5 д.	0:80
— На перші гулі, ком. в 1 д.	0:40	— Ніч під Івана Купала, др. в 5 д.	2.—
Винниченко — Гріх, др. 3 д.	1:80	Суходольський: Хмара, пєса в 5 д.	1:60
— Натусь, пєса в 3 д.	1:60	Тобілевич: Безталанна, др. в 5 д.	0:50
— Між двох сил, др. в. 4 д.	1:40	„ Бурлака, др. в 5 д.	1.—
— Брехня, пєса в 3 д.	1:60	„ Житейське море, ком.	1.—
— Закон, др. в 4 д.	1:80	„ Батькова казка, 5 д.	0:80
Гауптман: Візник Геншель, др. в 5 д.	2.—	„ Мартин Боруля, ком.	0:80
— Гануся, драма	1.—	„ Чумаки, ком. в 5 д.	1:60
Грінченко: Ясні зорі, др. в 5 д.	0:80	„ Наймичка, др. 4 д.	0:80
Григорієвич: Лихий день, ком. в 1 д.	0:60	„ Розумний і дурень, ком. 5 д.	0:80
— Тато на заручинах, ком. в 1 д.	0:50	„ Суєта, ком. 4 д.	1:50
Гуцков: Урієль Акоста, др. в 5 д.	1:60	„ Хазяїн, ком. 4 д.	0:60
Дмоховський: Приписовий це- лебс, др. в 4 д.	1:60	Тогобочний: Борці за мрії, др. в 5 д.	1.—
Ібзен: Будівничий Сольнес, др. в 3 д.	1.—	„ Жидівка вихрест- ка, др. в 5 д.	0:80
Ірасек: Отець, др. в. д.	1.—	Українка: Лісова пісня, др. 3 д.	1:20
Квітка: Сватавня на Гончарівці, в 3 д.	0:80	Франко: Будка ч. 27, др. 1 т.	0:80
Корженьовський: Верховниці, др. в 3 д.	0:40	„ Майстер Чирняк, ком.	1:20
Коцебує: Заколот, ком. в 1 д.	1.—	Цеглинський: Шляхта ходач- кова, ком. 4 д.	0:70
Кропивницький: Дай серцю во- лю, др. в 5 д.	0:80	Черкасенко: Казка старого мли- на, др.	1:25
— Невольник в 5 д.	0:80	„ Про що тирса ше- лестіла, траг.	1:50
— Пошились в дурні, ком.	0:80	Шевченко: Назар. Стодоля, др.	0:80
Курцеба: Свідки, ком. в 5 д.	0:40	Шніцлер: Література, ком. 1 д.	0:40
Лапатинський: Праця, ком. в 3 д.	1.—	„ Останні маски, ком. 1 д.	0:30
— Беата і Гальшка, др. в 5 д.	1:20	Яновська: На сіножати, др.	0:40
		Яворівський: Зрадник, траг. 5 д.	0:40

Крім цього має Книгарня найбільший вибір шкільних книжок, молитвенники, всі церковні книжки і ин. та виключний склад українських нот.

На случай спадку польської валюти ціни відповідно піднесені.

ЧИТАЙТЕ !

ЧИТАЙТЕ !

Акційна Співка

„ПОЛОТНО“

у Львові, Городецька 95-97.

ФАБРИКА : сирих сільських полотен.

РОБІТНЯ. поворозів, линов, пасів і шнурів

мінєє лен, коноплі і клаки на полотна, цайги, шевйоти і сукна.

Посилки залізницею полагоджує відвортною почтою.

Передплачуйте

Одинокий радикальний часопис
Західних Українських Земель

Громадський Голос

в якому дописують визначні
публіцистичні сили Соборної
України.

Адреса :

ЛЬВІВ, РИНОК Ч. 10/II.

„НОВИЙ ЧАС“

одинокий ілюстрований, популярний часопис, виходить 2 рази в тиждень.

Приносить найбільше відомостей з цілого світу.

Ілюструє важні події як з нашого так і з чужого життя.

Містить також статті з сільського господарства та кооперації.

Місячна передплата тільки 2 золоті, за границю 3 дол. піврічно.

Жадайте оказового числа, яке висилається безплатно.

Адреса : „НОВИЙ ЧАС“, ЛЬВІВ, РУСЬКА 18.

ОДИНОКА УКРАЇНСЬКА МАЙСТЕРНЯ
ДЛЯ НАПРАВИ, ЧИЩЕННЯ І РЕКОНСТРУКЦІ
МАШИН ДО ПИСАННЯ
всіляких систем

ЮЛІЯН ЛОМАТА

ЛЬВІВ, УЛ. СЕНКЕВИЧА 8.

(ріг пл. Домбровського). — Телефон ч. 28-70.

СКЛАД МАШИН ДО ПИСАННЯ ВСІЛЯКИХ СИСТЕМ
І ПРИБОРІВ ДО НИХ.

„Видавнича Співка Укр. Учительства“

в Коломиї, Народній Дім.

КНИГАРНЯ, СКЛАД ПАПЕРУ, ОБРАЗІВ, ШКІЛЬНИХ
І КАНЦЕЛЯРИЙНИХ ПРИБОРІВ.

Склад гуцульських виробів з дерева. — Склад шкільних друків.

Найбільша на Покуття вypoзичальня українських книжок.

„ПОКУТСЬКА КНИГОЗБІРНЯ“

Просьтесь жадати цінника власних видань Співки.

Д-р Роман Секела
АДВОКАТ

в Перемишлі, вул. Фредри 6,
парт. (побіч Ринку). Ч. тел. 149.

Д-р Волод. ЗАГАЙКЕВИЧ

Адвокат і військовий оборонець
в Перемишлі,
вул. Костюшка ч. 3.

ІВАН БОРИС СПАДКОЄМЦІ
Перемишль, Ринок 2.

Склад фарб, лякерів, покосту, свічок, матеріалів, оливи, смарів,
артикулів дрогерійних, товарів спортових і до забав — фарби олійні
артистичні — перфумерія і косметика.

АДВОКАТ

Др. Степан Шухевич

веде свою канцелярію
у Львові, ул. Чарнецького ч. 24,
II. поверх
(Дім Товариства ім. Шевченка)
Полагоджує всякі цивільні і карні
справи, спадкові справи Старого
і Нового краю.

АДВОКАТ

і оборонець в карних справах

Др. Іван Турянський

КОЛОМИЯ

Крашевського ч. 4.

Готель Народня Гостинниця

Кооперат. Стів. з обм. пор.

у Львові, ріг вул. Костюшка ч. 1.

Телефон ч. 888.

ОСІБНІ КІМНАТИ НА НІЧЛІГ ДЛЯ СЕЛЯН.

З провінції можна замовляти комнати телефоном.

Дім торговельно-промисловий „ДОСТАВА“

кооператива з обм. пор., основана в цілі згуртування виробу і торгу церковними
річима в українських руках.

Дирекція: Львів, Домініканська 11. — Склади: Львів, Руська 20. Перемишль, Ринок 23.

Поручає свої багато заосмотрені склади всієї церковної утвари, ризи, церковне білля,
хоругви, фани, образи, образці, світло й кадило. Приймає всякі замовлення, направи,
золочення і переплети книг. Дostarчає дзвони з німецьких фабрик, з першорядного
передовоного матеріалу, з довільними написами, готові і на замовлення. Виконує всякі
малярські і різьбарські роботи найліпшими артистами. Поручає підприємців будови
і направи церков. Доставляє всякого рода килими та дивани до церков та кімнат.

„Достава“ має застережене виключне право виготовляти копії образу:

„СВ. СВМЧ. ЙОСАФАТА“

кисти артиста М. Сосенка, на полотні, дереві і блясі (ціна залежить від матеріалу
і величини). Образці св. Йосафата має на складі. — Кождий священник і кожда
церков повинні бути членами „ДОСТАВИ“ (Уділ 10 зол., вписове 1 зол.) — Часть зиску
розділює „Достава“ на церковні і народні цілі. За минулий рік виплатила на фонд
вдів і сиріт по священниках 1000 зол. готівкою. — Хто купує в „Доставі“, купує у себе,
збільшує народне майно, попирає рідний промисл і торгівлю.

Рік зал оження 1586.

Перша друкарня в Галичині.

Найсолідніша робота! Найнищі ціни! Просимо переконатися!

в друкарні Ставропігійського Інститута

ЛЬВІВ, ВУЛ. БЛЯХАРСЬКА Ч. 9

під зарядом ОЛЕКСАНДРА ЯСЬКОВА

Приймає замовлення на друк церковних книг;

на шкільні підручники, наукові і белетристичні твори, календарі;

на часописи й журнали;

на малі роботи, блянки фірмові і рахункові, письма, ковертові наддруки, візитові білети і т. п.

на афіші, плякати і театральні програми;

на табелі всіх форматів і видів, як метрики, свідоцтва шкільні, табелі бухгалтерийні, друки громадські;

на різнородну орнаменту (українські вишивки) із черенок;

Всі роботи для корабельних, банкових і інших фірм, вимагаючи

ск. рого виконання, виповняються на протязі одного-двох днів, а менші в кількох годинах.

Роботи виконуються на бажання на папері друкарні по власній ціні.

Постійним гостям з більшими замовленнями дається догідні услівя сплати.

Кожний із замовляючих у нашій друкарні буде безумовно задоволений з виконаних робіт.

Власна стереотипія і переплетня.

До розпорядимости наших гостий — маємо тисячі ілюстраційних клішів.

Гостям з провінції полагоджуємо самі коректу; на бажання виправляємо також манускрипти.

Одинока українська парова фабрика цукорків і помадок

„ФОРТУНА НОВА“

вл. К. Авдиковичева

ЛЬВІВ, ВУЛ. КОРДЕЦЬКОГО 23.

СКЛЕП ДЕТАЙЛІЧНИЙ — ВУЛ. РУСЬКА 1.

виробляє всякого рода солодоші найлучшої якости і по дешевих цінах. Жадайте по всіх skleпах, так українських, як і польських та жидівських наших виробів.

Бюро геодезійне і картографічне

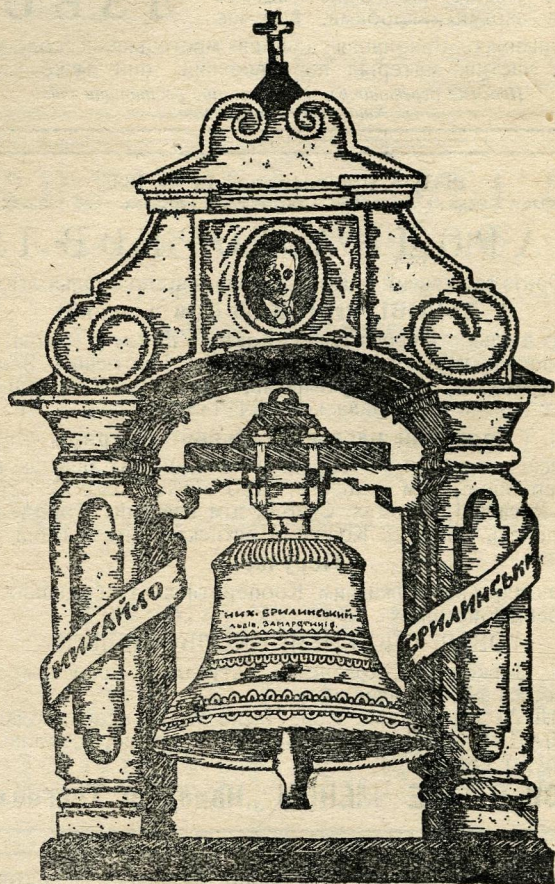
Інж. Михайла Федецького

інж. геодезії і абс. наук математично-філософ., авторизованого геометра та судово запряженого технічного знавця

У ЛЬВОВІ: ВУЛ. СВ. ТЕРЕСИ Ч. 2 Б, І. п. (біля Св. Юра)

виготовляє мапи, пляни і кошториси, тріангуляцію і нівеляцію міст, пляни ситуаційні і нівеляційні промислових заведень, парцеляцію і комасацію, поміри і поділи ґрунтів і лісів, провірення границь ґрунтів та всякого рода пляни копалень і піль нафтових.

Українська відливарня дзвонів
Михайла Брилинського
ЛЬВІВ-ЗАМАРСТИНІВ, вул. св. Михайла ч. 14.

Попирайте рідний промисл !

Попирайте рідний промисл !

Відливає мельодійні дзвони довільної величини з найкращого металю о чистім і звучнім голосі, під порукою чистої гармонії як також витревалости. Купує розбиті дзвони — на жадання переливає на нові. Має стало на складі значну скількість готових дзвонів на всяку вагу. Дзвони доставляє також на м.сцє своїм коштом. В случаю колиб дзвони не відповідали поданим вимогам, забирає своїм коштом назад.

Відливає артистичні відливи з всяких металів, як бронзівничі, машинові, будівельні, плоскорізьби, фігури і т. інше. Ціни дуже приступні. Також уділяю кредиту.

Фірма існує по-над 400 літ.

Фірма існує по-над 400 літ.

**Найстарша українська
ВІДЛИВАРНЯ ЦЕРКОВНИХ ДЗВОНІВ**

Якова Супранівського і Синів

СОКОЛІВКА (коло Ожидова)

яка існує більше, як 400 літ і здавна
славиться своїми виробами, поручає **ДЗВОНИ**
у всіх величинах. Виконання дзвонів мистецьке й солідне, голос
звучний і чистий, матеріял передвоєнний, ціни дуже умірковані.

*Просимо переконатися особисто або розпитати тих,
хто знає нашу фірму.*

1883 — Рік заснування — 1883.

Десять золотих медальів на красевих і заграничних виставах. — 8 власних домів.

НАРОДНА ТОРГОВЛЯ

Краєвий Союз споживчий — Кооператива з відповідальністю уділами
У ЛЬВОВІ, РИНОК 36 (дім власний)

веде свою діяльність через **Центральну Управу** у Львові, тел. 486,
банкові зносини у Львові: Земельний Банк Гіпотечний, Банк госпо-
дарства краєвого, Банк рільничий, Почтова Каса Ощадности
Варшава конто ч. 143 381.

Головний магазин у Львові і Стрию.

Власні склади у Львові, дім власний; Станиславові, Пере-
мишлі, Тернополі, дім власний; Дрогобичі, Коломиї, Стрию, дім
власний; Рогатині, Бродах, Сяноці, дім власний; Городенці, Бор-
щеві, Золочеві, Збаражі, Косові, Мостисках, дім власний і Сокалі,
дім власний.

Поручає:

Господарсько-споживчим Кооперативам і об'єднаним Членам
по конкуренційних цінах:

ТОВАРИ СПОЖИВЧІ І КОЛЬОНІЯЛЬНІ:

Для Церков і Духовенства натуральні богослужебні вина,
які продається рівнож членам.

УДІЛ 20 зл., вписове 2 зл. Число уділів необмежене.

ВКЛАДКИ опроцентовуються по 18%₁₀ річно, долярові вкладки
відповідно до умови.

ЧИ ВИ Є ВЖЕ ЧЛЕНОМ „Народної Торговлі“?

Коли хочете заосмотрити свою рідню на випадок смерти
батька, забезпечити віно для своїх дітей або певний капітал на їх
виховання, забезпечити себе на випадок своєї смерти та нездібно-
сти до праці та взагалі коли хочете придбати чи то для себе чи то
для своєї рідні певні засоби матеріального заосмотрення, то обез-
печуйте своє життя в саодинокім українськiм Товариствi на життя
й ренти.

„КАРПАТІЯ“

ЛЬВІВ, РУСЬКА 18 І. п.

Товариство переводить обезпечення на сталі валюти та за-
безпечує перед девальюацією обезпеченого капіталу.

За інформаціями звертатися: **„КАРПАТІЯ“ Львів, Руська 18, І. п.**

ДЕНТИСТ
Я К І В Н А С С

Львів, Сикетуська 17. II. п.

Приймає від 9—1 і 3—6.
Пацієнтів з провінції полаго-
джує в найкоротшім часі.

Урядникам і шкільній моло-
ді значний опуст.

Артистично-Слюсарська
й будівельна робітня
Івана Глинчака

Львів,
вул. Короля Ліщинського 21.
Телефон ч. 15-40.

виконує різні роботи, які входять в обсяг
артистичного слюсарства і конструкцій,
виконує також

ОКУТТЯ ДЗВОНІВ

Скоро й дешево.

О К Р У Ж Н А А П Т И К А
МИХАЙЛА ТЕРЛЕЦЬКОГО

давніше ц. к. циркулярня аптика Д-р А. СКЛЕПІНСЬКОГО

Львів — Ринок

(ріг ул. Гродзіцких і Домініканської).

Доповнена новим властителем у найновішій ліки і специ-
фіки так краєві як і заграничні, поручається П. Т. Публиці.

ЦЕНТРАЛЬНЕ БЮРО
П Л Я К А Т О В А Н Н Я
АФІШІВ і ОГОЛОШЕНЬ

Львів, вул. Коперніка ч. 30.

Телефон ч. 32-53.

Плякатовання афішів і карт посмертних вико-
нується в як найскоршім часі по всіх дільницях
Львова.

На жадання висилка афішів на провінцію.

Одинока українська молочарня

— Д. Д Р У Ж Б Я К А —

Можна дістати:

СНІДАННЯ, ОБІД, ВЕЧЕРУ
по дуже низких цінах: Все смачне, свіже і здорове.

Кожний Українець спішить лишень до своєї кухні.
Львів, Ринок 40. (в брамі) коло Н. Торговлі.

„НОВА ХАТА“

щомісячний журнал при-
свячений модам і справам
домашнього жіночого
господарства.

Одинокий того роду український журнал.

Передплата до кінця року для краю 8 зол. Для закордону 2 ам.
доляри, або їх рівновартість.

ЦІНА ОДНОГО ЧИСЛА 1.20 ЗОЛ.

Адреса Редакції і Адміністрації: **Львів, Руська ч. 18, III. пов.**
(Домівка „Нового Часу“)

Тел. ч. 30-13. Конто Почтової Каси Ощадности Краків ч. 405.361.

ОДИНОКИЙ на західних землях України

**сатирично-гумори-
стичний журнал**

„ЗИЗ“

виходить 2 рази в місяць під редакцією ЛЕВКА ЛЕПКОГО.

Повинен знаходитись в кожній нашій хаті.

Чвертьрічна передплата 3.50 зол.

Жадайте оказового числа.

Адреса: „ЗИЗ“, Львів, вул. Руська ч. 18.

Краєвий Союз для хову і збуту худоби

Коопер. з обм. порукою

у Львові, вул. Оссолінських ч. 15/II, телеф. 26-30.

Телегр.: СОЮЗБУТ, ЛЬВІВ.

Купує і бере в комісову продажу

**безрого і рогату худобу від наших селян на найдогідніших
умовах.**

Вписуйтеся в члени цієї кооперативи (впис зл. 20—).

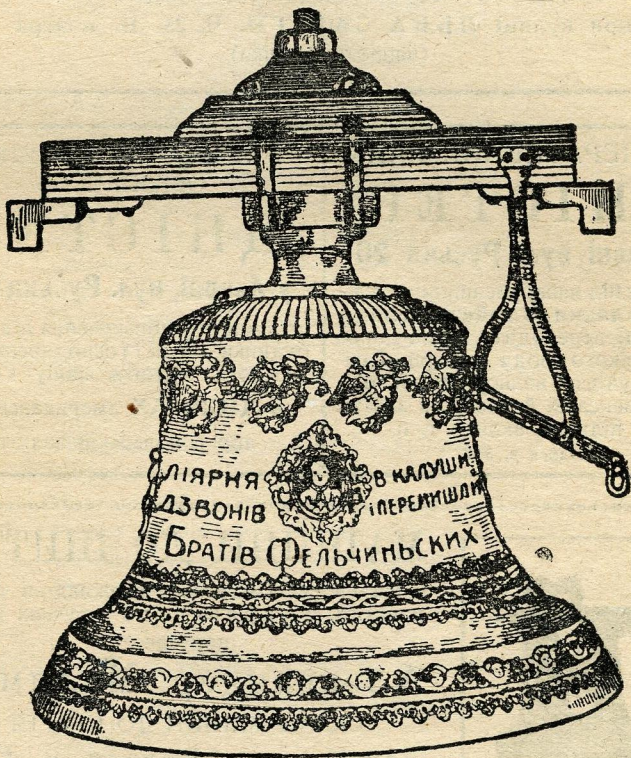
Рік оснування 1808.

Найстарша Краєва фірма.

ЛІЯРНЯ ДЗВОНІВ

Братів Фельчинських в Калуші, вул. Сівецька, Тел. 20.
і в Перемишлі, вул. Красінського 63. Телефон ч. 108.

Відзначена золотими медалями на краєвих і заграничних виставах.

Достарчує мельодийні дзвони, як гуртом так і поодинокі довільної величини з найлучшого металю, о чистім і звучім голосі. — Розбиті дзвони переливає, як також достроює їх під порукою чистої гармонії до дзвонів, які знаходяться на місці. Старі ушкоджені дзвони (без ух, вищерблені ітп.) приймає до направи і перемонтовує старі системі на нові. Має стало на складах около 200 штуктових дзвонів на всяку вагу і тони. Дзвони відсилаємо на умовлене місце своїм коштом без завдатку, а на випадок, якби дзвони післані нами не відповідали вище поданим вимогам, то забирає їх фірма своїм коштом назад, зрікаючися всякої претенсії до тих, що купують. Ціни можливо найдешевші, сплачувати можна також ратами. Солідність фірми потверджують похвальні листи, якими може похвалитися згадана фірма. Тому що в Калуші є нова ліярня під подібною фірмою прохачється письма до Калуша дуже докладно адресувати. В кінці завважуємо, що ані не їздимо з нашими дзвонами по ярмарках ані не висилаємо агентів.

Оператор

Др. Т. Е. БУРАЧИНСЬКИЙ

бувший асистент хірургічної клініки у Львові і примар краєвого шпиталю в Чернівцях, перенісся настало до **ЛЬВОВА** і ординує в хірургічних хворобах і хворобах уха, горла і носа

при вулиці **ЛЬВА САПІГИ**, ч. 25. II. поверх
(напроти техніки).

КООПЕРАТИВНИЙ БАНК

„ДНІСТЕР“

у Львові вул. Руська 20

приймає під найкориснішими умовами вкладки із забезпеченням валюти, переводить купно і продаж усякого рода товарів і сирівців, уділяє вальоризовані позички векселеві й товарові зачети на підклад акцій і т. п.

Телефон ч. 547.

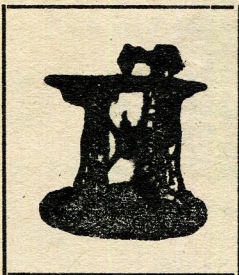
ТОВАРИСТВО ВЗАЇМНИХ ОБЕЗПЕЧЕНЬ

„ДНІСТЕР“

у Львові, вул. Руська 20.

приймає до забезпечення від огню будинки, хатні і господарські движимости, худобу, пашу і збіжа

в **ДОЛЯРАХ** американських
або в польській валюті.

МАШИНИ ДО ШИТТЯ

найновіших системів і їх складові частини,
прилади до кравецтва і ручних робіт
поручає

Александр Малимон

СКЛАД МАШИН ДО ШИТТЯ

Львів, вул. Валога, ч. 11 а.

Приймає різнож машини до направи.

Д. СВИЩ і С-ка

С-ка з огр. пор.

Бюро: Львів, вул. Валога ч. 14.

Тел. 24-34.

ВИНА італійські і угорські, білі і червоні, витравні й солодкі під гаранцією природи, що стверджено атестатами хемічного аналізу.

Вина для цілей лічебних і богослужбених продажів в бутілках і бочками. Ціни умірковані.

Чай цейлонський, китайський і Індійський на вагу, пакований в пачочках 2^{1/2}, 5, 10, 20 дигр., для купців пересилка поштівками і скриньками.

СВІТЛО для церков: воскове й отваринове.

Печі й кухні кафлєві

нові ставить, старі направляє
скоро і дешево так у Львові
- - як і на провінції - -

Михайло Галібей

майстер кафлярський

Львів, Петра Скарги ч. 5.

Оператор

Др. Т. Е. БУРАЧИНСЬКИЙ

бувший асистент хірургічної клініки у Львові і примар краєвого шпиталя в Чернівцях, перенісся настало до **ЛЬВОВА** і ординує в хірургічних хворобах і хворобах уха, горла і носа

при вулиці **ЛЬВА САПІГИ**, Ч. 25. II. поверх
(напроти техніки).

КООПЕРАТИВНИЙ БАНК

„ДНІСТЕР“

у Львові вул. Руська 20

приймає під найкориснішими умовами **вкладки із забезпеченням валюти**, переводить купно і продаж усякого рода товарів і сирівців, уділяє вальоризовані **позички** векслеви й товарів зачети на підклад акцій і т. п.

Телефон ч. 547.

ТОВАРИСТВО ВЗАЇМНИХ ОБЕЗПЕЧЕНЬ

„ДНІСТЕР“

у Львові, вул. Руська 20.

приймає до обезпечення від огню будинки, хатні і господарські движимости, худобу, пашу і збіжа

в **ДОЛЯРАХ** американських або в польській валюті.

МАШИНИ ДО ШИТТЯ

найновіших системів і їх складові части, прилади до кравецтва і ручних робіт поручає

Александр Малимон

СКЛАД МАШИН ДО ШИТТЯ

Львів, вул. Валога, ч. 11 а.

Приймає рівнож машини до направи.

Д. СВИЩ і С-ка

С-ка з огр. пор.

Бюро: **Львів, вул. Валога ч. 14.**
Тел. 24-34.

ВИНА Італійські і угорські, білі і червоні, витравні й солодки під гаранцією природні, що отверджено атеотатами хемічного аналізу.

Вина для цілей лічебних і богослужебних продажа в бутилках і бочками. Ціни умірковані.

Чай цейлонський, китайський і Індійський на вагу, пакований в пачочках 2 1/2, 5, 10, 20 дигр., для купців пересилка почтівками і скриньками.

СВІТЛО для церков: воскове й отваринове.

Печі й кухні кафлєві

нові ставить, старі направляє скоро і дешево так у Львові - - як і на провінції - -

Михайло Галібей

майстер кафлярський

Львів, Петра Скарги ч. 5.

КООПЕРАТИВА „УКРАЇНСЬКИЙ ТЕАТР“

У ЛЬВОВІ, ВУЛ. РУСЬКА 18, I. п.

ПРОДАЄ партитури на малу оркестру :

„Ой не ходи Грицю“	5.— зол.
„Ніч під Івана Купала“	5.— „
„Невольник“	5.— „
„Як ковбаса і чарка (з текстом)	4.80 „
„Бувальщина“	5.— „
„Сватання на Гончарівці“	10.— „
Текст драми „Ніч під І. Купала“ М Старицького з режисерськими вказівками	2.— „
Театральні твори — по книгарських цінах.	

Перуки (звичайні, козацькі, жидівські)

Бороди (для дідів, жидів)

Вуси (звичайні, козацькі)

Крепу до роблення борд і вусів.

Шмінки найкращі Ляйхнера (8 красок).

Мастикс (1.50 зол. флашинка).

ВИПОЗИЧАЄ але тільки членам за зложенням кавчії:

Гардеробу (строї народні, козацькі, турецькі)

Перуки

Гардеробу і перуки замовляти 10 днів перед виставою.

Висилає на бажання артистів малярів для малювання декорацій.

Уділює порад у театральних справах.

Один уділ 10 зол. — впис 1 золотий.

!! Вступайте в члени !!

28190.

2,00

ПРОВЕРЕНО
с/ф. 19 87

Д28.155
1926

Текстильна фір...

Роман Зубик

Львів, ул. Галицька ч. 16

продає дешево

МОДНІ МАТЕРІЯЛИ ДАМСЬКІ

Матеріяли і сукна мужеські

Шовки

Полотна

Шифони

Коци і Колдри на ліжка

ХУСТКИ, ПЛЕДИ

Перкалики

Полотенця

Зефіри.

ВИБІР ВЕЛИКИЙ.

Друкарня А. Гольдмана, Львів, Сикстуська 19. Тел. 874.

31360

Історичний Календар-Альманах

ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

на 1926 рік

Львів — Київ
НАКЛАДОМ В-ВА ЧЕРВОНА КАЛИНА
1925.